

"Vojna revolucija" i promjene u habsburškoj vojsci između Austrijskog nasljednog rata i Sedmogodišnjeg rata

Kušević, Robert

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:610659>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

**"Vojna revolucija" i promjene u habsburškoj vojsci između
Austrijskog nasljednog rata i Sedmogodišnjeg rata**

Diplomski rad

Student: Robert Kušević

Mentorica: dr. sc. Nataša Štefanec, red. prof.

Zagreb, veljača 2023.

Kazalo

1. Uvod.....	2
2. Vojna revolucija osamnaestog stoljeća.....	2
2.1. Tehnološke inovacije u ratovanju 18. stoljeća	3
2.2. Rodovi vojske u 18. stoljeću	5
2.3. Vojna logistika u 18. stoljeću	8
2.4. Vojne taktike u 18. stoljeću.....	10
2.5. Utjecaj vojne revolucije na društvo.....	11
3. Politička pozadina habsburških reformi.....	13
3.1. Stanje u Europi do 1740. godine	13
3.2. Prvi i Drugi šleski rat, Austrijski nasljedni rat	17
3.3. Političko stanje između Austrijskog nasljednog rata i Sedmogodišnjeg rata.....	24
4. Prusko državno uređenje.....	27
5. Reforme Habsburške Monarhije	30
5.1. Administrativne i ekonomske reforme	30
5.1.1. Reforme u Banskoj Hrvatskoj	35
5.2. Vojne reforme	36
5.2.1. Metode mobilizacije prije reformi.....	36
5.2.2. Metode mobilizacije nakon reforme	40
5.2.3. Reforme časničkog kadra	43
5.2.4. Reforme organizacijske strukture vojske	46
5.3. Vojna Krajina	55
5.3.1. Vojna Krajina do 18. stoljeća	55
5.3.2. Reforme Vojne Krajine	57
5.3.3. Problem samodostatnosti Vojne Krajine.....	72
5.3.4. Krajiške bune - reakcija na reforme	73
6. Zaključak	76
7. Prilog	78
8. Bibliografija	88

Predgovor

Stoljeće uspona i padova. Ovim riječima bi se najbolje moglo opisati povijesno iskustvo Habsburške Monarhije u 18. stoljeću. Monarhija je stoljeće započela kao dominantna sila Europe uz njezinog ljutog rivala Francusku. Teritorijalni dobitci u Ratu za španjolsko nasljeđe i protiv Osmanskog Carstva označili su najveći teritorijalni doseg države. Međutim, kada se dosegne zenit uspjeha, samo jedan smjer preostaje. Nastavak konstantnog ratovanja, počevši s Ratom za poljsko nasljeđe, počeo je imati negativne posljedice za državu. Troškovi su bili sve veći, blagajna sve praznija, a vojska sve umornija. Politički problemi Karla VI. s osiguravanjem Pragmatičke sankcije samo su doprinisili problemu. Neuspješni ratovi do 1740. godine značili su ne samo gubitak teritorija, nego i slabljenje moći i prestiža Monarhije, financijsko stanje da ne spominjemo. Država pred bankrotom s vladaricom čiji legitimitet većina Europe ne priznaje bila je samo plijen. Šleski ratovi i Austrijski nasljedni rat udarili su nespremnu Monarhiju i bacili je na pod. Svi su očekivali da će se predati i ostati ležati, no ona je poput feniksa ustala, uzvratila udarce i preživjela. Sve uključene strane znale su da je kraj Austrijskog nasljednog rata samo primirje. Habsburška Monarhija morala je ojačati i pripremiti se za nadolazeći sukob. Cilj je rada objasniti procese i reforme koje su se provodile u Habsburškoj Monarhiji kako bi ona mogla spremna dočekati budući Sedmogodišnji rat i osvetiti poniženja i gubitak teritorija koji su bili pretrpljeni u 40-im godinama 18. stoljeća.

Prvih nekoliko poglavlja rada biti će posvećeno generalnoj europskoj vojnoj doktrini s ciljem stjecanja uvida u kontekst vojnih reformi provedenih unutar Monarhije ne bi li se vidjelo na kojim je područjima vojska Habsburške Monarhije odudarala od prosjeka. Nakon toga slijedi detaljniji opis političkih zbivanja u Europi, točnije prikaz političkog konteksta slabljenja države do Austrijskog rata za nasljeđe, tijekom samih ratova te političkih prevrata međuraća. Centralni dio ovog rada su reforme. Reforme možemo podijeliti na administrativne/ekonomske i vojne. Prvo će biti riječi o administrativnim reformama čiji je cilj bio omogućiti Dvoru lakšu upravu golemim područjima i omogućiti provođenje ekonomskih reformi. Ekonomske reforme imale su jedan zadatak, stvoriti financije za stajaću vojsku. Sljedećih nekoliko poglavlja posvećeno je vojnim reformama, od organizacije i mobilizacije, do reformi časničkog kadra i unutarnje strukture jedinica. Kraj rada posvećen je reformama Vojne krajine. Prvo će biti obrađene početne reforme koje su trebale stvoriti preduvjete za provođenje temeljitijih reformi. Daljnja poglavlja bave se isključivo reformama, po generalatima, te detektiranjem problema u njihovoj implementaciji. Na koncu, posljednje poglavlje posvećeno je krajiškim pobunama koje su buknule kao zadnji pokušaji krajišnika da se odupru volji Dvora.

1. Uvod

Marija Terezija je naslijedila tron Habsburške Monarhije 1740. godine. Bila je to država u problemima i nespremna na sukobe koji će je zadesiti u prvih osam godina vlasti nove vladarice. Država je ponajprije bila u ekonomskim problemima. Nakon niza ratova, državna blagajna bila je prazna. Zadnji katastrofalni rat protiv Osmanskog Carstva bio je u jednakoj mjeri nepogodan za državnu riznicu koliko je bio nepogodan za moral vojske. Političko stanje u Europe bilo je napeto. Otac Marije Terezije, car Karlo VI., nizom ugovora i sporazuma pokušao je osigurati međunarodno priznanje Pragmatičke sankcije, no onog trena kada je umro to međunarodno priznanje ovisilo je o percepciji Monarhije u Europi. Vladar Pruske, Frederick II., jasno je procijenio stvarnu snagu Habsburške Monarhije te pokrenuo lavinu sukoba koji će pogoditi Monarhiju u sljedećih osam godina. Ti ratovi, u historiografiji poznati kao Prvi i Drugi šleski rat te Austrijski nasljedni rat, biti će glavni pokretači administrativnih i vojnih reformi u Habsburškoj Monarhiji. Kraj ratova ukazao je na izdržljivost Monarhije, ali Friedrich II. i Marija Terezija mir su smatrali samo primirjem do sljedećeg sukoba.

Reforme u Habsburškoj Monarhiji možemo podijeliti u dvije skupine: reforme ekonomije i administracije u duhu prosvjetiteljstva i centralizacije te vojne reforme u duhu razvoja europske vojne doktrine, koju je historiografija naveliko proučavala u okviru koncepta "vojne revolucije". Vojne reforme započete su još tijekom gore spomenutih ratova.

2. Vojna revolucija osamnaestog stoljeća

Izum baruta do temelja je promijenio ratovanje. Prva vatrena oružja u obliku topova još su krajem srednjeg vijeka počela mijenjati prirodu opsada te su srednjovjekovni oblici utvrda brzo postali zastarjeli. Izum i razvoj ručnog vatrenog oružja do temelja su promijenili taktike i strukturu vojski. Prvotno su vojnici naoružani vatrenim oružjem bili tretirani slično kao strijelci naoružani lukovima i samostrijelima, ali kako je njihov efekt na ratovanje postao očit, postali su sve brojniji dio vojske. Oklop je postao praktički suvišan i polako nestao kao dio pješačke opreme. Konjaništvo je i dalje moglo ugroziti strijelce, pa su standardne vojske postale kombinacija kopljanika i vojnika s vatrenim oružjem. Konjaništvo je izgubilo primat i pješaštvo je postalo glavni dio vojske. Vojske su postajale sve veće kako su države mogle efektivnije iskorištavati svoje resurse i sve temeljitije kontrolirati teritorij i prihode. Takav trend osjeća se i kroz 16. i 17. stoljeće. Kraj 17. stoljeća predstavlja veću prekretnicu u vojnom umijeću zahvaljujući nizu tehničkih i taktičkih inovacija te sve efektivnijoj kontroli državnih resursa.

Vojske europskih država konstantno su rasle. Kao dobar primjer može poslužiti Rat za španjolsko nasljeđe na samom početku 18. st. Vojske u tom sukobu bile su tri do četiri puta veće nego u Tridesetogodišnjem ratu samo šezdesetak godina ranije.¹ Plaćenici nisu u potpunosti nestali, ali je postojanje stajaće vojske postalo standardna praksa. Biti vojnik postala je profesija te su polako nastajale jasne razlike između vojnika i civila.² Države su na sebe preuzele uzdržavanje i novačenje vojske. Velike vojske pod državnom administracijom imale su svoje pozitivne i negativne efekte. Uzdržavanje velike vojske i u doba mira bilo je velik pritisak na ekonomiju država. Taj se pritisak višestruko povećavao u vrijeme rata. Smatralo se da je država mogla uzdržavati jednog vojnika na svakih sto civila.³ Pruska je bila iznimka u tom pogledu. Efektivnije financije i novačenje uspostavljeni su krajem 17. i početkom 18. st. Pritisak izvršen na Friedricha II. tijekom Sedmogodišnjeg rata doveo je do omjera od četiri vojnika na sto civila na kraju Sedmogodišnjeg rata.⁴ S druge strane, države su bile primorane reformirati postojeće upravne strukture i ekonomiju kako bi mogle efektivno koristiti svoje resurse. Te reforme potaknule su centralizaciju uprave, što je pogodovalo europskim vladarima.

2.1. Tehnološke inovacije u ratovanju 18. stoljeća

Tehnološke inovacije u ratnoj opremi dovele su do pojave novih specijaliziranih vrsta pješništva i novih taktičkih mogućnosti za zapovjednike. Rezultati tih inovacija postati će vidljivi u ratovima 18. stoljeća. Od pojave prvog ručnog vatrenog oružja, ono je doživljavalo konstantne promjene i inovacije. Jedna od ključnih inovacija bila je izum nove muškete koja je kao mehanizam paljenja koristila kremen. Starije muškete su koristile fitilj te je njihov mehanizam bio kompliciraniji i nesigurniji. Nove muškete su bile lakše, jednostavnije i sigurnije te su omogućavale brže pucanje. Uvježbani vojnik je mogao ispucati i do tri hitca u minuti.⁵ Zbog izuma nove muškete se često javljaju zabune oko naziva fusilir. Fusilir nije zasebna vrsta vojnika, nego je naziv za vojnika naoružanog mušketom kremenjačom. Naziv dolazi od francuske riječi *fusil* te je bio naziv za novu mušketu sa kremenom koja je izumljena oko 1700. godine.⁶ Naziv se proširio kao ime za vojnike naoružane novom vrstom muškete. Kako je ona

¹ Treasure, Geoffrey. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. London i New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2003. str. 210

² Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 212

³ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 210

⁴ ibid

⁵ Howard, Michael. *Rat u europskoj povijesti*. prevela Magdalena Najbar-Agičić. Srednja Europa: Zagreb 2002. str. 71

⁶ Wilson, H. Peter ur. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. Blackwell Publishing: Oxford, 2008. str. 469

postala standardno pješačko oružje, naziv je postao ime za običnog vojnika ne bi li ga se diferenciralo od npr. grenadira. Još jedna inovacija vezana uz muškete bio je izum bajunete koja se pričvršćivala na cijev muškete, također potkraj 17. st.⁷ S nastankom bajunete svaki pješak je u isto vrijeme bio i kopljanik što je dovelo do nestanka kopljanika kao zasebne vrste vojnika. S novom mušketom i bajunetom, pješak je postao otporniji na udar konjice i više nije bilo potrebe za zbijenim formacijama koje bi osiguravali kopljanici. Počeo se koristiti novi borbeni poredak s vojnicima raspoređenima u tri reda te je svaki red mogao pucati.⁸ Nove muškete nisu bile puno preciznije od starih, no kako se njima moglo brže pucati, glavni fokus pješaštva bila je brza i kontinuirana paljba na relativno kratkoj udaljenosti.⁹ Međutim, hladno oružje nije nestalo s ratišta. Časnici su i dalje imali sablje, ali samo kao statusni simbol. U borbi bi koristili pištolje umjesto pušaka.¹⁰ Pojava bajunete i nestanak dedikiranih kopljanika prouzročio je, na prvi pogled paradoksalno, oživljavanje konjaništva baziranog na jurišu i šoku. Naime, u ranijem je periodu konjaništvo imalo ulogu mobilnog pješaštva naoružanog vatrenim oružjem. Juriši na pješačke formacije zaštićene kopljanicima bili bi suicidalni. Oni konjanici koji bi preživjeli paljbu pješaka sa vatrenim oružjem, ne bi preživjeli kopljanike koji su te iste štitili. Bajunete su davale svim pješacima određenu zaštitu u slučaju napada konjanika, ali nisu bile opasne kao koplja. S druge strane, konjaništvo fokusirano na vatreno oružje ne bi se moglo mjeriti s količinom i brzinom paljbe "novih pješaka". Tako se fokus konjaništva vratio na juriše, ali u formacije pješaštva oslabljene pušcanom i topovskom paljbom koje ni s bajunetom nisu mogle izdržati silinu konjaničkog udara. Još jedan izum koji se ticao pješaštva bio je izum ručne granate. Njezin izum doveo je do nastanka nove vrste pješaštva nazvane grenadiri. Oni su bili obučavani za korištenje granata, no zapravo su ih rijetko koristili.¹¹ Međutim, grenadiri su se održali kao elitne postrojbe pješaštva u svim europskim vojskama. I topništvo je doživjelo nekoliko inovacija od kojih je najvažnija izum haubice.¹² Haubica je vrsta topa koja je omogućavala indirektnu paljbu. Haubice su mogle biti postavljane iza linija pješaštva i neovisno o terenu pucati po neprijatelju bez ugrožavanja prijateljskih snaga. U topništvu, kao više tehničkom segmentu, došlo je do nekoliko inovacija koje nisu doživjele široku upotrebu. Primjerice, u Pijemontu je korišten tzv. planinski top koji se mogao rastaviti za transport te je čak izumljen i top koji se punio straga, ali zbog teškoća u proizvodnji nije bio šire korišten.¹³

⁷ Howard. *Rat u europskoj povijesti*. str. 71

⁸ ibid

⁹ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 468

¹⁰ Ogorec, Marinko. *Pješaštvo: povijesni razvoj i perspektive*. Alfa: Zagreb, 2011. str. 125

¹¹ ibid

¹² Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 470

¹³ ibid

2.2. Rodovi vojske u 18. stoljeću

Kopnene vojske 18. stoljeća dijelile su se na tri roda: pješastvo, konjaništvo i artiljerija. Pješastvo je glavni i najbrojniji rod vojske. Pješastvo je bilo univerzalno naoružano mušketama i činilo osnovu snage svake vojske. Iako su većinu pješastva činili "obični" vojnici (nadalje fusiliri), s vremenom su se razvile specijalizirane vrste pješastva. Prva od tih specijaliziranih vrsta pješastva bili su ranije spomenuti grenadiri. Oni su u početku raspoređivani po taktičkim formacijama linijskog pješastva, a kasnije su sačinjavali zasebne taktičke formacije.¹⁴ Najčešće su bili korišteni kao šok trupe. U grenadire su često novačeni viši i snažniji muškarci kako bi bili efektivni u bacanju granata, što ih je i činilo izvrsnim vojnicima za jurišne zadatke. Zbog toga ih se od početka smatralo elitnom postrojbom. Takav status nastavili su imati i nakon što su granate prestale biti korištene početkom 19. stoljeća.¹⁵ Inovacija u ratovanju nastala u 18. stoljeću je i lako pješastvo. Korištenje lakog pješastva u konvencionalnom ratovanju najvećim je dijelom zasluga Habsburške Monarhije, točnije Vojne krajine. Gerilsko ratovanje, još poznato pod nazivom "mali rat", bilo je specifičan oblik ratovanja provođen na granici sa Osmanskim Carstvom. Naravno, koncept vojnika korištenih za izviđanje i vođenje tipa rata kojeg bi danas nazvali gerilskim nije nastao u Habsburškoj Monarhiji. Vojnici korišteni za izviđanje standardna su praksa od kad postoji organizirano ratovanje. Također, europske vojske razmatranog perioda uzimale su u službu manje skupine ljudi sa zadatkom napadanja logistike i vođenja rata u neprijateljskoj pozadini, ali ne na razini na kojoj su korišteni habsburški krajišnici. U europskim vojskama pojavili su se pred kraj Tridesetogodišnjeg rata kao pojedinačni strijelci zaduženi za gađanje časnika, no ubrzo se organiziraju u veće skupine koje vode gerilski rat.¹⁶ Prednost i važnost korištenja lakih trupa pokazala se tijekom 18. stoljeća kad je ratovanje sve više ovisilo o linijama opskrbe i komunikacije.¹⁷ Korišteni su za čarkanje, prepade, napade na magazine i logistiku, ali su njihovi zadatci bili podređeni operacijama glavne vojske. Utjecaj lakog pješastva na ratovanje je bilo tolik da je lako pješastvo postalo standardni dio europskih vojski do kraja 18. stoljeća¹⁸. Također, valja napomenuti da vojna glazba postaje dio vojske. Osim očitog zadatka sviranja vojne muzike, oni su također imali važan zadatak sakupljanja ranjenika i pokapanja mrtvih.¹⁹

¹⁴ Ogorec. *Pješastvo: povijesni razvoj i perspektive*. str. 125

¹⁵ ibid

¹⁶ Ogorec. *Pješastvo: povijesni razvoj i perspektive*. str. 129

¹⁷ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 474

¹⁸ ibid

¹⁹ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 469

Drugi rod vojske bilo je konjaništvo. Konjaništvo je odavno izgubilo primat koji je na ratištu imalo u srednjem vijeku te je kroz 16. i 17. stoljeće dobrim dijelom izgubilo svoju jurišnu ulogu. Međutim, kako je ranije spomenuto, konjaništvo je početkom 18. stoljeća doživjelo preporod. Konjaništvo ovog perioda možemo podijeliti u tri skupine: teško, lako i draguni. Teško konjaništvo bilo je nastavak srednjovjekovnog konjaništva. Iako je oklop gotovo nestao s ratišta, on se zadržao kod teške konjice, ali u reduciranom obliku, u obliku kacige i prsnoljednog oklopa koji se zvao *cuirass* na francuskom. Od naziva za taj oklop nastaje opće ime za ovu vrstu konjanika – *kirasir*.²⁰ Kirasiri su bili generalno naoružani mačem i s nekoliko pištolja, iako valja napomenuti da je oprema konjanika svih vrsta varirala ovisno o državi.²¹ Teško konjaništvo koristilo se za napad na neprijateljsku konjicu i za razbijanje pješćkih formacija. Lako konjaništvo imalo je drugačije zadatke. Generalni naziv za lakog konjanika bio je husar što je bio i originalni naziv za ugarske konjanike. Kao takvi, oni su primarno korišteni u habsburškoj vojsci te je habsburški husar bio kopiran diljem Europe. Lako konjaništvo nije nosilo oklop te je jahalo manje konje nego teško konjaništvo. Bili su naoružani karabinima,²² pištoljima i mačem.²³ Generalne zadaće lakog konjaništva bile su slične lakom pješćstvu: izviđanje i zasjede. U bitkama je imalo zadatak proganjanja razbijenih formacija i pobijedenog neprijatelja.²⁴ Treća, i možda najzanimljivija, vrsta konjanika bili su draguni. Draguni su originalno nastali u Francuskoj sredinom 16. stoljeća.²⁵ Oni su prvotno bili zamišljeni kao pješćaci s konjima za brzo manevriranje. Početkom 17. stoljeća počinju se ustrojavati u vojskama diljem Europe.²⁶ Oni su i dalje smatrani pješćštvom, ali su bili sposobni obavljati zadaće teškog i lakog konjaništva. Zbog te su trostruke uloge kroz 18. stoljeće postali najmasovniji, a ubrzo nakon toga jedini oblik konjaništva.²⁷ Njihova uloga u bitkama ovisila je o stanju na ratištu. Ako se naišlo na snažnu i dobro organiziranu vojsku borili bi se kao pješćaci i to često unutar pješććkih formacija. Ako se naišlo na neorganiziranog protivnika ili ako je on bio iznenađen, draguni bi se borili kao konjaništvo.²⁸ U ulozi konjanika obavljali bi zadaće izviđanja, predstraže, osiguravanja logistike i komunikacije te proganjanja neprijatelja. U ulozi mobilnog pješćštva bili su slani na dijelove ratišta gdje je prijetilo pucanje linije ili gdje je trebalo prebaciti

²⁰ Ogorec, *Pješćštvo: povijesni razvoj i perspektive*, str. 137

²¹ Ogorec, *Pješćštvo: povijesni razvoj i perspektive*, str. 138

²² Vrsta kraće muškete koja je bila pogodna za korištenje na konju.

²³ Wilson, *A Companion to Eighteenth-Century Europe*, str. 470

²⁴ Ogorec, *Pješćštvo: povijesni razvoj i perspektive*, str. 141

²⁵ Ogorec, *Pješćštvo: povijesni razvoj i perspektive*, str. 138

²⁶ *ibid*

²⁷ Ogorec, *Pješćštvo: povijesni razvoj i perspektive*, str. 139

²⁸ Ogorec, *Pješćštvo: povijesni razvoj i perspektive*, str. 138

težište napada.²⁹ Naoružanje draguna pokazivalo je i njihovu dvostruku ulogu. Standardno naoružanje bila im je pješačka mušketa, često sa bajunetom, a kao sekundarno oružje nosili su sablju te dva do četiri pištolja.³⁰ Oprema im se razlikovala od regije do regije. Mogli su biti naoružani karabinima, kopljem umjesto pištolja te čak i bombama u švedskom primjeru.³¹ U bitkama, djelovanje konjaništva počelo se koordinirati s djelovanjem pješastva i artiljerije. S razvojem konjaničke taktike počele su se stvarati masovne konjaničke formacije korištene za nezaustavljive konjaničke juriše. Inovator masovnih konjaničkih formacija bio je Friedrich II. Njihova primjena donijela mu je pobjede kod Rossbacha i Leuthena.³²

Treći rod vojske bila je artiljerija. Artiljerija je zapravo najstariji oblik vatrenog oružja, no ona je dugo bila ograničena samo na opsadno ratovanje. Nakon niza tehničkih inovacija kroz nekoliko stoljeća, ona je postala dovoljno mobilna i precizna za korištenje u bitkama na otvorenom polju. Postojala je tipizacija topova. Vrste topova razlikovale su se po težini kugli koje su ispucavali. Artiljerija je od svojih začetaka bila smatrana više tehničkom službom te će se tek kroz 18. st. razviti u rod vojske s vlastitom unutarnjom strukturom.³³ Artiljerija je i dalje imala određene nedostatke, primjerice ograničen domet i pregrijavanje, ali ubrzo postaje ključan dio bitaka. Topovi nisu pucali izravno na metu nego je cilj bio pod ostrim kutom pogoditi tlo i time postići da se topovska kugla odbije nekoliko puta te tako pogodi neprijateljske formacije.³⁴ Artiljerija je postajala sve mobilnija te se sve brže moglo pucati iz nje. Početkom 18. st. počeo se koristiti princip tzv. "masovne vatre" koji se postizao koncentriranjem vatre iz što više topova na jednu metu.³⁵ Sve navedeno je do te mjere povećalo značaj artiljerije da je zauzimanje protivničke artiljerije sve češće znalo odlučiti bitku, kao npr. prusko zauzimanje saske artiljerije kod Kesseldorfa 1745. godine.³⁶

Veličina vojski u 18. stoljeću u velikoj je mjeri utjecala na strateške operacije. Velika vojska zahtijevala je veliku količinu logistike i ta međuovisnost određivala je strateške ciljeve. Veličine vojski učinile su potpuno uništenje suparničke vojske gotovo nemogućim što je zapravo odvrćalo zapovjednike od otvorenih bitaka i prebacilo fokus na napadanje neprijateljske logistike.

²⁹ Ogorec. *Pješastvo: povijesni razvoj i perspektive*. str. 139

³⁰ ibid

³¹ ibid

³² Ogorec. *Pješastvo: povijesni razvoj i perspektive*. str. 141

³³ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 470

³⁴ ibid

³⁵ ibid

³⁶ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 217

2.3. Vojna logistika u 18. stoljeću

Logistika je bila ključ uspješnog vođenja rata, ali moralo se niz izazova premostiti kako bi se linije opskrbe uspješno uspostavile. Najveći problem predstavljala je opskrba hranom za vojnike, konje i životinje za vuču. Logistika se morala unaprijed pripremiti. Organizirale su se logističke službe koje su prikupljale, skladištile i dijelile hranu odjeću i streljivo. Logistika se sakupljala i skladištila te se u sklopu priprema za pohod prevozila blizu operacijskog područja.³⁷ Operacijski domet vojski bio je ograničen logistikom i često kratak. Nakon što bi se vojske odmaknule od skladišta, bile su ograničene količinom hrane koju mogu ponijeti sa sobom ili sakupiti putem. Godišnje doba bilo je od velike važnosti za ratne operacije, primarno zbog opskrbe hranom. Hrana za konje i životinje za vuču činila je velike pokrete vojske gotovo nemogućim prije kraja proljeća.³⁸ Smjena godišnjih doba stvorila je sličan operacijski raspored za sve vojske. Operacije bi katkad počinjale krajem proljeća, ovisno o otapanju snijega. Nakon početka, glavne bi operacije načelno trajale do kraja listopada kad bi se počelo razmišljati o prezimljavanju, ne samo zbog zime nego i zbog blata koje bi znatno usporilo napredovanje vojske.³⁹ Loše vrijeme, snijeg i manjak hrane sprječavali su operacije zimi, osim manjih napada i izviđanja. Prije Austrijskog nasljednog rata bitke po zimi bile su rijetkost.⁴⁰ Ovisnost o linijama opskrbe navodila je zapovjednike da napadaju primarno njih. Kao što je ranije spomenuto, otvorene bitke nisu nužno uništile niti otjerale neprijatelja, a i u bitkama bi svaka strana neminovno izgubila poprilično ljudstva i opreme. Napadi na linije opskrbe, s druge strane, najčešće bi natjerali neprijatelja na povlačenje bez većih gubitaka.⁴¹ Za takav oblik ratovanja bilo je ključno lako pješastvo. Snažan element lakog pješastva u habsburškoj vojsci omogućio je Habsburškoj Monarhiji preživljavanje Austrijskog nasljednog rata. Neprijateljske vojske jednostavno se nisu mogle mjeriti s iskusnim krajišnicima. Francuzi su počeli stvarati jedinice *chasseurs*, a Prusi jedinice *Jäger* u pokušaju sprječavanja gerilskih napada krajišnika, no s malo uspjeha.⁴² Važnost napadanja neprijateljskih linija opskrbe bio je ključan razlog integracije lakog pješastva u sve europske vojske do kraja 18. stoljeća. Streljivo je također predstavljalo problem za logistiku. Oružje i streljivo nisu bili standardizirani pa su razlike u proizvodnji dovele do niza različitih oružja i različitih kalibara. Za pješastvo to nije bio prevelik problem. U optičaju su bile dvije do tri vrste pješačkog oružja, a cijevi su bile dizajnirane

³⁷ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 466

³⁸ Howard. *Rat u europskoj povijesti*. str. 82

³⁹ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 466

⁴⁰ *ibid*

⁴¹ *ibid*

⁴² Howard. *Rat u europskoj povijesti*. str. 89

podosta šire nego streljivo. Takav dizajn mušketa omogućavao je vojnicima da sakupe i koriste streljivo drugih mušketa s različitim kalibrom.⁴³ Logistika za artiljeriju bila je mnogo veći problem. Topnici si nisu mogli priuštiti uzimanje kugli drugačijeg kalibra jer bi rezultat zaglavljenog naboja bio izrazito smrtonosan za topnike i bližu okolicu topa. Dodatni problem predstavljao je velik broj vrsta topova unutar iste vojske. Godine 1713. habsburška je vojska imala 22 različite vrste topa, Pijemont 12, a Francuska 8.⁴⁴ Topovi su bili teški i spori za prijevoz te su zahtijevali velik broj životinja za vuču. Težak top 32-funtaš⁴⁵ je, primjerice, trebao dvanaest konja za vuču, dok je najlakši od težih topova, 12-funtaš, trebao šest konja.⁴⁶ Naravno, top bez baruta i streljiva bio bi beskoristan. Velik broj kola bio je potreban za prijevoz baruta i kugli. Čak do šest kola bilo je potrebno za transport baruta i kugli za jedan dan pucanja, za jedan teški top.⁴⁷ Hrana, barut i streljivo morali su pratiti vojsku na pohodu. Karavana logistike bila je duga, spora i podložna napadima. Kako je preživljavanje vojske ovisilo o opskrbi, vojska se morala kretati brzinom karavane ne bi li ju mogla efikasno braniti. Svi ti faktori ograničavali su brzinu kretanja vojske bez uračunavanja loših, i u nekim dijelovima godine blatnih, cesta. Problem brzine pokušao se dijelom olakšati izgradnjom skladišta duž linija logistike, no brzina vojske, kao i njezin operativni domet ostajali su relativno mali.⁴⁸ Marševi su generalno bili kratki, vojska se kretala samo po danu i to po izviđanoj ruti. Časnici zaduženi za pronalazak logorskog mjesta išli bi ispred vojske i odabrali mjesto. Nakon toga bi krenuli sa sakupljanjem hrane i drva za potpalu dok bi njihova konjanička pratnja izviđala okolicu. Vojnici bi došli nekoliko sati kasnije i podignuli šatore. Sljedeći dan taj bi se proces ponavljao. Vojske su generalno mogle prijeći 7 milja na dan.⁴⁹

Otvorene bitke bile su često izbjegavane, pa su u fokusu ratovanja bile opsade. Opsade su imale prednosti i mana za zapovjednike. Osvajanje utvrda i utvrđenih gradova bilo je ključno. Utvrđena mjesta bila su mjesta za prezimljavanje vojske, što je značilo osiguravanje dobitaka iz prethodne sezone ratovanja. Uz to, utvrđenja su bila logistički centar što je omogućavalo daljnje operacije u sljedećoj ratnoj sezoni. S druge strane, opsade su mogle potrajati cijelo ljeto. Ako bi se toliko odužile, to bi bilo sve što je vojska mogla napraviti za tu godinu. Zanimarivanje utvrde nije bio pametan potez. Ako su neprijateljske snage ostale u pozadini, mogle su ugroziti linije opskrbe, a ako bi se dio vojske ostavio u blokadi utvrde, to bi pak oslabilo glavninu

⁴³ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 466

⁴⁴ ibid

⁴⁵ Kugla teška 32 funte (1 funta je malo manje od pola kilograma)

⁴⁶ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 466

⁴⁷ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 467

⁴⁸ Howard. *Rat u europskoj povijesti*. str. 83

⁴⁹ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 467

vojske.⁵⁰ Opsade su, kao i svo ratovanje, ovisile o dobroj opskrbi. Utvrde su se najčešće pokušavale zauzeti jurišom, no ako bi to propalo, započelo bi se sa standardnom opsadom koja se izvodila bombardiranjem, kopanjem rovova i izgladnjivanjem branitelja.⁵¹

2.4. Vojne taktike u 18. stoljeću

Tehnički razvoj vatrenog oružja utjecao je na taktički pristup bitkama. Taktički imperativ bio je postići što veću gustoću paljbe. Pješачke formacije sve su se više stanjivale s tim ciljem na umu. Pješaštvo se formiralo u tanke linije, najčešće 3 vrste duboke.⁵² Muškete nisu imale veliki domet pa su neprijatelji bili na bliskoj udaljenosti. Muškete su bile i neprecizne, zbog čega se postrojavalo u duge linije. Cilj je bio stvoriti efekt sačme kroz velik broj hitaca mušketama. Ciljanje mušketom nije bila praksa te se zapravo često zabranjivalo kao nepotrebnii gubitak vremena.⁵³ Varena moć postizala se kontinuiranom paljbom. Efektivna kontinuirana paljba postizala se na dva glavna načina i velikim je dijelom ovisila o disciplini i *drilu* vojnika. Prvi način bila je paljba po vrstama gdje bi cijela jedna vrsta u liniji otvorila vatru i krenula puniti muškete, dok bi za to vrijeme sljedeća vrsta otvorila vatru. Drugi način bila je paljba po sekcijama. Paljba po sekcijama efektivnije je održavala kontinuiranu vatru. Paljba se grupirala po bojnama i satnijama i tako spuštala po liniji. Najčešće su se izmjenjivale parne i neparne bojne i satnije.⁵⁴ Paljba po vrstama se vrlo vjerojatno koristila u situacijama u kojima je zapovjednik bio svjestan da ima svježije unovačene vojnike ili vojnike s nedovoljno discipline i *drila*. Bilo bi mnogo jednostavnije koordinirati paljbu cijele vrste nego specifičnih taktičkih formacija. Paljba je otvarana na udaljenostima od 200 do 100 metara. Ako bi se linije približile na manje od 100 metara generalno bi se prelazilo u juriš bajunetama. Međutim, to se događalo veoma rijetko. U onom trenutku kada su linije bile bliže od 100 metara jedna bi strana već pretrpjela popriličnu štetu te bi se krenula povlačiti.⁵⁵ Alternativa linijskoj formaciji bile su kolone. Kolona je bila zbijena formacija pješaštva kojom se žrtvovala vatrena moć u korist mobilnosti i jurišnog šoka.⁵⁶ Primjena kolone ili linijske formacije ovisila je o zapovjedniku, terenu i taktičkim ciljevima. Kolone su bile izdržljivije na juriše konjaništva, ali su bile izvrsna meta za artiljeriju. Linijske formacije davale su superiorniju vatrenu moć, ali zbog dugačke i

⁵⁰ Howard. *Rat u europskoj povijesti*. str. 83

⁵¹ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 467

⁵² Ogorec. *Pješaštvo: povijesni razvoj i perspektive*. str. 125

⁵³ Ogorec. *Pješaštvo: povijesni razvoj i perspektive*. str. 126

⁵⁴ ibid

⁵⁵ ibid

⁵⁶ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 468

tanke linije bile su manje mobilne i slabe na konjanički juriš, pogotovo s leđa ili boka. U slučaju konjaničkog napada, vojnici linijske formacije bili su trenirani u formiranju obrambenog četverokuta poznatog kao kare.⁵⁷ Linije pješastva mogle su se i lako polomiti kao posljedica borbe ili manevriranja. Zbog te se slabosti iza prve linije postavljala druga na udaljenosti 120-350 m.⁵⁸ Druga linija nije mogla pucati. Glavni zadatak bio joj je popunjavanje prve linije. Osim toga služila je kao obrana od napada s leđa, bočne manevre i kao rezerva. Ovisno o potrebama bitke i terenu, formirala bi se treća ili čak četvrta linija.⁵⁹ Osnovna taktička jedinica u bitkama bila je bojna. Tri do pet satnija činilo je bojnu, a nekoliko bojni činilo je pukovniju.⁶⁰ Točan omjer koliko je manjih taktičkih jedinica činilo veću ponajviše je ovisio o državi. Konjaništvo je činilo glavnu pričuvu te se postavljalo na krila.⁶¹

Komunikacija u bitkama bila je velik problem za velike vojske postrojene u dugu linijsku formaciju. Nakon prvih ispaljenih plotuna ratište bi bilo ispunjeno dimom i vidljivost niska. Zapovjednici bi se generalno postavljali u centru linije, po mogućnosti na brdu kako bi imali pregled bojišta. Međutim, zapovjednikova kontrola nad vojskom bila je minimalna nakon početka bitke. Glasnicima na konju prosječno je trebalo 15 minuta od centra do krila i isto toliko natrag pod uvjetom da su glasnikov konj ili glasnik preživjeli put.⁶² Zbog toliko spore komunikacije i kaosa bitke, razvila se praksa razdjeljivanja vojske na više dijelova kojima bi zapovijedali podređeni zapovjednici. Najčešća podjela bila je zasnovana na formaciji vojske u dvije linije. Svaka linija bila bi podijeljena na centar i dva krila te bi svaki dio bio dodijeljen zapovjedniku, što je činilo najmanje šest podređenih zapovjednika u čijim je rukama često ležao ishod bitke.⁶³ Osim delegiranja zapovjedništva, standardna je praksa postalo detaljno planiranje prije bitke. Na tzv. ratnom vijeću glavni zapovjednik raspravio bi plan s ostalim zapovjednicima tako da svatko znade što treba raditi nakon gubitka komunikacije s glavnim zapovjednikom.

2.5. Utjecaj vojne revolucije na društvo

Priroda ratovanja u 18. st. imala je velik utjecaj na europske države i društva. Vojske su, pogotovo za vrijeme rata, bile skupe za uzdržavanje. Države su bile prisiljene reformirati svoje ekonomije i metode novačenja kako bi mogle držati korak s novom prirodom ratovanja.

⁵⁷ Ogorec, *Pješastvo: povijesni razvoj i perspektive*, str. 127

⁵⁸ Ogorec, *Pješastvo: povijesni razvoj i perspektive*, str. 126

⁵⁹ ibid

⁶⁰ ibid

⁶¹ ibid

⁶² Wilson, *A Companion to Eighteenth-Century Europe*, str. 471

⁶³ ibid

Troškovi za potrebe vojske bili su neizbježni. Velike vojske nisu se mogle uzdržavati u vrijeme mira, ali ih se nije moglo ni previše smanjiti jer bi u slučaju iznenadnog rata država bila nespremna.⁶⁴ Milicija, kao ni srednjovjekovni sustav insurekcije, više nisu bile efektivne metode obrane i novačenja vojnika. Kako su se i u doba mira uzdržavale stajaće vojske, polako se počela formirati nova društvena klasa. Služenje u vojsci postalo je zanimanje, a ne samo privremena služba. Profesionalni vojnici u dugogodišnjoj službi postali su temelj vojski europskih zemalja. Pješak je bio smatran potpuno obučenim nakon dvije godine treninga.⁶⁵ Zbog toga je ključ efektivne vojske bio iskusan profesionalac. Kako su nastajali gubitci tijekom rata, neiskustvo svježe unovačenih vojnika moglo je biti djelomice kompenzirano dugogodišnjim iskustvom suboraca. Države su generalno preferirale novačiti strance. Primjerice, Pruska se vodila načelima merkantilizma te bi se prema njima novačenjem stranaca čuvala domaća populacija za poljoprivredu i manufakture.⁶⁶ Kada se novačila domaća populacija, preferiralo se novačiti seljačko stanovništvo.⁶⁷ Logika je bila da su seljaci izdržljiviji i time pogodniji za vojnu službu, a i vjerojatno se nije previše diralo u gradsko stanovništvo iz financijskih razloga. Međutim, mora se naglasiti da je povećanje vojske imalo i pozitivnih efekata na državu. Vojnici u stalnoj službi su primali plaću što je učinilo vojnu karijeru privlačnom. Privlačnost je dodatno povećana sve češćom praksom unaprjeđenja čina na osnovi zasluga.⁶⁸ Siromašno plemstvo, seljaci bez zemlje i generalno ljudi sa društvenog ruba su u vojnoj službi vidjeli izlaz iz siromaštva i mogućnost društvenog uspona. Također, zbog vojnih se potreba povećala manufakturna proizvodnja i stvarana su nova radna mjesta, pogotovo u tekstilnoj i metalnoj proizvodnji.⁶⁹ Vojnički život, iako sve privlačniji, nije bio jednostavan. Ključevi efektivne vojske bili su disciplina i *dril*. Česti treninzi pod prijetnjom okrutnih kazni imali su za cilj uspostaviti željeznu disciplinu među vojnicima. Poanta je bila svesti manevriranje i pucanje na mehaničku perfekciju kako bi vojnik te zadatke mogao obavljati "bez razmišljanja" usred bitke bez obzira na strah, neprijatelja i generalni kaos bitke.⁷⁰ Međutim, takav nemilosrdan trening i disciplina su dovodili i do visoke stope dezerterstva. Treninzi su se uglavnom održavali po zimi kada se uglavnom nije ratovalo, iako je i ta praksa polako nestajala.⁷¹ Bitke su postajale sve smrtonosnije sa sve većom stopom žrtava. To je bio

⁶⁴ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 221

⁶⁵ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 474

⁶⁶ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 220

⁶⁷ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 221

⁶⁸ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 215

⁶⁹ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 217

⁷⁰ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 471

⁷¹ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 213

neminovni rezultat sve većih vojski, ali veliku ulogu igrala je i priroda oružja. U bitkama je bilo relativno malo ranjenika. Borbe prsa o prsa bajunetama bile su brutalne i često smrtonosne. Pješачko vatreno oružje bilo je velikog kalibra i često odmah smrtonosno.⁷² Ranjenici koji bi preživjeli bitku umirali bi od infekcija, a u najboljem slučaju oštećeni ud bio bi im amputiran.

3. Politička pozadina habsburških reformi

Opsežne reforme vojske i administracije Habsburške Monarhije pokrenute za vladavine Marije Terezije bile su produkt političkog stanja u Europi. Naravno, reforme nisu pokrenute samo zbog političkog stanja. Sve države Europe doživljavale su promjene kroz 18. stoljeće. Jača se središnja državna vlast i povećavao se upravni aparat. Reforma ekonomija bila je potrebna i zbog vojnih potreba. Vojna revolucija i promjene u ratovanju vezane uz nju bile su sveprisutne. Države si nisu mogle priuštiti zaostajanje u vojnim pitanjima. Reforme u Habsburškom Monarhiji nisu, stoga, nastale zbog političkog pritiska, iako ih je on ubrzao. Sukob iz 1740. posljedica je procesa s početka 18. stoljeća, kojeg su obilježili ratovi koji su uključivali sve veće sile Europe. Nastale su neke nove sile i oslabile stare. U sljedećim poglavljima bit će obrađena politička pozadina habsburških reformi.

3.1. Stanje u Europi do 1740. godine

Sam početak 18. stoljeća obilježio je Rat za španjolsko nasljeđe (1701. - 1713.). Španjolski kralj Karlo II. nije imao nasljednika i već je krajem 17. stoljeća bilo jasno da bi oko španjolske krune mogao izbiti rat. Francuska Luja XIV. i Habsburška Monarhija Leopolda I. pokazivale su pretenzije na postavljanje svojih kandidata na španjolski tron. Situacija se počela zaoštavati u listopadu 1700. kada je Karlo II. imenovao nećaka Luja XIV., Filipa Anžuvinca za svog nasljednika.⁷³ Leopold I. je, s druge strane, htio postaviti za kralja svojeg sina Karla. Ubrzo su se počela stvarati savezništva za predstojeći rat. Glavni saveznici Habsburške Monarhije bili su Velika Britanija, Nizozemska i Pruska. Ovo savezništvo označilo je početak uspona Pruske. Pruska u tom trenutku nije bila kraljevstvo nego vojvodstvo pod nazivom Brandenburg - Pruska. Kako bi osigurao savezništvo Friedricha III., Leopold I. ga je priznao za pruskog kralja

⁷² Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 471

⁷³ Cravetto, Enrico. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. Urednik hrvatskog izdanja Ivo Goldstein. Zagreb: Europapress holding, 2007. str. 211

pod imenom Friedrich I.⁷⁴ Time je nastalo Prusko kraljevstvo, a titula kralja kasnije je potvrđena i Friedrichovom nasljedniku Friedrichu Wilhelmu. Habsburška Monarhija bila je na vrhuncu moći početkom 18. stoljeća. Uspješan rat protiv Osmanskog Carstva nakon opsade Beča 1683. doveo je do reformi unutar države. Habsburška vojska pod Leopoldom I. bila je snažna sila i druga najjača vojska Europe nakon one francuske.⁷⁵ Na početku Rata za španjolsko nasljeđe nije se mogla naslutiti kriza koja će se dogoditi samo 40 godina kasnije. Francuski saveznici bili su Hannover, Španjolska, Bavarska, nekoliko manjih zemalja unutar Svetog Rimskog Carstva te nakratko Portugal i Savoja.⁷⁶ Kao što se može vidjeti, rat je uvukao velik dio Europe. Osim primarnog sukoba između Habsburške Monarhije i Francuske, također je započeo i trgovački sukob između Francuske, Velike Britanije i Nizozemske. Vojne operacije počele su 1702. te je rat tekao izrazito povoljno za habsburšku stranu. Nadvojvoda Karlo proglasio se za španjolskog kralja pod nazivom Karlo III. Vojne operacije bile su podijeljene na dvije fronte. Jedna je fronta bila u Svetom Rimskom Carstvu i Italiji s ciljem protjerivanja francuskih vojski i ugrožavanja same Francuske. Druga je fronta bila u Španjolskoj sa ciljem osiguravanja krune Karla III. Velika Britanija je 1705. godine uništila španjolsku flotu i zauzela Gibraltar te nakon toga osvojila Barcelonu i Valenciju. Ubrzo nakon, Katalonija, Valencija i Aragon prihvatile su Karla za kralja, kojem je Valenciju postala glavni grad.⁷⁷ Međutim, 1705. umire Leopold I., a na prijestolju ga nasljeđuje Josip I. Vojni uspjesi se nastavljaju i britansko-habsburška vojska čak prijeti Parizu 1708.⁷⁸ Situacija se promijenila 1711. kada nakon kratke vladavine umire Josip I.⁷⁹ Na habsburško prijestolje dolazi nadvojvoda Karlo kao car Karlo VI. Situacija je postala zabrinjavajuća za ostale europske sile, uključujući habsburške saveznike. U slučaju habsburške pobjede, Karlo bi kao car Svetog Rimskog Carstva i kralj Španjolske ujedinio te dvije krune i postao najmoćniji vladar Europe. Zbog toga habsburški saveznici započinju pregovore te je ubrzo Karlo primoran učiniti isto. Rat je završio 1713. mirom u Utrechtu.⁸⁰ Mirovnim je ugovorom Španjolska svedena na silu srednjeg ranga i izgubila je sve europske posjede izvan Pirinejskog poluotoka. Filip Anžuvina postao je kralj Španjolske kao Filip V., ali stvarni pobjednici rata su bili Habsburška Monarhija i saveznici. Habsburška Monarhija dobila je španjolske posjede u Nizozemskoj, Lombardiju i Kraljevstvo Sardinije i Napulja.

⁷⁴ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 185

⁷⁵ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 179

⁷⁶ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 211

⁷⁷ ibid

⁷⁸ ibid

⁷⁹ ibid

⁸⁰ ibid

Ideja ravnoteže sila pojavila se u Europi nakon kraja Rata za španjolsko nasljeđe. To je bila diplomatska doktrina čiji je cilj bio spriječiti dominaciju jedne sile u Europi. Kada god bi izbio neki rat, dužnost neutralnih država bila bi ući u savez sa slabijom državom kako bi se ta ravnoteža održala.⁸¹ Velika Britanija bila je pobornik takve politike te je sebe smatrala državom koja će održavati ravnotežu između Francuske i Habsburške Monarhije.⁸² Nakon Velikog sjevernog rata (1700. - 1721.) počinje uspon Pruske i Rusije. Pruska je od Švedske uzela zapadno Pomorje, a Rusija Livoniju, Estoniju, Kareliju i Finsku.⁸³ Habsburška Monarhija doživjela je još jedan veliki uspjeh nakon rata sa Osmanskim Carstvom 1716. Rat je završio mirom u Požarevcu 1718. kojim je Habsburška Monarhija dobila Banat, dio Srbije sa Beogradom i Malu Vlašku što je označilo najveću ekspanziju Habsburške Monarhije na Balkanu.⁸⁴ Fokus diplomacije Karla VI. postalo je međunarodno priznanje Pragmatičke sankcije kojom se dopušta nasljeđivanje habsburške krune po ženskoj lozi. Iako je Pragmatička sankcija bez previše problema prihvaćena unutar zemalja Habsburške Monarhije, Karlo VI. je bio svjestan da bi bez priznanja ostalih sila Habsburška Monarhija nakon njegove smrti mogla biti viđena kao zemlja bez vladara i razdijeljena. Karlova diplomacija bila je, barem na papiru, uspješna te je do 1738. ishodio potvrdu Pragmatičke sankcije od Rusije, Velike Britanije, Danske, Nizozemske, Pruske i Francuske.⁸⁵ Međutim, garancija provođenja Pragmatičke sankcije bili su habsburška moć i utjecaj koji će pred kraj života Karla VI. znatno opasti. Bavarska je od početka radila planove za preuzimanje carske vlasti nakon Karlove smrti. Već je 1714. potpisan tajni sporazum između bavarskog kneza izbornika Maksimilijana II. i Francuske, kojim Francuska daje potporu za Maksimilijanovu kandidaturu za cara nakon smrti Karla VI.⁸⁶ Taj ugovor će 1727. obnoviti Maksimilijanov nasljednik Karlo Albert.⁸⁷

Početak krize za Habsburšku Monarhiju bilo je izbijanje Rata za poljsko nasljeđe. Pod kraj vladavine poljskog kralja Augusta II. postavilo se pitanje njegovog nasljednika. Postojala su dva pretendenta: Stanislav Leszczyński kojeg je podupirala Francuska i Friedrich August II. Saski, sin kralja Augusta II., kojeg su podupirale Habsburška Monarhija, Rusija i Pruska kroz tzv. "sporazum Tri crna orla".⁸⁸ Godine 1733. poljsko plemstvo izabralo je Stanislava

⁸¹ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 372

⁸² Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 373

⁸³ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 194

⁸⁴ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 192

⁸⁵ Mirošević, Franko ur. *Povijest Hrvata, Druga knjiga, Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*. Školska knjiga: Zagreb, 2005. str. 240

⁸⁶ Cravetto, Enrico. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. Urednik hrvatskog izdanja Ivo Goldstein. Zagreb: Europapress holding, 2007. str. 193

⁸⁷ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 198

⁸⁸ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 212

Leszczyńskog za kralja i u listopadu te godine Francuska je objavila rat Habsburškoj Monarhiji. Rat je bio loša strateška odluka za Habsburšku Monarhiju jer je glavni cilj Francuske očito bio oslabiti Monarhiju, a ne postaviti svog pretendenta na poljsko prijestolje. Poljska je bila okružena Rusijom i Habsburškom Monarhijom i francuskom je dvoru vjerojatno bilo jasno da je ozbiljna vojna intervencija u Poljskoj nemoguća. Međutim, posjedi Habsburške Monarhije u Italiji bili su joj interesantniji. Francuska, Španjolska i Sardinijско Kraljevstvo potpisali su 1733. Torinski ugovor sa ciljem zauzimanja habsburških talijanskih posjeda.⁸⁹ Situacija u Poljskoj je brzo razriješena, još 1733. je velika ruska vojska upala u Poljsku i postavila na prijestolje Friedricha Augusta II Saskog kao kralja Augusta III.⁹⁰ S druge strane, habsburška vojska bila je poražena u nekoliko bitaka u Italiji i izgubila južnu Italiju, a Francuzi su zauzeli Lotaringiju i Trier.⁹¹ Rat je završio 1735. potpisivanjem preliminarnog mirovnog sporazuma koji je formaliziran Bečkim ugovorom 1738.⁹² Habsburška Monarhija izgubila je Kraljevstvo Napulja i Sicilije čime je završila habsburška hegemonija u Italiji.⁹³ Stanje u Habsburškoj Monarhiji ne bi bilo toliko loše da Karlo VI. nije bio uvučen u još jedan katastrofalan rat samo godinu dana nakon kraja Rata za poljsko nasljeđe. Kobnim će se pokazati Karlov ugovor iz 1726. s ruskom caricom Katarinom I. usmjeren protiv Osmanskog Carstva.⁹⁴ Prema tom ugovoru Habsburška Monarhija obvezala se pomoći Rusiji u ratu protiv Osmanskog Carstva sa 30.000 vojnika.⁹⁵ Godine 1736. Rusija je objavila rat Osmanskom Carstvu s ciljem zauzimanja Azova.⁹⁶ Godinu dana kasnije Habsburška se Monarhija uključila u rat, koji je bio potpuna katastrofa za Monarhiju. Nekoliko pobjeda koje je odnijela habsburška vojska bile su uglavnom defanzivne prirode poput obrane Zrina 1738.⁹⁷ Ofanzivne operacije u Bosni pod vodstvom princa Hildburghausena i bana Eszterhazyja u potpunosti su propale, a habsburška je vojska u Srbiji potisnuta sve do Beograda.⁹⁸ Nakon tih poraza Karlo VI. Bio je primoran potpisati mir. Rat je završen mirom u Beogradu 18.09.1739. Monarhija je morala predati sve teritorije južno od Save i Dunava tj. sva područja osvojena nakon mira u Požarevcu 1718.⁹⁹ Ovaj rat, zajedno

⁸⁹ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti.* str. 200

⁹⁰ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće).* str. 213

⁹¹ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti.* str. 201

⁹² Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti.* str. 202

⁹³ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti.* str. 201

⁹⁴ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće).* str. 195

⁹⁵ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 235

⁹⁶ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti.* str. 201

⁹⁷ Karaman, Igor, ur. *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture.* Školska Knjiga: Zagreb, 1980. str. 533

⁹⁸ Karaman. *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture.* str. 533

⁹⁹ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 235

s Ratom za poljsko nasljeđe, ispraznio je državnu blagajnu, smanjio međunarodni prestiž Habsburške Monarhije i oslabio vojsku. Habsburška Monarhija sada se činila lakom metom.

3.2. Prvi i Drugi šleski rat, Austrijski nasljedni rat

Dolazak Marije Terezije na prijestolje Habsburške Monarhije označio je početak najveće krize nakon osvajanja Osmanskog Carstva u 16. stoljeću. Karlo VI. umro je 20. 10. 1740.¹⁰⁰ te ga je prema Pragmatičkoj sankciji naslijedila Marija Terezija. Sam taj čin bio je problematičan u Europi. Elektor Bavorske, Karlo Albert, smatrao je da on ima veće pravo na carsku krunu. Karlo Albert bio je oženjen s kćeri Josipa I. koja je bila razbaštinjena proglašavanjem Pragmatičke sankcije.¹⁰¹ Unutar Monarhije nije bilo mnogo odanosti i povjerenja prema Mariji Tereziji. Na dvoru je bila nepoznata ličnost jer ju Karlo VI. nije uključivao u državne poslove. Na prijestolje je stupila sa samo 23 godine i nije imala iskustva u upravljanju državom.¹⁰² Pitanje njezinog legitimiteta postojalo je i unutar države, posebno u Češkoj gdje se također smatralo da Karlo Albert ima jača prava na carsku krunu.¹⁰³ Franjo Stjepan, muž Marije Terezije također nije bio popularan. Najviše mu se zamjeralo što se pokazao osrednjim generalom u ratu protiv Osmanskog Carstva i što mu se u prvih 5 godina braka s Marijom Terezijom nije rodio nasljednik. Smatralo ga se Francuzom pošto je bio iz Lotaringije.¹⁰⁴ Monarhija nije bila spremna za rat. Porazi u Rat za poljsko nasljeđe i protiv Osmanskog Carstva urušili su ugled države i vojske. Zbog čestih i skupih ratova nagomilali su se financijski problemi, a velik broj kredita podignutih kroz 20 godina udvostručio je nacionalni dug.¹⁰⁵ Takvo stanje zatekao je svježi pruski kralj Friedrich II. ustoličen 1740. Pruska invazija Šleske bez objave rata u prosincu 1740. pokrenula je i ostale habsburške rivale koji su samo čekali znak habsburške slabosti.

Ratovi započeti pruskim napadom mogu se podijeliti na Prvi i Drugi šleski rat i Austrijski nasljedni rat. Međutim, ti su ratovi bili izrazito međuovisni. Pruska invazija Šleske pokrenula je Prvi šleski rat, a prvi vojni neuspjesi Habsburške Monarhije pokrenuli su Austrijski nasljedni rat. Kako je potonji uključivao veći broj zemalja, Friedrich II. je svoje operacije, kao i izbijanje Drugog šleskog rata, ravnao prema razvoju situacije u Austrijskom nasljednom ratu. Pruska

¹⁰⁰ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 240

¹⁰¹ Millar, Simon. *Kolin 1757: Frederick the Great's first defeat*. Oxford: Osprey Publishing Ltd., 2001. str. 9

¹⁰² Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 409

¹⁰³ Ingrao, Charles W. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. str. 153

¹⁰⁴ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 154

¹⁰⁵ Szabo, Franz A.J. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. London i New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2013. str. 8

invazija Šleske bila je brza i nezaustavljiva te je do početka 1741. osvojen Breslau i gotovo sva južna Šleska.¹⁰⁶ Efektivna habsburška vojska nije se mogla skupiti sve do proljeća iste godine. Vojska je okupljena pod zapovjedništvom grofa Niepperga i poslana u Šlesku s ciljem odbacivanja Prusa. Pohod je kulminirao, kako će se pokazati sudbonosnom, bitkom kod Mollowitza 10. 04. 1741.¹⁰⁷ Habsburška pobjeda bi vjerojatno rat ograničila samo na sukob između Pruske i Habsburške Monarhije. Međutim, iako je bitka dobro počela za habsburšku vojsku i prusko stanje izgledalo toliko loše da je Friedrich II. morao pobjeći sa ratišta, pruska vojska na kraju je pobijedila.¹⁰⁸ Širenje vijesti o pruskoj pobjedi, potaknulo je mobilizaciju europskih vojski i pokrenulo Austrijski nasljedni rat. Francuska, kao glavni rival Habsburške Monarhije, bila je pokretač i vođa koalicije. Krajem svibnja 1741. Francuska i Španjolska sklopile su s Bavarskom ugovor u Nymphenburgu.¹⁰⁹ Tim su se ugovorom Francuska i Španjolska obavezale podržati Karla Alberta u izboru za cara i podržati ga u osvajanju dijelova habsburških nasljednih zemalja. Francuska bi zauzvrat dobila Belgiju, a Španjolska Lombardiju. Prema tom ugovoru, Habsburška Monarhija bi na kraju rata bila svedena na Unutarnju Austriju i Ugarsku.¹¹⁰ Sredinom lipnja i Pruska se pridružila Nymphenberškom ugovoru. Službeno, Habsburška Monarhija imala je kao saveznike Veliku Britaniju i Ujedinjene Provincije, ali se one nisu aktivno uključile u rat. Njihova neaktivnost može se objasniti stanjem u Habsburškoj Monarhiji u drugoj polovici 1741. U tom trenutku Šleska je bila u rukama Friedricha II. i habsburška vojska poslana na njega pretrpjela je poraz. Francuska je vojska u kolovozu prešla Rajnu i spojila se sa bavarskom vojskom.¹¹¹ Situacija se dodatno pogoršala kada je Rusija, koja je obećala vojnu pomoć, odustala od iste jer se našla pod napadom Švedske 1741.¹¹² Treba naglasiti da je napad Švedske potaknula Francuska. Kako bi stanje po Habsburšku Monarhiju bilo još gore, nakon vijesti o Nymphenberškom sporazumu i rusko - švedskom sukobu koji je vezao rusku vojsku, u rat je na strani koalicije ušao i August III., izborni knez Saske i kralj Poljske, uz obećanje da će dobiti Moravsku. Takva ujedinjena francusko-bavarsko-saska vojska ušla je na habsburški teritorij i do kraja godine zauzela Linz i Prag.¹¹³ Velika Britanija i Ujedinjene Provincije nisu se htjele aktivno uključivati u, iz njihove

¹⁰⁶ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 152

¹⁰⁷ ibid

¹⁰⁸ ibid

¹⁰⁹ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 153

¹¹⁰ ibid

¹¹¹ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 203

¹¹² Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 153

¹¹³ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 203

perspektive, već izgubljen rat. Jedina pomoć bila je mala godišnja subvencija Velike Britanije u iznosu od 300.000 funti.¹¹⁴

Habsburška Monarhija našla se u iznimno teškoj situaciji. Marija Terezija morala je naći pomoć ako je htjela spasiti svoju svježe stečenu državu. Osvajanja neprijateljske koalicije su već oduzela neke moguće izvore pomoći. Naime, s padom Linza i Praga, staleži Gornje Austrije i dio češkog plemstva podržali su Karla Alberta.¹¹⁵ Marija Terezija je izvor pomoći vidjela u Ugarskoj. Odnos Dvora i ugarskih staleža nije bio najbolji. Karlo VI. nije sazivao Ugarski sabor još od 1729., a ured palatina bio je prazan od 1731.¹¹⁶ Takvi potezi izazivali su nezadovoljstvo Mađara. Međutim, Marija Terezija nije imala luksuz zanemarivanja mogućeg izvora podrške i vojske. Nakon krunidbenog sabora u svibnju, Marija Terezija sazvala je ugarski sabor u Požunu u rujnu 1741.¹¹⁷ Ugarski je sabor zauzvrat za pomoć tražio određene koncesije od kojih je najvažnija bila potvrda prava plemstva na neplaćanje poreza. Marija Terezija je pristala na koncesije i Ugarski je sabor proglasio insurekciju koja je bila jedna od zadnjih feudalnih insurekcija u Europi.¹¹⁸ Ugarski staleži obećali su mobilizirati 55.000 vojnika. S dodatnim vojnicima mobiliziranim u Hrvatskoj i vojnicima koje je Dvor izravno mobilizirao u Krajini, Transilvaniji i Banatu, u Ugarskoj je trebalo biti mobilizirano 100.000 vojnika.¹¹⁹ Ugarski staleži su na koncu mobilizirali samo 10.000 vojnika,¹²⁰ no to je i dalje bila vojska od oko 55.000 ljudi, a svaki novi priljev vojnika mogao je preokrenuti stanje na ratištu. Osiguranje ugarske pomoći naznačilo je mogućnost izlaza. Marija Terezija pokušala je izbaciti Prusku iz rata potpisujući tajni sporazum u Klein-Schnellendorfu 09. 10. 1741.¹²¹ Tim je ugovorom proglašeno primirje i Marija Terezija predala je Donju Šlesku Friedrichu, ali ugovor nije bio dugog vijeka. Friedrich je u studenom nastavio s osvajanjima nakon novih uspjeha koalicije.¹²²

Početak 1742. bio je obilježen prekidom 300-godišnje habsburške kontrole nad carskom krunom. Vijeće izbornika sastalo se 24. 01. 1742. i jednoglasno izabralo Karla Alberta kao cara Karla VII.¹²³ Čak je i kralj Velike Britanije George II., kao izbornik Hannovera, glasao za Karla Alberta.¹²⁴ Međutim, situacija se napokon počela mijenjati u korist Habsburške Monarhije. U siječnju je vojska sastavljena od trupa iz Šleske, Ugarske i Italije, pod zapovjedništvom

¹¹⁴ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 153

¹¹⁵ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 154

¹¹⁶ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 155

¹¹⁷ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 213

¹¹⁸ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 155

¹¹⁹ ibid

¹²⁰ ibid

¹²¹ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 156

¹²² Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 203

¹²³ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 154

¹²⁴ ibid

feldmaršala Khevenhüllera, započela protuofenzivu. Dana 23. 01 zauzet je Linz i oslobođena Gornja Austrija, nakon čega je Khevenhüllerova vojska ušla u Bavarsku i već 12. 02. zauzela München.¹²⁵ Prvi veći vojni uspjesi pokazali su da stanje Habsburške Monarhije nije toliko loše te se otvorila mogućnost novih saveza. Prvi je ostvaren već u veljači s ulaskom u rat Emanuela III., vojvode Savoje i kralja Sardinije.¹²⁶ Velika Britanija također je odlučila aktivnije sudjelovati u ratu te je poslala flotu u Italiju. Savojska vojska, s podrškom habsburških snaga i britanske flote, zaustavila je napredovanje koalicijskih snaga u Italiji. Sa stabilizacijom talijanske i austrijske fronte, Marija Terezija je još jednom pokušala izbaciti Prusku iz rata. Pregovori su započeli sa posredovanjem Velike Britanije. Šleska je bila najbogatija provincija Habsburške Monarhije i Marija Terezija nije je se htjela odreći. U tom trenutku nije bilo moguće poslati vojsku na Friedricha. Šleska je bila okupirana, s neprijateljskim snagama u dijelovima Austrije i Češkoj. S druge strane, Friedrich je postigao svoje ciljeve, a kako nije bio izravan član koalicije, vjerojatno se smatralo da bi bio spreman prihvatiti primirje, pogotovo kako se stanje počelo popravljati u korist Habsburške Monarhije. Friedrich je pristao na pregovore te je rat završen mirom u Berlinu 28. 07. Pruska je dobila cijelu Šlesku, osim grofovija Teschen, Troppau i Jägerndorf u Gornjoj Šleskoj, te češku pokrajinu Glatz.¹²⁷ Mirom u Berlinu završio je Prvi šleski rat. Situacija se dodatno poboljšala u rujnu 1742. godine s izlaskom Saske iz rata.¹²⁸ Francusko - bavarska vojska našla se u okruženju u Češkoj s habsburškim zauzimanjem Bavarске i izlaskom iz rata Saske i Pruske. Zbog dolaska zime i vjerojatnog habsburškog protunapada, francusko - bavarska vojska povukla se iz Češke.¹²⁹ Ratno stanje popravljalo se u korist Habsburške Monarhije, a aktivni ulazak Velike Britanije u rat u potpunosti je preokrenuo Austrijski nasljedni rat. Početkom 1743. britanska vojska došla je na kontinent i započele su pripreme za još jednu invaziju Bavarске. Britanska, nizozemska i habsburška vojska se povezala i formirana je tzv. Pragmatička vojska.¹³⁰ Pragmatička vojska ušla je u Bavarsku i kod Dettingena 27. 06. pobijedila francusku vojsku.¹³¹ Francuska se vojska morala povući, a car Karlo VII. pobjegao je iz Bavarске. Dodatni uspjeh bilo je potpisivanje Wormskog sporazuma između Habsburške Monarhije, Velike Britanije i Sardinijskog kraljevstva.¹³² Primarni cilj sporazuma bilo je istjerivanje koalicijskih snaga iz Italije. Velika Britanija također se obvezala

¹²⁵ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 156

¹²⁶ ibid

¹²⁷ ibid

¹²⁸ ibid

¹²⁹ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 411

¹³⁰ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 157

¹³¹ ibid

¹³² Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 204

plaćati Habsburškoj Monarhiji godišnju subvenciju od pet miliona funti.¹³³ Zahvaljujući povećoj britanskoj subvenciji i samim resursima unutar države, Habsburška je Monarhija uspjela obnoviti svoju vojnu snagu.¹³⁴

Nakon 1743. glavni sukobi prebacili su se na talijansko i nizozemsko ratište. Habsburška vojska prešla je u ofanzivu i u svibnju 1744. ušla u Alzase.¹³⁵ Ofanzivu je prekinulo izbijanje Drugog šleskog rata. Friedrich se vjerojatno pobojavao da bi zbog uspjeha Habsburške Monarhije i njezinih saveznika uskoro mogao postati meta. Kako bi to spriječio, pruska vojska ušla je u Češku i osvojila Prag.¹³⁶ Habsburška je vojska ovaj put uspjela odbaciti pruski napad, ali se morala povući iz Alzasa. Fokus se prebacio na rat protiv Pruske. Habsburška i saska vojska spojile su se pod zapovjedništvom Karla od Lorraine, brata Franje Stjepana, i ušle u Šlesku. Međutim, do kraja je godine habsburško-saska vojska doživjela niz poraza. Velika je Britanija uslijed tih poraza vršila pritisak na Habsburšku Monarhiju da potpiše mir. To se i dogodilo nakon što je Pruska vojska zauzela Dresden, glavni grad Saske. Mir je potpisan u Dresdenu 25. 12. 1745. Njime su potvrđene odredbe mira u Berlinu.¹³⁷ Potpisivanjem mira u Dresdenu završen je Drugi Šleski rat. Početkom 1745. umro je Karlo VII. Na položaju izbornog kneza bavarske naslijedio ga je sin Maksimilijan Josip koji je bio spreman potpisati mir. Marija Terezija mir je potpisala u Füssenu. Vratila je sva osvojena područja Bavarskoj, a Maksimilijan Josip odrekao se pretenzija na carsku krunu.¹³⁸ Kako je carsko prijestolje bilo prazno, a glavni se pretendent povukao iz rata, u rujnu 1745. Franjo Stjepan, muž Marije Terezije, izabran je za cara pod imenom Franjo I.¹³⁹ Izlazak Pruske i Bavarske iz rata značio je kraj sukoba na području Svetog Rimskog Carstva. Daljnji sukobi prebacili su se u Italiju i Habsburšku Nizozemsku. Monarhija je prebacila fokus na talijansko bojište, a obrana Habsburške Nizozemske je prepuštena Velikoj Britaniji i Ujedinjenim Provincijama. Dok se habsburška vojska fokusirala na borbu protiv pruske vojske, savezničke snage u Italiji potisnute su. Međutim, s povratkom habsburških snaga u Italiju, potisnuta je francusko-španjolska vojska, a habsburške snage na kratko su okupirale Genovu.¹⁴⁰ Stanje u Habsburškoj Nizozemskoj bilo je znatno gore te je britansko-nizozemska vojska poražena u nekoliko bitaka. Do kraja 1746. francuske su snage u potpunosti zauzele Habsburšku Nizozemsku.¹⁴¹ Zadnje dvije godine rata odvijale su se bez

¹³³ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 157

¹³⁴ ibid

¹³⁵ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 213

¹³⁶ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 157

¹³⁷ ibid

¹³⁸ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 205

¹³⁹ ibid

¹⁴⁰ ibid

¹⁴¹ ibid

većih promjena. Stanje u Italiji stabiliziralo se nakon habsburškog osvajanja Lombardije. Zadnji veći pokušaj Francuske bio je pokušaj invazije Savoje, ali je bila poražena u bitci kod Assienta 19. 07. 1747.¹⁴² Vojske Velike Britanije i Ujedinjenih Provincija i dalje nisu uspijevale potisnuti francusku vojsku pa je do početka 1748. Francuska zauzela i južne dijelove Ujedinjenih Provincija.¹⁴³ Skori kraj rata nagovijestio je ulazak Rusije u rat. Velika Britanija počela je pregovarati s Rusijom o mogućem ulasku Rusije u rat. Pregovori su kulminirali sklapanjem saveza između Velike Britanije i Rusije usmjerenog protiv Francuske. Nakon potpisanog saveza, u prosincu 1747. Velika Britanija, Ujedinjene Provincije i Rusija potpisale su konvenciju u Sankt Peterburgu.¹⁴⁴ Tom je konvencijom dozvoljen prelazak ruske vojske preko teritorija Svetog Rimskog Carstva s ciljem napada na Francusku.¹⁴⁵ Početkom 1748. ruska vojska prešla je Češku i napredovala prema Francuskoj. Ulazak Rusije u rat bio je kap koja je prelila čašu i Francuzi su pristali na mirovne pregovore.

Sve zaraćene strane bile su iscrpljene, a i diplomatska se situacija u potpunosti promijenila. Razlozi zbog kojih je počeo rat više nisu bili realno stanje. Smrt Karla VII. i krunidba Franje I. razriješili su pitanje carske krune. Habsburška Monarhija više nije bila ranjiva kao na početku sukoba, a položaj Marije Terezije kao vladarice bio je siguran. Nije se više moglo računati ni na pruske intervencije jer je Friedrich II. postigao svoj cilj zauzimanja Šleske. Osim diplomatskih, ekonomski su razlozi bili snažan poticaj za potpisivanje mira. Gotovo sve zaraćene strane tijekom rata su došle do granice kolapsa svojih ekonomija.¹⁴⁶ Nakon osam dugih godina ratovanja, Austrijski nasljedni rat završio je mirom u Aachenu 18. 10. 1748.¹⁴⁷ Velika Britanija i Francuska ranije su započele zasebne mirovne pregovore koji su poslužili kao predložak. Glavne točke mira tako su dogovorene bez Habsburške Monarhije.¹⁴⁸ Mir je u biti bio povratak na *status quo*. Osim malog proširenja Sardinijskog kraljevstva, jedini pobjednik rata bio je Friedrich II. Francuska je bila nezadovoljna jer je morala vratiti Austrijsku Nizozemsku Habsburškoj Monarhiji, a osim nekih manjih dobitaka u kolonijama, od rata nisu imali koristi. Marija Terezija zadržala je prijestolje, vratila carsku krunu u habsburške ruke i sačuvala Monarhiju, ali nije bila nimalo zadovoljna mirom. U ratu je izgubila svoju najbogatiju provinciju i nije htjela potvrditi njezinu predaju Pruskoj. Posebno joj se zamjerilo ponašanje

¹⁴² Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 206

¹⁴³ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 158

¹⁴⁴ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 214

¹⁴⁵ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 206

¹⁴⁶ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 8

¹⁴⁷ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 158

¹⁴⁸ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 411

Velike Britanije tijekom rata. Ti su je razlozi naveli da na kraju ne potpiše mirovni sporazum.¹⁴⁹ Habsburška Monarhija preživjela je rat, ali je Marija Terezija morala platiti visoku cijenu za svoj opstanak. Utjecaj ugarskog plemstva bio je povećan. Ne samo da im je Marija Terezija bila prisiljena dati niz koncesija, nego su u slučaju pokušaja smanjivanja prava mogli tvrditi da su bili zaslužni za preživljavanje Monarhije. Staleži Gornje Austrije i Češke su na početku rata stali uz Karla Alberta, no Marija Terezija ih nije mogla za to ozbiljnije kazniti dok je rat trajao, jer je trebala njihovu podršku. Morala se odreći i dijelova teritorija, bilo onih koje je izgubila u ratu, bilo mogućih ekspanzija na račun pokorenih teritorija. Prvo i najvažnije izgubila je Šlesku, najbogatiju provinciju. Morala se odreći dijelova Lombardije kako bi sklopila savez sa Sardinijom.¹⁵⁰ Habsburška vojska dva je puta okupirala Bavarsku, ali na kraju nije uzela niti jedan dio bavarskog teritorija jer je Velika Britanija smatrala da bi to isprovociralo napad Pruske i prijetila je ukidanjem subvencija kako bi to spriječila.¹⁵¹ Austrijski nasljedni rat je u potpunosti promijenio diplomatsko stanje u Europi. Pruska moć i utjecaj rasli su od početka 18. st., ali nakon Austrijskog nasljednog rata, Pruska je definitivno postala jedna od vodećih sila Europe. Nakon Aachenskog mira, utjecaj Velike Britanije je oslabio. Odnosi s Francuskom zahladili zbog sukoba u Europi i sukoba u kolonijama. Odnosi Velike Britanije i Habsburške Monarhije posebno su zahladili. Marija Terezija se tijekom rata oslanjala na britanske diplomate pa je Veliku Britaniju krivila za dio teritorijalnih gubitaka. Velika Britanija utjecala je i na habsburške strateške odluke. Uvjet za subvencije Habsburškoj Monarhiji bio je da se habsburška vojska bori samo protiv Francuske kao zajedničkog neprijatelja.¹⁵² Naravno, interesi Velike Britanije bili su drugačiji od onih Monarhije. Britanija je uspon moći Pruske i Sardinije smatrala pozitivnim jer se time održavala ravnoteža snaga u Europi. Zbog toga je tijekom rata podržavala njihovo proširenje. Rezultat takve politike bilo je zahlađivanje odnosa s Francuskom i Habsburškom Monarhijom i kasnija diplomatska revolucija o kojoj će biti više riječi u sljedećem poglavlju. Odnosima Velike Britanije i Habsburške Monarhije nije pomogla i neefektivna obrana Habsburške Nizozemske. Polako je postajalo jasno da je Pruska postala najveća prijetnja Habsburškoj Monarhiji. Glavni pristaša takve promjene u vanjskoj politici Monarhije bio je grof Wenzel Anton Kaunitz-Rietberg. On je bio glavni izaslanik Habsburške Monarhije na mirovnim pregovorima u Aachenu. Nakon povratka s pregovora napisao je memorandum u kojem je iznio osnovne razloge tzv. diplomatske revolucije, saveza između

¹⁴⁹ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 159

¹⁵⁰ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 411

¹⁵¹ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 159

¹⁵² *ibid*

Francuske i Habsburške Monarhije.¹⁵³ Kaunitz je smatrao da je Pruska mnogo veća prijetnja nego Francuska. Marija Terezija slagala se s Kaunitzom i smatrala trenutni mir privremenim predahom do sljedećeg rata sa Pruskom. Aachenski mir stoga nije smirio međunarodnu situaciju nego je samo doveo do novih napetosti koje će rezultirati Sedmogodišnjim ratom.

3.3. Političko stanje između Austrijskog nasljednog rata i Sedmogodišnjeg rata

Period između Austrijskog nasljednog rata i Sedmogodišnjeg rata bio je obilježen pripremama za sljedeći rat. Marija Terezija i Friedrich II. bili su svjesni da je trenutni mir samo primirje do sljedećeg sukoba. Friedrich II. je čak i pretpostavljao da će rat izbiti 1754. ili 1755.¹⁵⁴ Pruska je bila u mnogo boljem stanju nakon kraja rata. Pruska ekonomija bila je stabilna i sposobna financirati novi rat. Sa takvim povoljnim stanjem, Friedrich II. fokusirao se na vojne pripreme. Ubrzo nakon kraja rata sve su šleske fortifikacije bile obnovljene i već 1752. bila su izgrađena skladišta u Šleskoj za logističke potrebe sljedećeg rata.¹⁵⁵ Habsburška Monarhija je iz Austrijskog nasljednog rata izašla umorna i istrošena, ali je Marija Terezija bila odlučna reformirati državu i osvetiti se za gubitak Šleske. Reforme unutar Habsburške Monarhije u ovom periodu biti će detaljno obrađene kasnije, ali je dovoljno reći da je njihov glavni cilj bio pripremiti državu za sljedeći rat protiv Pruske. Europska diplomacija također je bila svjesna napetosti i neriješenih sukoba nakon zadnjeg rata. Odnosi Velike Britanije i Habsburške Monarhije jesu zahladili, ali prvih nekoliko godina održavao se savez. Habsburška Monarhija i Rusija još su 1746. sklopile savez sa ciljem napadanja Pruske i tome se savezu 1751. pridružila Velika Britanija.¹⁵⁶ Popravili su se odnosi između Habsburške Monarhije i Španjolske koje su potpisale ugovor u Aranjuezu 1752. kojim međusobno jamče svoje europske posjede.¹⁵⁷

Vođa vanjske politike Habsburške monarhije i jedan od vodećih državnika Europe u 18. stoljeću bio je grof Wenzel Anton von Kaunitz - Rietberg (1711. - 1794.). Nakon završenog pravnčkog studija u Leipzigu uključuje se u politiku Habsburške Monarhije. Od 1735. služio je kao dvorski savjetnik te se sve više uključivao u diplomaciju.¹⁵⁸ Tijekom Austrijskog nasljednog rata služio je kao ministar na dvoru upravitelja Habsburške Nizozemske i bio je

¹⁵³ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 413

¹⁵⁴ Balić, Juraj. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." doktorska disertacija, Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu, 2019. str. 156

¹⁵⁵ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 156

¹⁵⁶ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 207

¹⁵⁷ ibid

¹⁵⁸ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 216

habsburški predstavnik u Aachenu.¹⁵⁹ Nakon Aachenskog mira zalagao se za promjenu vanjske politike Habsburške Monarhije prema kojoj bi se Pruska trebala smatrati glavnim habsburškim rivalom. Također je bio i arhitekt diplomatske revolucije koja je kao rezultat imala savezništvo između Francuske i Habsburške Monarhije. U stavovima se podudarao s Marijom Terezijom te ubrzo postao njezin glavni diplomatski savjetnik. Godine 1753. imenovan je kancelarom.¹⁶⁰ Kao kancelar upravljao je vanjskom politikom za vladavine Marije Terezije, Josipa II., Leopolda II. i Franje II. te se zalagao za stvaranje centraliziranog činovničkog sustava. Njegov utjecaj s vremenom je opadao i nakon neslaganja s politikom približavanja Pruskoj koju su zagovarali Leopold II. i Franjo II. povukao se iz političkog života 1792.¹⁶¹

Međunarodna situacija počela se zahuktavati 1754. s izbijanjem Francuskog i indijanskog rata između Francuske i Velike Britanije.¹⁶² Rat je izbio u kolonijama Sjeverne Amerike, ali se može smatrati uvodom u Sedmogodišnji rat. Kaunitz je naumio provesti svoju ideju zbližavanja Habsburške Monarhije i Francuske pa je kao veleposlanik u Parizu od 1750. radio na odgovaranju francuskog dvora od saveza sa Pruskom.¹⁶³ Nije uspio u svojem naumu, ali će se razvoj političke situacije u Europi uskoro pobrinuti za raskidanje tog saveza. Nakon početka Francuskog i indijanskog rata kralj Velike Britanije George II. htio je osigurati Hannover. Odnosi sa Habsburškom Monarhijom su se pogoršavali pa je našao saveznika u Rusiji. U rujnu 1755. Velika Britanija i Rusija potpisale su ugovor u Sankt Peterburgu prema kojem bi Velika Britanija platila Rusiji za vojsku od 55.000 vojnika koja bi intervenirala u slučaju napada na Hannover.¹⁶⁴ Sukob u kolonijama je i Francusku natjerao na promišljanje strateškog stanja u Europi. Francuska je u tom trenutku bila u savezu sa Pruskom, ali taj savez bio je korisniji Pruskoj nego Francuskoj. S druge strane, bilo je u Francuskom interesu spriječiti ulazak Habsburške Monarhije u rat na strani Velike Britanije pošto su oni u tom trenu još bili saveznici. Friedrich II. se vjerojatno nadao da se, dok god traje rat između Francuske i Velike Britanije, Habsburška Monarhija ne bi sama usudila napasti Prusku. Međutim, Francuska je bila dosta pasivna u ratu pa je Friedrich počeo planirati zbližavanje sa Velikom Britanijom.¹⁶⁵ Bez obzira na te planove, nije htio raskinuti savez sa Francuskom jer bi francuska pomoć bila ključna u

¹⁵⁹ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 216

¹⁶⁰ ibid

¹⁶¹ ibid

¹⁶² Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 209

¹⁶³ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 216

¹⁶⁴ Millar. *Kolin 1757: Frederick the Great's first defeat*. str. 10

¹⁶⁵ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 215

ratu s Monarhijom. Kaunitz je i dalje pokušavao postići sporazum sa Francuskom, čak i u obliku teritorijalnih ustupaka, no Luj XIV. je ustrajao na savezu sa Pruskom.¹⁶⁶

Diplomatska slika Europe će se u potpunosti promijeniti početkom 1756. i to radom pruske diplomacije. Unatoč Kaunitzovom trudu, diplomatsku revoluciju izazvala je Pruska, potpisivanjem saveza s Velikom Britanijom. Dana 16. 01. 1756. potpisan je Westminsterški sporazum.¹⁶⁷ Prema tom ugovoru obje su države trebale garantirati neutralnost teritorija Svetog Rimskog Carstva, tj. obje države trebale su objaviti rat državi koja bi s vojskom ušla na teritorij Svetog Rimskog Carstva. Ugovor je očito bio namijenjen zaštiti Hannovera i Pruske te je efektivno bio defanzivni savez. Velika Britanija imala je ugovor s Rusijom iz 1755. o zaštiti Hannovera, ali je sada smatrala da je Pruska dovoljna zaštita. Objava ugovora razljutila je Luja XIV. i caricu Elizabetu. Elizabeta je potpisala raniji ugovor s Velikom Britanijom u nadi da će tako moći napasti Prusku. Velika Britanija je tada još bila saveznik Habsburške Monarhije pa je logika bila da će se Velika Britanija uključiti u habsburški rat protiv Pruske što će ugroziti Hannover i omogućiti Rusiji napad na Prusku. Međutim, s ovakvim razvojem situacije Elizabeta je raskinula ugovor sa Velikom Britanijom iz 1755.¹⁶⁸ Luj XIV. ljutio se što je njegov tobožnji saveznik Friedrich II. upravo sklopio savez s Velikom Britanijom s kojom je on u ratu već dvije godine. Odmah nakon objave Westminsterškog sporazuma, Kaunitz je započeo pregovore sa Francuskom. Pregovori su završili diplomatskom revolucijom tj. ugovorom u Versaillesu 01. 05. 1756.¹⁶⁹ Sam ugovor sastavio je Kaunitz i sastojao se od tri dijela.¹⁷⁰ Prva dva dijela bila su javna i ticala su se neutralnosti Habsburške Monarhije i detalja defanzivnog saveza između Francuske i Habsburške Monarhije. Habsburška Monarhija obvezala se da se neće uključivati u ratove između Francuske i Velike Britanije, a Francuska se obvezala da neće napadati Habsburšku Nizozemsku ili bilo koji drugi posjed Habsburške Monarhije.¹⁷¹ Ugovor o defanzivnom savezu bio je obaveza obje strane da će braniti drugu u slučaju napada, s iznimkom rata između Francuske i Velike Britanije koji je već trajao.¹⁷² Treći dio ugovora bio je tajan. Prema tom tajnom ugovoru Habsburška Monarhija se obvezala pomoći Francuskoj u slučaju napada nekog saveznika Velike Britanije, a obje države obvezale su se da neće sklapati nova savezništva bez prethodnog međusobnog dogovora.¹⁷³ Sporazum nije bio točno po

¹⁶⁶ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 216

¹⁶⁷ Millar. *Kolin 1757: Frederick the Great's first defeat*. str. 10

¹⁶⁸ *ibid*

¹⁶⁹ Millar. *Kolin 1757: Frederick the Great's first defeat*. str. 11

¹⁷⁰ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 209

¹⁷¹ Millar. *Kolin 1757: Frederick the Great's first defeat*. str. 11

¹⁷² *ibid*

¹⁷³ *ibid*

Kaunitzovoj želji zbog svoje defanzivne prirode, ali se nadao da će razvoj situacije potaknuti Friedricha na napad i time aktivirati ugovor.¹⁷⁴ Savezu su se kasnije priključile Rusija, Saska i Švedska.¹⁷⁵ Točno godinu dana kasnije, 01. 05. 1757., potpisan je novi ugovor u Versaillesu kojim su dodane odredbe vezane za Sedmogodišnji rat na raniji ugovor.¹⁷⁶ Prema novom ugovoru Francuska je pristala na podjelu Pruske i obvezala se na plaćanje godišnje subvencije Habsburškoj Monarhiji u zamjenu za dio Habsburške Monarhije.¹⁷⁷ Versailleski ugovor zabrinuo je Friedricha jer se našao u okruženju. Sumnjao je da bi ga Marija Terezija mogla napasti, pogotovo nakon što je u kolovozu 1756. tražio od nje jamstva da ga neće napasti koja je Marija Terezija izbjegavala dati.¹⁷⁸ Kako je Friedrich pretpostavljao da je izbijanje rata samo pitanje vremena, odlučio je preuzeti inicijativu i 29. 08. 1756. bez objave rata napasti Sasku.¹⁷⁹ Njegovim napadom započinje Sedmogodišnji rat.

4. Prusko državno uređenje

Pobjede protiv Habsburške Monarhije u Prvom i Drugom šleskom ratu dovele su Prusku na položaj jedne od velikih Europskih sila. Pruska se vojska pokazala superiornijom od habsburške što je vidljivo po nizu habsburških poraza. Pruska ekonomija pokazala se sposobnijom snositi troškove ratovanja. Friedrich II. bio je sposoban strateg i taktičar, ali se ne može zanemariti kvaliteta vojnika kojima je zapovijedao. U vrijeme mira iskazala se kvalitetnija Pruska administracija, što nije promaknulo Haugwitzu, glavnom administrativnom i ekonomskom reformatoru Habsburške Monarhije. Efikasno i centralizirano uređenje Pruske, kao i kvaliteta pruske vojske, imali su snažan utjecaj na razvoj Habsburške Monarhije. Prusko uređenje nije moglo biti kopirano u Habsburškoj Monarhiji zbog izrazito drugačijih prilika unutar država, ali je pokazalo smjer u kojem bi se trebale provoditi reforme. Uvođenje *drila* i veće discipline nije bilo kopiranje pruske vojske nego generalni imperativ potreba ratovanja 18. stoljeća. Eventualno bi se reforme Vojne krajine mogle u određenoj mjeri usporediti sa kantonalnim sistemom, no riječ je o dva drugačija sistema. Reforme habsburške vojske bile su primarno usmjerene na stvaranje vojne sile koja se u ratu može mjeriti s pruskom, a ne na kopiranje

¹⁷⁴ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 217

¹⁷⁵ Cravetto. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. str. 209

¹⁷⁶ Millar. *Kolin 1757: Frederick the Great's first defeat*. str. 11

¹⁷⁷ ibid

¹⁷⁸ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 218

¹⁷⁹ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 219

pruske vojske. U ovom poglavlju bit će ukratko predstavljen pruski administrativni sistem i pruska vojska kako bi se vidjeli njihovi utjecaji na reforme unutar Habsburške Monarhije.

Politika tada kneževine Brandenburg tijekom druge polovice 17. stoljeća bila je usmjerena na stvaranje vojske. Glavni nosioci tih procesa bili su državni službenici koji su bili zaduženi za niz zadaća primarno financijske i vojne prirode.¹⁸⁰ Prvotno su činili privremena tijela zadužena za zadaće poput kontrole novačenja i financijske uprave vojnih odsjeka, a od 1660. postali su stalno činovništvo pod izravnom kontrolom vladara.¹⁸¹ Do početka 18. st. ti činovnici dobivali su zadatke sve većeg opsega i sve više izvan sfere vojske kao npr. fiskalna kontrola i naplata.¹⁸² Prije uspostave kantonalnog sustava, pruski vladari oslanjali su se na sustav *Kompaniewirtschaften*. On se sastojao od, uglavnom, stranih časnika koji su novačili svoje jedinice i upravljali njima.¹⁸³ Bio je to sustav sličan onome *Inhabera* u Habsburškoj Monarhiji. Časnici su uglavnom novačili siromašne seljake i osobe na društvenom rubu te su novačenje često izvršavali prijevarom ili prisilno. Takva vojska često je bila izvor društvenih nemira i to je izazivalo probleme do te mjere da su bila osnivana povjerenstva koja su nadzirala aktivnosti vojnih odjela.¹⁸⁴ Unatoč tim problemima, Friedrich I. je zapovijedao vojskom od 30.000 vojnika.¹⁸⁵ Reforme pruske vojske započele su dolaskom na prijestolje Friedricha Wilhelma I. Prvotno je donio niz mjera za regulaciju novačenja čiji je cilj bio smiriti društvene napetosti koje su nastajale dotadašnjim sistemom novačenja. Donesen je niz mjera kojim su olakšana podavanja seljaka kako bi se stvorila pokorna seljačka klasa kao izvor ljudstva te su sastavljeni vojni pravilnici sa sve duljim dopustima kako bi se vojnicima omogućio poljoprivredni rad.¹⁸⁶ Reforme su kulminirale uvođenjem kantonalnog sistema 1733. koji je bio jedan od najranijih sistema opće vojne obaveze.¹⁸⁷ Cijela država bila je podijeljena na kantone koji su služili kao područja za novačenje i svaki kanton bio je dodijeljen specifičnoj pukovniji. Svaki muškarac sposoban nositi oružje bio je podložan službi i oni unovačeni služili bi više godina. Međutim, novaci su se nakon jedne godine uvježbavanja vraćali na svoje farme i samo nekoliko mjeseci u godini bili su pozivani u pukovnije za trening i manevriranje.¹⁸⁸ Takav je sistem omogućavao održavanje disproporcionalno velike vojske s obzirom na veličinu države i broj stanovnika. Osim vojnika u aktivnoj službi, svaka pukovnija imala je svoje rezerve (*Überkomplette*) od oko

¹⁸⁰ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 20

¹⁸¹ *ibid*

¹⁸² *ibid*

¹⁸³ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 25

¹⁸⁴ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 26

¹⁸⁵ *ibid*

¹⁸⁶ *ibid*

¹⁸⁷ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 21

¹⁸⁸ *ibid*

9.000 vojnika koji su trenirali u lokalnim garnizonima.¹⁸⁹ Friedrich Wilhelm I. stvorio je moćnu vojsku, ali je nije koristio u ratovanju za vrijeme svoje vladavine. U njegovo vrijeme imala je primarnu ulogu stabilizacije države. Od 1722. svi vojni odjeli bili su prebačeni u gradove gdje je vojska bila i ekonomski element jer je skladištila žito zbog opskrbe i kontrole cijena.¹⁹⁰ Do dolaska Friedricha II. na prijestolje vojska je bila glavni i središnji element države. Friedrich II. naslijedio je snažnu vojsku pa su se njegove promjene fokusirale na časnički kadar i reakcijske promjene i inovacije za potrebe ratovanja. Friedrich je htio od časničkog kadra stvoriti discipliniranu i njemu odanu zatvorenu društvenu klasu. Bio je izrazito protiv dolaska građana na časničke položaje, časnike je vidio kao plemiće. Zbog toga je osnovao brojne škole za kadete kako bi i manje imućni plemići mogli imati vojnu karijeru, a u promaknućima su prednost imali domaći plemići.¹⁹¹ Rezultat takve politike bio je da su u trenutku njegove smrti od 689 časnika u pruskoj vojsci, samo 22 bili građanskog podrijetla.¹⁹² Za vrijeme Friedrichove vladavine vojska je povećavana zahvaljujući kantonskom sistemu. Osim domaćeg stanovništva, velik dio vojske činili stranci koji su do izbijanja Sedmogodišnjeg rata činili 25% ljudstva.¹⁹³ Velik broj stranaca imao je i ekonomsku korist jer su oni u vrijeme mira bili zapošljavani u manufakturama.¹⁹⁴ Kada je Friedrich II. došao na prijestolje pruska vojska brojala je 80.000 vojnika, a pred početak Sedmogodišnjeg rata povećala se na 153.700 vojnika.¹⁹⁵ Na toliko povećanje utjecaj je imalo i zauzimanje Šleske. Osim samog broja vojnika zanimljiv je i njihov omjer naspram civilnog stanovništva. Većina europskih država je imala kao cilj omjer od 1:100 vojnika naspram civila. To je bio cilj, države nisu nužno imale takav omjer. Pruska je imala omjer 1:30 koji je dodatno povećan na 1:14 nakon 1760.¹⁹⁶ Pruska vojska smatrana je najefektivnijom vojskom Europe sredinom 18. stoljeća. Zasluga za takvu reputaciju dobrim dijelom leži na Friedrichu. Efektivnost je postignuta rigoroznim uvježbavanjem marširanja, postrojavanja linije i kontrole vatre. Međutim, Friedrich je znao prepoznati prednosti i slabosti svoje vojske. Bio je svjestan da njegovi neprijatelji zajedno imaju mnogo više vojnika te da se s tim brojevima ne bi mogao mjeriti, unatoč kvaliteti pruske vojske. Zbog toga je njegov fokus bio na mobilnosti koja je postignuta uvježbavanjem. Mobilnost pruske vojske postala je njezina najveća prednost. Također, donošenje i provedba strateških odredbi bili su izrazito efikasni iz

¹⁸⁹ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 21

¹⁹⁰ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 29

¹⁹¹ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 28

¹⁹² Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 30

¹⁹³ Marston. *The Seven Years' War*. Oxford: Osprey Publishing Limited, 2001. str. 20

¹⁹⁴ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 29

¹⁹⁵ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 21

¹⁹⁶ ibid

jednostavnog razloga što je Friedrich II. osobno zapovijedao na bojnopolju. Cijela centralna administracija više je služila kao kraljev osobni ured nego kao državno tijelo.¹⁹⁷ Jedini problem pruskoj vojsci, s taktičke strane, bile su habsburške lake trupe tj. krajišnici. Friedrich se nije imao s čime suprotstaviti njihovim taktikama. Pokušao je organizirati slične jedinice zvane *Freikorps* sastavljene od ratnih zarobljenika i dezertera, ali su se pokazale potpuno neefektivnima protiv krajišnika.¹⁹⁸

Cijela pruska ekonomija bila je usmjerena na uzdržavanje vojske. Godine 1740. na vojsku se trošilo 80% državnog proračuna,¹⁹⁹ što je donekle smanjeno na 50% tijekom vladavine Friedricha II.²⁰⁰ Friedrich Wilhelm I. je još 1723. osnovao Direktorij čiji je cilj bio centralizirati državne resurse kako bi se omogućilo stvaranje i financiranje vojske.²⁰¹ Troškovi proizvodnje bili su određeni od strane države pa se nepostojeće unutarnje tržište nije moglo razviti. Samo su se razvijala određena područja proizvodnje vezana uz opskrbljivanje vojske.²⁰²

5. Reforme Habsburške Monarhije

5.1. Administrativne i ekonomske reforme

Osnovni preduvjet provođenja bilo kakvih opsežnijih reformi bilo je osnaživanje centralne vlasti. Vođenje lokalne administracije i financija bilo je u rukama staleža koji su ih vodili u svoju korist. Centralna vlast nije se mogla previše miješati u njihove ovlasti jer bi se to kosilo s njihovim staleškim pravima. Još je gora situacija bila u Ugarskoj. Ugarsko, a time i hrvatsko-slavonsko plemstvo, generalno je uživalo više povlastica, pogotovo s dodatnim koncesijama koje su dobili od Marije Terezije na početku Austrijskog nasljednog rata. Ugarsko plemstvo imalo je povijest podizanja buna i otpora kada bi centralna vlast pokušala ograničiti njihova prava i povlastice. Zbog toga je na bečkom dvoru prevladavalo mišljenje da je ugarsko plemstvo nelojalno kruni. Reforme su bile potrebne ako se htjelo izbjeći još jednu 1740. godinu.²⁰³

Centralna figura reformi administracije i ekonomije bio je grof Friedrich Wilhelm von Haugwitz (1700. - 1765.).²⁰⁴ Haugwitz je bio sin generala u saskoj vojsci. Godine 1725. postao

¹⁹⁷ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 23

¹⁹⁸ Marston. *The Seven Years' War*. str. 21

¹⁹⁹ Millar. *Kolin 1757: Frederick the Great's first defeat*. str. 8

²⁰⁰ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 30

²⁰¹ Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 21

²⁰² Cravetto. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. str. 35

²⁰³ Horbec, Ivana. *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskog Hrvatskoj 18. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018, str. 35-131

²⁰⁴ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 413

je član Šleske provincijalne vlade gdje se proslavio u poreznoj administraciji.²⁰⁵ Po završetku Prvog šleskog rata postao je vođa provincijalne vlade dijelova Šleske koji su ostali u sastavu Monarhije. Godine 1743. bio je pozvan na konzultacije u Beč gdje je iznio svoje preporuke za reformu uprave Šleske.²⁰⁶ Te će preporuke biti nit vodilja njegovih reformi na razini Monarhije.

Haugwitz je smatrao da su glavni krivci za pad Šleske upravo šleski staleži. Loše financijsko vodstvo i korupcija nagomilali su dugove i time ostavili Šlesku bez obrane.²⁰⁷ Temeljem tih razmatranja, predložio je da cijeli sustav prikupljanja poreza i novačenja vojnika preuzme kruna uspostavljanjem kraljevske administracije posvećene tom poslu. Toj novoj administraciji trebalo je pridodati i potpuno političke ovlasti, kako bi mogla obavljati svoj posao. Nadzor nove administracije trebalo je provoditi novo centralno tijelo za političku i financijsku administraciju Šleske sa sjedištem u Beču.²⁰⁸ Nakon razmatranja u Beču, Haugwitz je dobiva odobrenje za provođenje svog prijedloga, 12. 03. 1744.²⁰⁹ Šleska je bila izvrsno pokusno područje za provođenje takvih drastičnih reformi jer preostali teritorij Šleske nije bio velik pa se ostatak staleža nije mogao efikasno oduprijeti. Šleskim staležima oduzeta je sva odgovornost za financijsku i političku administraciju te im je jedino ostavljena kontrola lokalne sudske administracije. Odvajanje političke i ekonomske administracije od sudske bio je važan korak prema ukidanju feudalnog partikularizma.²¹⁰ Staleži više nisu mogli postavljati legalne zapreke na provođenje apsolutizma krune. Haugwitzove reforme pokazale su se toliko uspješnima da su kroz godinu dana udvostručile prihode.²¹¹ Uspjeh reformi u Šleskoj i uvjeravanje tajnika tajne konferencije Bartensteina uspjelo je uvjeriti Mariju Tereziju da krene s procesom administrativnih i ustavnih reformi. Uz podršku Marije Terezije, Haugwitz je 1747. krenuo s primjenom svojih reformi.²¹² Reforme su bile provedene u austrijskim i češkim zemljama. Nisu se provodile u Ugarskoj jer je Marija Terezija htjela tamo uspostaviti bolju kontrolu uspostavom boljih odnosa sa plemstvom, a posjedi u Italiji i Habsburškoj Nizozemskoj uopće nisu bili u reformskim planovima.²¹³ Princip administrativnih reformi provedenih u Šleskoj trebalo je primijeniti na razini državne uprave austrijskih i čeških pokrajina. Marija Terezija je na sastanku Tajne konferencije 29. 01. 1748. odobrila stvaranje niza novih administrativnih

²⁰⁵ Szabo, Franz A.J. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. str. 74

²⁰⁶ Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 74

²⁰⁷ Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 75

²⁰⁸ ibid

²⁰⁹ Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 76

²¹⁰ ibid

²¹¹ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 160

²¹² Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 76

²¹³ ibid

tijela.²¹⁴ Najvažnije novo tijelo bio je *Directorium in publicis et cameralibus* ili Direktorij osnovan 1749. s Haugwitzom kao predsjednikom.²¹⁵ Direktorij je u potpunosti centralizirao administraciju i učinio ju mnogo efikasnijom. Centralizacija središnje uprave širila se kako je Direktorij počeo preuzimati funkcije i ovlasti drugih dijelova centralne vlasti. Austrijska i Češka kancelarija ukinute su prve. Sve njihove administrativne ovlasti preuzeo je Direktorij, a njihove sudske dužnosti spojene su u zasebno tijelo pod nazivom *Oberste Justizstelle* ili Vrhovno sudstvo.²¹⁶ Vrhovno je sudstvo imalo funkciju ministarstva pravde i vrhovnog suda. Centralni direktorij za trgovinu (*Universalcommerzdirectorium*) 1753. postao je odjel Direktorija, a do 1755. je Direktorij preuzeo toliko ovlasti Dvorske komore (*Hofkammer*) da je ona bila umalo ukinuta.²¹⁷ Direktorij nije samo preuzimao funkcije drugih dijelova središnje vlasti, nego su prema potrebi stvarani novi odjeli poput Policijske dvorske komisije (*Polizeihofkommission*) 1749. i Komisije za pomoć siromašnima (*Stiftungshofkommission*) 1751.²¹⁸ Direktorij je dobio goleme ovlasti, ali je u tome bila i njegova mana. Ubrzo je preuzeto i stvoreno toliko novih funkcija i odjela da je postajao sve manje efikasan što se posebno pokazalo tijekom Sedmogodišnjeg rata.²¹⁹ Uspostavljena su i nova administrativna tijela za niže razine uprave. Svaka je pokrajina dobila svoje predstavničko tijelo koje se zvalo *Representation und Kammer*, a koje je imalo status jednak pokrajinskim staležima te je bilo neovisno od njih.²²⁰ Ta su tijela upravljala mrežom državnih službenika organiziranih u Okružne urede (*Kreisaamt*).²²¹ Stvaranje novih državnih tijela nije bila samo karakteristika administracije. Još je 1742. osnovana je Državna kancelarija (*Staatskanzlei*) koja je preuzela brigu o vanjskim poslovima Monarhije. Osnivanjem Državne kancelarije ukinuta je Tajna konferencija i Carska i Austrijska kancelarija.²²² Opskrba vojske pokazala se ključnim dijelom svake veće vojne operacije, a takve operacije očekivale su se u nadolazećem ratu za povratak Šleske. Kako bi vojna opskrba bila efikasnije organizirana, 1746. je Generalna ratna komisija unaprijeđena u samostalno državno tijelo koje je imalo potpunu kontrolu nad logistikom.²²³

Glavni cilj Haugwitzovih reformi su oduvijek bile financije, tj. financiranje dovoljno velike vojske koja bi se mogla mjeriti s pruskom. Nova i veća vojska morala je biti i dobro utrenirana

²¹⁴ Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 77

²¹⁵ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 161

²¹⁶ Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 77

²¹⁷ Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 78

²¹⁸ Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 79

²¹⁹ *ibid*

²²⁰ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 414

²²¹ Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 77

²²² Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 160

²²³ *ibid*

i vođena, ali to nije bila Haugwitzova domena. Njegov cilj bila je uspostava efikasnijeg financijskog sustava koji bi mogao plaćati troškove povećane vojske u vrijeme mira i snositi troškove ratovanja kada do toga dođe. Godišnji prihodi Habsburške Monarhije su 1740. iznosili 22 milijuna forinti, no rashodi su bili toliki da je država mogla raspolagati samo s oko 2-3 milijuna.²²⁴ Veliki rashodi nisu bili jedini problem. Skupi ratovi u koje je Habsburška Monarhija bila uključena od početka 18. st. rezultirali su i velikim državnim dugom. Kada je Marija Terezija došla na prijestolje državni dug iznosio je 101 milijun forinti, a likvidna imovina krune srozala se na samo 87 000 forinti.²²⁵ Porezni prihodi koje su sakupljali staleži su često bili u zaostatku pa je ranije spomenuta godišnja subvencija Velike Britanije od 300.000 funti, što je iznosilo oko 1,500.000 forinti, bila sve što je omogućavalo nastavak rata za Habsburšku Monarhiju.²²⁶ Dodatni udarac na ekonomiju bio je gubitak Šleske. Šleska je bila najproduktivnija i najbogatija pokrajina koja je plaćala četvrtinu izravnih državnih poreza.²²⁷ Sredinom lipnja 1747. na sastanku između Haugwitza i predstavnika Dvorskog ratnog vijeća određena veličina i troškovi nove stajaće vojske.²²⁸ Habsburške nasljedne zemlje trebale su sa 14 milijuna forinti godišnje financirati stajaću vojsku od 108.000 vojnika.²²⁹ Osim te vojske, predviđen je i plan kolika bi trebala biti kontribucija ostalih pokrajina Monarhije za vrijeme rata. Ugarska i Lombardija trebale su dati svaka po 25.000 vojnika, Vojna krajina 24.000 vojnika, a Habsburška Nizozemska 22.000 vojnika.²³⁰ Ako bi se takav plan proveo, Habsburška Monarhija raspolagala bi s vojskom od oko 208 000 vojnika. Nakon što je Marija Terezija odobrila te planove, Haugwitz je krenuo s izradom modela financiranja. Prema njegovom modelu, ratni porez kojeg su plaćali staleži trebalo je udvostručiti, a staleži bi se obvezali na njegovo plaćanje kroz sljedećih deset godina.²³¹ Porezi bi se trebali povećati, ali bi se provela njihova reforma tako da bi se od sada plaćali prema sistemu poreza na dobit.²³² Sve iznimke za plaćanje poreza bile bi ukinute, a zemljišni sabori više ne bi imali pravo uvođenja vlastitih poreza.²³³ Zemljišni posjedi plemića počeli bi se oporezivati, ali bi plemstvo dobilo pomoć za plaćanje opskrbe vojske i bolje kamate za dugove.²³⁴ Svećenstvo je generalno dobrovoljno

²²⁴ Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 115

²²⁵ ibid

²²⁶ ibid

²²⁷ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 413

²²⁸ Szabo. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. str. 77

²²⁹ ibid

²³⁰ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 161

²³¹ ibid

²³² Seaton, Albert. *The Austro-Hungarian Army of the Seven Years War*. Reading: Osprey Publishing Ltd., 1973. str. 23

²³³ Seaton. *The Austro-Hungarian Army of the Seven Years War*. str. 23

²³⁴ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 414

davalo novčanu pomoć u vrijeme rata, ali od sada bi bilo obvezno plaćati dio ratnog poreza na godišnjoj osnovi.²³⁵ Haugwitzov model bio je napad na privilegije plemstva i staleža te je sigurno bio svjestan da model neće biti prihvaćen bez otpora. Prvo je prišao češkim staležima za koje je smatrao da će ga najprije prihvatiti. Češki staleži imali su najviše razloga prihvatiti reforme i financirati vojsku. Nakon pada Šleske, Češka se nalazila na granici te bi u slučaju pruskog napada bila prva meta. Nadalje, češki su staleži nakon okupacije od strane francusko - bavorske vojske podržali Karla Alberta pa su bili spremni pokazati lojalnost Mariji Tereziji. Pokazalo se da je Haugwitz bio u pravu i češki su staleži prihvatili njegov model.²³⁶ Austrijske pokrajine pružile su veći otpor. Kranjska i Štajerska odbile su plaćati ratni porez u trajanju od deset godina, ali su prihvatile plaćanje poreza na tri godine te su tu obavezu nastavile obnavljati. Štajerska je prvotno u potpunosti odbila Haugwitzov model pa je nakon 1750. Marija Terezija nametnula plaćanje ratnog poreza.²³⁷ Od Tirola se nije očekivalo više prihoda, ali su tirolski staleži prvi put u povijesti prihvatili redovito godišnje plaćanje ratnog poreza.²³⁸ Nakon uspostave Haugwitzovog modela u austrijskim i češkim pokrajinama, one su pokrivale više od tri četvrtine troškova nove vojske.²³⁹

Ekonomске i administrativne reforme nisu provođene izvan nasljednih zemalja. Utjecaj dvora je u njima bio manji, a i suradnja s plemstvom i staležima nije bila toliko razvijena. Jedina reforma provedena u Italiji i Habsburškoj Nizozemskoj bila je podvrgavanje Talijanskog i Nizozemskog vijeća pod upravu Državne kancelarije.²⁴⁰ Zbog ranije navedenih odnosa s Ugarskom reforme u njoj nisu provođene. Marija Terezija provodila je politiku vezivanja plemstva uz sebe kroz uvođenje u dvorske krugove i vojsku.²⁴¹ Ugarska je bila siromašnija od ostatka Habsburške Monarhije, ali je s obzirom na broj stanovnika, plaćala disproportionalno mali porez od 3,200.000 forinti na populaciju od preko šest miliona stanovnika.²⁴²

Nekoliko godina prije izbijanja Sedmogodišnjeg rata provedena je monetarna reforma Habsburške Monarhije. Godine 1753. Marija Terezija je u dogovoru sa bavarskim knezom stvorila srebrenu konvencijsku valutu temeljenu na zalihama srebra.²⁴³ Mjera je bila kolonjska

²³⁵ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 161

²³⁶ Treasure. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. str. 414

²³⁷ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 162

²³⁸ ibid

²³⁹ Seaton. *The Austro-Hungarian Army of the Seven Years War*. str. 23

²⁴⁰ Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 162

²⁴¹ Seaton. *The Austro-Hungarian Army of the Seven Years War*. str. 22

²⁴² Ingrao. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. str. 164

²⁴³ Buczynski, Alexander. *Gradovi Vojne Krajine knjiga druga*. Ur. dr. Mirko Valentić. Hrvatski institut za povijest (Biblioteka Hrvatska povjesnica. Monografije i studije; knjiga 4), Zagreb, 1997. str. 217

marka od 233,682 grama te je 1754. prihvaćen odnos jedne marke prema 24 forinte.²⁴⁴ Kovana austrijska forinta u ulozi konvencijskog novca sadržavala je 11.7 grama srebra i imala čistoću od 833.3 ‰ te se nije mijenjala sljedećih sto godina.²⁴⁵ Troškovi Sedmogodišnjeg rata bili su ogromni i centralna vlast Habsburške Monarhije pokušala je naći dodatna novčana sredstva. Rješenje se pronašlo u emitiranju papirnato novca kao oblika kreditiranja države.²⁴⁶

5.1.1. Reforme u Banskoj Hrvatskoj

Reforme administracije i ekonomije koje su provođene u Habsburškim nasljednim zemljama nisu provođene u Ugarskoj pa samim time ni u Hrvatskoj. Problem Dvora bio je u tome što je u Banskoj Hrvatskoj Sabor ograničavao utjecaj centralne vlasti. Stoga je osnovni cilj reformi u Banskoj Hrvatskoj bio postaviti predstavnike centralne vlasti u upravu kako bi oni bili oslonac za provođenje budućih odredbi centralne vlasti.²⁴⁷ Hrvatsko-slavonski staleži od oslobođenja Slavonije od vlasti Osmanskog Carstva i generalnog prestanka opasnosti od osmanskog napada, tražili su ukidanje Vojne krajine i povratak Donje Slavonije i Vojne krajine pod upravu bana i Sabora. Povratak Vojne krajine neće se dogoditi još stotinjak godina, pogotovo ne u ovom međuratnom periodu pripreme za novi rat. Međutim, povratak Slavonije je Marija Terezija obećala na Ugarskom saboru 1741.²⁴⁸ Povratak Slavonije bio je proveden 1745.²⁴⁹ Slavonija je stavljena pod vojno-komorsku upravu. Takvo uređenje je s vremenom ukinuto i teritorij je podijeljen na civilni i vojni dio. Od vojnog dijela stvoren je Slavonski generalat, a od civilnog dijela Požeška, Virovitička i Srijemska županija.²⁵⁰ Iako su slavonske županije nominalno vraćene upravi Sabora Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Sabor je u stvarnosti imao vrlo ograničen utjecaj. Nove županije bile su organizirane kao one ugarske. Velike je župane postavljao kralj, kao u Ugarskoj, a bile su dio ugarskog poreznog sustava. Ugarsko namjesničko vijeće sakupljalo je ratni porez, a njegovu je visinu određivao Ugarski sabor.²⁵¹ Ugarski sabor pokušavao je što više uz sebe vezati slavonske županije pa je tako 1751. donesena odredba da slavonske županije imaju pravo izravno slati izaslanike na Ugarski sabor.²⁵²

²⁴⁴ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga druga*. str. 217

²⁴⁵ ibid

²⁴⁶ ibid

²⁴⁷ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 243

²⁴⁸ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 244

²⁴⁹ ibid

²⁵⁰ ibid

²⁵¹ ibid

²⁵² ibid

Banska je Hrvatska od osnutka Banske krajine uživala poseban položaj u pogledu porezne uprave. Kako je Banska krajina bila jedini dio Vojne krajine koji nije bio pod izravnom upravom Dvorskog ratnog vijeća, Banska Hrvatska morala je s reformama početi prikupljati ratni porez za potrebe održavanja Banske krajine, kojeg ranije nije prikupljala. Iznos ratnog poreza do tada nije bio ni blizu dovoljan za pokrivanje troškova uzdržavanja Banske krajine. Reforma poreznog sustava Banske Hrvatske dogodila se usporedno s reformom Banske krajine.²⁵³ Reforma je počela 1749. u dogovoru sa banom Karlom Batthyanyjem.²⁵⁴ Banska je krajina ustrojena po uzoru na ostale generalate, a banskom diplomom iz 1750. uređeno je plaćanje ratnog poreza. Određen je godišnji ratni porez u visini 34.000 forinti koje je kraljevski blagajnik trebao isplaćivati vojnom povjereniku.²⁵⁵ Utvrđeni iznos pokrivaio je pola godišnjih troškova Banske krajine. Ovom reformom centralna vlast uspjela je postaviti svoje ljude unutar uprave Banske Hrvatske i u isto vrijeme osigurati plaćanje ratnog poreza i njegovu kontrolu.²⁵⁶

5.2. Vojne reforme

5.2.1. Metode mobilizacije prije reformi

Administrativne i ekonomske reforme predstavljene u prethodnom poglavlju bile su primarno provedene s ciljem podizanja i uzdržavanja stajaće vojske. Habsburška Monarhija imala je nekoliko izvora vojnih snaga koje je mogla mobilizirati u vrijeme rata, ali je većina njih imala svojih mana. Najstariji oblik mobilizacije vojske bila je insurekcija. Insurekcija je mobilizacija staleške vojske. Za njezino proglašavanje bila je potrebna potvrda sabora. Postojale su tri vrste insurekcije: osobna, banderijalna i portalna. Prilikom osobne insurekcije plemići su morali osobno sudjelovati u ratu. Banderijalna insurekcija zahtijevala od velikaša da okupe svoje vazale i kmetove pod vlastite banderije. Portalna insurekcija bila je mobilizacija svih staleža uključujući gradove i svećenstvo. Mogla se proglasiti i opća mobilizacija cijelog kraljevstva, ali je to morao odobriti sabor preko posebnog zakona.²⁵⁷ Insurekcija je stara feudalna metoda mobiliziranja vojske koja nije odgovarala potrebama modernog ratovanja. Postojala je određena korist ako je brojnost vojske bila važnija od kvalitete, primjerice od insurekcije koju je proglasio

²⁵³ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 245

²⁵⁴ *ibid*

²⁵⁵ *ibid*

²⁵⁶ *ibid*

²⁵⁷ Štefanec, Nataša. *Država ili ne. Hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici i ustroj Vojne krajine 1578. godine*. Srednja Europa. Zagreb, 2011. str. 307-310, 169-180, 190, 251-254 et passim. Budak, Neven. *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku 1. svezak: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Leykam international: Zagreb, 2007. str. 78.

Ugarski sabor 1741. Međutim, takva staleška vojska nije bila utrenirana, bila je lošije opremljena i njezina mobilizacija ovisila je o staležima. Centralnoj vlasti staleži su predstavljali dodatan problem jer je o njima ovisilo novačenje i opremanje vojske. Staleži su propisivali kvotu novačenja za svoje zemlje i kontrolirali sredstva za vojnu opskrbu, a centralnoj vlasti nije odgovaralo da sposobnost vođenja rata ovisi o dobroj volji staleža.²⁵⁸ Upravo se takva situacija dogodila prije početka Austrijskog nasljednog rata. Blagajna Habsburške Monarhije bila je prazna zbog čega se morala smanjiti vojska, a staleži su u isto vrijeme odbili plaćati održavanje vojske i osigurati opskrbu.²⁵⁹

Drugi izvor vojnika bilo je samo Sveto Rimsko Carstvo čije su države davale vojnike za Carsku vojsku ili *Reichsarmee*.²⁶⁰ Staleži Svetog Rimskog Carstva bili su zakonima obavezani pomoći caru u obrani Carstva od vanjskih prijetnji.²⁶¹ Osmansko je Carstvo u periodu 16. i 17. stoljeća bilo viđeno kao velika vanjska prijetnja, ne samo Svetom Rimskom Carstvu nego čitavoj Europi te su u tom periodu snage carske vojske primarno upotrebljavane u ratovima s Osmanskim Carstvom. Međutim, nakon propale opsade Beča i rata 1683., Osmansko Carstvo prestalo je biti realna prijetnja te nakon 1739. Habsburška Monarhija prestaje dobivati vojnu pomoć ostatka Svetog Rimskog Carstva za potrebe ratova s Osmanlijama.²⁶² Naravno, Osmansko Carstvo nije bilo jedini suparnik. Carska vojska bila je na raspolaganju caru i u slučaju vojne opasnosti po Sveto Rimsko Carstvo. Temeljem toga lako se moglo argumentirati da je ugroza za cara jednaka ugrozi Svetog Rimskog Carstva. Ta je logika omogućila Habsburškoj Monarhiji da koristi carsku vojsku za potrebe ostvarivanja vlastitih dinastičkih ciljeva.²⁶³ Carska je vojska i pružila znatnu podršku Monarhiji. U Španjolskom nasljednom ratu Monarhija je dobila u prosjeku 40.000 vojnika godišnje. Za Rata za poljsko nasljeđe taj se broj kretao oko 34.000 vojnika, dok je u Sedmogodišnjem ratu carska vojska pružila pomoć od 25.000 do 32.000 vojnika.²⁶⁴ Možemo primijetiti sumnjivi izostanak pomoći carske vojske tokom prva dva Šleska rata i Rata za austrijsko nasljeđe, o čemu će biti riječi malo kasnije. Bitno je kazati da je car imao mogućnost korištenja carskih povlastica prema kojima je mogao novačiti vojnike iz teritorija ostalih država Svetog Rimskog Carstva izravno u vojsku

²⁵⁸ Kann, Robert A. *A History of the Habsburg Empire 1526 - 1918*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles, London, 1980. str. 175

²⁵⁹ Barker, Thomas M. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. Columbia University Press: New York, 1982. str. 19

²⁶⁰ Haythornthwaite, Philip. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 22

²⁶¹ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 268

²⁶² *ibid*

²⁶³ *ibid*

²⁶⁴ *ibid*

Habsburške Monarhije.²⁶⁵ Pogrešno bi bilo smatrati carsku vojsku nekom redovito ustrojenom vojnom formacijom koja bi kretala u boj u ime Carstva kada bi ono bilo napadnuto. Termin je ovdje korišten samo kao zbirni naziv za vojnike koje su mobilizirale države unutar Svetog Rimskog Carstva za potrebe kolektivne obrane. Sveto Rimsko Carstvo nije imalo vlastitu kolektivnu stajaću vojsku. Vojnici su bili mobilizirani za potrebe održavanja unutarnjeg reda ili pojave vanjske opasnosti, a samu mobilizaciju su vršile države Svetog Rimskog Carstva prema unaprijed dogovorenim kvotama koje su određivale zajedničke institucije. Sam proces mobilizacije bio je koordiniran preko carskih okruga (*Kreise*).²⁶⁶ Carski su okruzi bili administrativne regije Svetog Rimskog Carstva koji su nastali grupiranjem većeg broja manjih teritorija. Sami okruzi uspostavljeni su u 16. stoljeću te je čitav teritorij Svetog Rimskog Carstva bio podijeljen na deset carskih okruga.²⁶⁷ Zajedno su sadržavali dvije tisuće država od kojih je njih tristotinjak bilo obavezno pružiti vojnu ili financijsku pomoć u slučaju mobilizacije carske vojske.²⁶⁸ Uzevši sve navedeno u obzir, Sveto Rimsko Carstvo bilo je impozantna vojna sila koja je mogla na papiru mobilizirati oko 84.000 pješaka i oko 36.000 konjanika.²⁶⁹ U razmatranom periodu ta je vojna sila bila na raspolaganju Habsburškoj Monarhiji. Međutim, postavlja se pitanje kako se Habsburška Monarhija jedva izborila za svoje postojanje ako bi samo carska vojska višestruko nadjačala prusku. Očito je da se Sveto Rimsko Carstvo bilo impozantna vojna sila samo na papiru. Broj mobiliziranih vojnika u realnosti je bio mnogo manji, pogotovo broj mobiliziranih konjanika.²⁷⁰ To je vidljivo već u ranije navedenom podatku o prosječnom godišnjem broju vojnika carske vojske u ratovima 18. stoljeća. Najviše vojnika sudjelovalo je u Španjolskom nasljednom ratu sa time da tih 40.000 nije bilo niti pola teoretskog broja od 120.000 vojnika. Sam sistem carskih okruga imao je probleme. Prisutnost moćnije države u nekom okrugu kočila bi razvoj samog okruga. Takav je slučaj bio sa Donjim i Gornjim saskim okrugom u čijim su sastavima bili Saska, Brandenburg i Hannover pa su ti okruzi efektivno postojali samo na papiru.²⁷¹ Brojnost carske vojske možda i ne bi bila toliki problem da u isto vrijeme nije bila problematična kvaliteta tih vojnika. Kako je ranije navedeno, carska vojska nije bila regularna vojna formacija. Vojnici koji su mobilizirani kad bi se pojavila

²⁶⁵ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 269

²⁶⁶ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 24

²⁶⁷ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 268

²⁶⁸ Millar, Simon. *Rosbach and Leuthen 1757: Prussia's Eagle resurgent*. Oxford: Osprey Publishing Ltd., 2002. str. 16

²⁶⁹ *ibid*

²⁷⁰ Millar. *Rosbach and Leuthen 1757: Prussia's Eagle resurgent*. str. 14

²⁷¹ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 268

potreba, a tada bi započelo i njihovo uvježbavanje.²⁷² Mobilizirani vojnici bili su organizirani u standardnu pukovnicu. Ako bi čitave pukovnije bile mobilizirane iz jedne države, onda bi imale tendenciju biti malo bolje kvalitete kao što je bio slučaj s, primjerice, pukovnijama mobiliziranih iz Hessen-Darmstadta.²⁷³ Međutim, takvi slučajevi bili su iznimka i mobilizirane pukovnije bi generalno bile lošije kvalitete, sa manjkavostima u opremi i posebice treningu. Većina pukovnija bila je sastavljena od vojnika iz više država, ponekad i do 40 različitih država reprezentiranih u jednoj pukovnici.²⁷⁴ Takvo stanje pukovnija prouzročilo bi noćne more za organizaciju i logistiku, posebice u slučaju artiljerije. Bez ikakve postojeće standardizacije unutar pojedinih država, logistički problem raznolikih kalibara bio je značajan, a takve logističke poteškoće bile su još veće i naglašenije u slučaju spomenutih miješanih jedinica.²⁷⁵ Porazna opremljenost i kvaliteta jedinica carske vojske je vidljiva na početku Sedmogodišnjeg rata. Neke mobilizirane pukovnije bile su sastavljene od vojnika od kojih je samo 10% uopće imalo oružje, s ekstremnim primjerom pukovnije mobilizirane u Kölnu koja je bila mobilizirana u potpunosti bez oružja.²⁷⁶ Međutim, čak i one jedinice koje su imale sreće da su im podijeljene muškete prije dolaska na bojište, bile bi generalno loše opremljene. Problemi poput malih kutija za streljivo, nedostatak šatora ili čak deka za pojedine vojnike bili su svakodnevna pojava. Pješništvo nije bio jedini rod vojske s takvim problemima te su čak i jedinice konjanika, generalno bolje opremljene, patile od nedostatka opreme i treninga.²⁷⁷

Kao što možemo vidjeti, jedinice carske vojske nisu nužno bile od ključne važnosti za Habsburšku Monarhiju. Osim nekih iznimaka, te su jedinice primarno služile za povećanje broja vojnika. Naravno, sama brojnost vojske faktor je na bojištu sam po sebi, no disciplina i profesionalnost vojnika najčešće bi odlučivali pobjednika. Garnizonska dužnost uglavnom je bila najbolji način korištenja carske vojske te je davalo određenu prednost Habsburškoj Monarhiji. Jedinice niže kvalitete postavljene u garnizone oslobađale su kvalitetnije jedinice za aktivnu službu. Na koncu, treba dodati da je carska vojska služila caru osobno, a ne pojedinačnoj državi. Kada bi položaj bio cara sporan, kao što je to bio slučaj u Austrijskom nasljednom ratu, Habsburška Monarhija jednostavno više nije imala pristup carskoj vojsci.

Na koncu dolazimo do zadnjeg izvora vojnika za Habsburšku Monarhiju, a to su bile strane trupe. Strane trupe dolazile su u obliku jedinica koje je Habsburška Monarhija dobila na temelju

²⁷² Millar. *Rosbach and Leuthen 1757: Prussia's Eagle resurgent*. str. 16

²⁷³ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 24

²⁷⁴ *ibid*

²⁷⁵ Millar. *Rosbach and Leuthen 1757: Prussia's Eagle resurgent*. str. 17

²⁷⁶ Millar. *Rosbach and Leuthen 1757: Prussia's Eagle resurgent*. str. 16

²⁷⁷ *ibid*

bilateralnih sporazuma s drugim državama ili kao plaćenici. Navedeni izvori vojnika nisu nužno jedino s čime je država mogla računati. Dostupnost stranih jedinica ovisila je i o diplomatskoj pripremi za određeni sukob. Također, Monarhija je ovisila o tome hoće li se druga država pridržavati ugovora i koliko će brzo poslati jedinice. Međutim, kad bi se bilateralni ugovori ispoštovali i trupe poslale na vrijeme, strane jedinice mogle su značiti prekretnicu u ratu. Primjerice, na vrhuncu Rata za španjolsko nasljeđe Habsburška je Monarhija raspolagala sa 100.000 stranih vojnika, a u Sedmogodišnjem s 55.000.²⁷⁸ Plaćeničke snage dobar su pokazatelj smjera vojne revolucije, kako u Europi, tako i u Habsburškoj Monarhiji. Plaćenici su u ranijim periodima bili iznimno važan faktor vojne snage neke države. Oni su bili izvor iskusnih i utreniranih vojnika na koje je zapovjednik mogao računati, ako ih je mogao platiti naravno. Međutim, s promjenama u prirodi ratovanja i državnim potrebama za stajaćom i dobro uvježbanom vojskom, važnost plaćenika se smanjivala. Oni su, naravno, i dalje postojali i bili korisni kao dodatne snage u slučaju potrebe, ali daleko od presudnog faktora za ishod rata. Habsburška Monarhija nije imala niti jednu plaćeničku jedinicu tijekom Rata za austrijsko nasljeđe. Ponajprije zbog mogućeg bankrota koji je prijetio državi. Plaćenici bi bili dobrodošla pojačanja, ali za njih nije bilo sredstava. U Sedmogodišnjem ratu Habsburška Monarhija imala je samo sedam plaćeničkih pukovnija.²⁷⁹ Pitanje financiranja plaćenika definitivno je igralo ulogu. Ranije navedene ekonomske reforme jesu postigle cilj financiranja velike vojske i povećanja državnih prihoda, međutim, pitanje je je li država bila spremna za dodatna veća ulaganja u plaćenike. Treba uzeti u obzir i prirodu Sedmogodišnjeg rata. To je bio rat svjetskih razmjera u koji je bila uključena većina europskih država. Plaćenici nisu bili neiscrpan izvor vojnika te su većina dostupnih plaćenika zaraćene strane brzo razgrabile.

5.2.2. Metode mobilizacije nakon reforme

Osnovni vojni resurs je ljudstvo. Izvor ljudstva bio je veliki problem za Habsburšku Monarhiju koja je pokušavala stvoriti veliku i profesionalnu stajaću vojsku. Dotadašnji sustavi mobilizacije jednostavno nisu zadovoljavali potrebe modernog ratovanja. Mobilizacija je vršena, u osnovi, prema feudalnom modelu koji je predstavljen u prijašnjem poglavlju. Preduvjet za stvaranje efikasnijeg modela mobilizacije i novačenja bila je reforma koja bi s jedne strane prebacila zadaću novačenja sa staleža u ruke centralne vlasti, a s druge strane omogućila financiranje vojske nastale tim istim novačenjem. Ekonomske i upravne reforme

²⁷⁸ Wilson. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. str. 269

²⁷⁹ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 141

koje je proveo grof Haugwitz detaljno su objašnjene u prijašnjem poglavlju i one su omogućile financiranje nove vojske. Neefikasnost dotadašnjeg sustava pokazuje primjer Šleske. Nakon Friedrichovog zauzeća pokrajine, Šleska je svojim prihodima mogla uzdržavati prusku vojsku čitavu jednu godinu, dok je pod Habsburškom Monarhijom bila jedva sposobna održavati dvije konjaničke regimente.²⁸⁰ Efikasnost pruske uprave nad Šleskom je poslužila kao uvjerljiv argument Mariji Tereziji da podrži Haugwitzove reforme. Kako je navedeno ranije, reforme su provedene samo za nasljedne zemlje i Češku te su njima stvorene financije za uzdržavanje stajaće vojske od 108.000 vojnika u doba mira. Za ostale zemlje poput Ugarske i Habsburške Nizozemske su napravljeni planovi i mobilizacijske kvote u slučaju izbijanja rata te bi s njima u doba rata Habsburška Monarhija imala na raspolaganju vojsku od 208.000 vojnika. Reforme su gotovo u potpunosti uspjele te je u trenutku izbijanja Sedmogodišnjeg rata 1756. vojska Habsburške Monarhije brojala 201.000 vojnika.²⁸¹ Samo novačenje i mobilizacija tim su reformama prebačeni u ruke centralne vlasti i Dvora. Staleži nasljednih zemalja i Češke su pristali na povećanje kvota za novačenje u periodu od deset godina te je u tom periodu centralna vlast odlučivala količinu podavanja u ljudstvu i financijama za potrebe logistike koju su staleži trebali osigurati na godišnjoj razini.²⁸² Centralna vlast je tako izravno preuzela kontrolu nad novačenjem i opremanjem vojnika jer vojsku više nisu opremali staleži, nego su oni davali financije koje je država koristila za nabavu opreme. Opremanje vojnika od strane države je otvorilo i put prema standardizaciji vojne opreme, ali o toj temi više u nastavku. Provođenje efikasnog novačenja i opremanja vojske zahtijevalo je nadilaženje još jedne prepreke, a to je bio sustav *Inhabera*, svojevrsnih vlasnika pukovnija. *Inhaber* je bio vojni poduzetnik koji je imao odobrenje od Dvora da unovači i opremi jednu pukovnicu. Imao je gotovo potpunu kontrolu nad svojom pukovnicom i bio je zadužen za novačenje, opremanje i treniranje svojih vojnika, a zauzvrat je dobivao dio zarade pukovnije, primarno u obliku ratnog plijena.²⁸³ Imao je čin pukovnika, ali je rijetko osobno zapovijedao svojom pukovnicom. Za to je bio zadužen pukovnik unutar same pukovnije koji je zapovijedao jedinicom na ratištu.²⁸⁴ Pukovnije su svoja imena dobivala prema *Inhaberu* te bi se ona mijenjala sa svakom promjenom *Inhabera*.²⁸⁵ Sustav *Inhabera* je u osnovi bio feudalne prirode. Centralna je vlast delegirala novačenje i opremanje vojnika na *Inhabere* slično kao što bi se srednjovjekovni vladar oslanjao na svoje

²⁸⁰ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 24

²⁸¹ Marston. *The Seven Years' War*. str. 23

²⁸² Kann. *A History of the Habsburg Empire 1526 - 1918*. str. 175

²⁸³ Haythornthwaite, Philip. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 8

²⁸⁴ *ibid*

²⁸⁵ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 9

feudalce da okupe i opreme vojnike za rat. Naravno, sustav *Inhabera* nije odgovarao reformatorima. Kvaliteta i opremljenost pukovnija previše je ovisila o pojedinačnom *Inhaberu*, pogotovo uz nedostatnu standardizaciju opreme i treninga. Pokrenute reforme Habsburške vojske zahtijevale su ukidanje vojnog poduzetništva. Međutim, sustav se nije mogao u potpunosti ukinuti. Velik dio *Inhabera* ipak su bili bogati plemići i aristokrati. Prava *Inhabera* krenula su se sve više smanjivati te je taj proces nastavljen sve do 19. stoljeća kada je status *Inhabera* sveden isključivo na počasni položaj.²⁸⁶

Završetak Austrijskog nasljednog rata je, naravno, ostavio brojne jedinice u nepunom sastavu. S reformama u zamahu, prvi zadatak Habsburške Monarhije bio je popuniti postojeće jedinice. S tim je ciljem Marija Terezija 1748. izdala proglas za permanentno novačenje dok se nisu popunile pukovnijske kvote vojnika.²⁸⁷ Postojao je i prijedlog da se uvede određeni oblik opće mobilizacije, sličan pruskom, no taj je prijedlog Marija Terezija odbila jer ga je smatrala ravnim ropstvu.²⁸⁸ Rekrutiranje je vršeno dobrovoljnim novačenjem ili konskripcijom. Same pukovnije bile su odgovorne za vlastito novačenje vojnika. Pukovnije su nudile nagrade za potencijalne regrute, s time da su konjaničke jedinice bile u malo boljem položaju. Pukovnije su nudile duple nagrade za konjanike zbog čega je regrutacija u konjaničke jedinice bila popularnija. Na taj su način časnici za regrutaciju konjaničkih jedinica imali privilegiju birati ljude koji su imali barem neka osnovna znanja o konjaništvu.²⁸⁹ Kada se vidjelo da se jedinice ne mogu popuniti samo dobrovoljnim stupanjem u službu, proglašena je i ograničena konskripcija, ali samo u austrijskim zemljama i Češkoj.²⁹⁰ Konskripciju su dijelom provodili profesionalni časnici za novačenje, a potom je zadatak uglavnom prešao na staleže. Metode su često bile upitne te bi se vrbovali ljudi s društvenog ruba.²⁹¹ Rezultat tih metoda bila je visoka stopa dezerterstva dodatno naglašena činjenicom da je vojna služba bila doživotna.²⁹² Pitanje trajanja vojne službe tek je kasnije riješeno. Kao što je spomenuto, ona je prvotno bila doživotna što ju je činilo jednako neprivlačnom i za konskriptirane vojnike i za dobrovoljce. Problem je djelomično riješen 1757. godine s uvođenjem šestogodišnje ograničene vojne službe.²⁹³ Zamisao je bila privući kvalitetnije regrute kojima se služba produživala do kraja nekog sukoba, u slučaju da je trajao duže od šest godina.²⁹⁴ Šestogodišnja vojna služba pokazala se izrazito

²⁸⁶ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 21

²⁸⁷ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 25

²⁸⁸ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 27

²⁸⁹ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 6

²⁹⁰ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 7

²⁹¹ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 27

²⁹² Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 28

²⁹³ ibid

²⁹⁴ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 7

uspješnom. Ubrzo je trećina vojske bila sastavljena od ljudi u šestogodišnjoj službi.²⁹⁵ Na navedene načine vršila se regrutacija diljem Habsburške Monarhije. Čak je i Ugarska, koja je tradicionalno okupljala svoju vojsku insurekcijom, formirala pukovnije prema navedenom principu.²⁹⁶ Centralna je vlast zahvaljujući ekonomskim reformama imala dovoljno sredstava financijski potaknuti regrutaciju, no to nije bilo dovoljno. Proglas iz 1748. godine i uvođenje konskripcije dodatno su popunili jedinice, ali vojska još uvijek nije bila u punoj snazi. Posljednji pokušaj novačenja zabilježen je 1753. godine, netom prije izbijanja Sedmogodišnjeg rata. Tada je izdan carski patent za suplementarno novačenje.²⁹⁷ Primarni je cilj patenta bio popuniti one jedinice koje još nisu bile u punom sastavu. Međutim, patentom je na kraju stvorena rezerva ljudstva od 24.000 vojnika iz koje su se trebali popunjavali gubitci u vrijeme rata što je mnogo efektivniji i moderniji model od *ad hoc* novačenja nakon pretrpljenih gubitaka.²⁹⁸

5.2.3. Reforme časničkog kadra

Kvalitetan časnički kadar bio je od ključne važnosti za ratovanje u 18. stoljeću. Sposobni časnici su, naravno uvijek bili važni, ali njihova se uloga sada počela posebno isticati. Vojske razmatranog perioda postale su izrazito velike i morale su se kretati u složenim formacijama. To je zahtijevalo obiman časnički kadar. Kad bi započela bitka s nekoliko desetaka tisuća vojnika na svakoj strani, vrhovni zapovjednik jednostavno nije mogao vršiti efektivnu kontrolu nad vojskom bez brojnih kvalitetnih časnika. Vrhovni zapovjednik raspravio bi na početku plan bitke, a potom su časnici u kaosu bitke, u kojem bi izgubili komunikaciju sa vrhovnim zapovjednikom, izvršavali dogovorene zadatke. Habsburška Monarhija imala je problema sa časničkim kadrom, prvenstveno s položajem *Inhabera*. Sustav je dobro služio u 17. i ranom 18. stoljeću no začetke problem primijetio je još Eugen Savojski.²⁹⁹ Oni su postali izraženi u ratovima prije Austrijskog nasljednog rata. *Inhaberi* su iskorištavali svoje pukovnije kao izvor prihoda za bogaćenje. Činovi su se otvoreno kupovali i prodavali, a zloupotreba položaja i pronevjera sredstava bili su sveprisutni.³⁰⁰ To je dovodilo do velikog nezadovoljstva među časnicima iz nižeg plemstva. Dolazili su iz obitelji koje si nisu mogle priuštiti kupovinu pukovnije, a dijelili su isti vrijednosni sistem s nadređenima jer su pripadali istom društvenom sloju. Dok su se nadređeni časnici bogatili, oni si nisu mogli priuštiti niti kupnju viših činova

²⁹⁵ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 28

²⁹⁶ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 6

²⁹⁷ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 25

²⁹⁸ *ibid*

²⁹⁹ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 143

³⁰⁰ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 18

pa su im mogućnosti napretka bile kranje sužene.³⁰¹ Uz to, *Inhaber* je imao potpunu kontrolu nad svojom jedinicom pa nije promovirao nikoga tko nije mogao platiti viši čin. Dodatni problemi nastali su u krizi netom pred Austrijski nasljedni rata. Zbog financijskih problema morala se smanjiti vojska što je dodatno smanjilo mogućnost napredovanja za niže časnike.³⁰²

Probleme časničkog kadra najbolje je prepoznao Leopold von Daun koji će postati jedan od vodećih reformatora vojske Habsburške Monarhije. Leopold Joseph Graf von Daun bio je rođen 27. 09. 1705. godine. Kao mladić s 13 godina ušao je u vojnu službu kao malteški vitez i kadet u očevoj pukovniji.³⁰³ Istaknuo se u Ratu za poljsko nasljeđe nakon kojeg je postao general bojnik³⁰⁴, a istaknuo se i u ratovima protiv Osmanskog Carstva nakon čega je zapeo za oko Dvoru.³⁰⁵ S izbijanjem Sedmogodišnjeg rata bio je promoviran u stožernog generala, a nakon bitke kod Leuthena 1757. godine, postavljen je za vrhovnog zapovjednika vojske Habsburške Monarhije. Proslavio se kao arhitekt habsburške pobjede kod Kolina 1757. godine. Umro je nedugo po završetku Sedmogodišnjeg rata (1766.).³⁰⁶ Daun je smatrao da vojska Habsburške Monarhije pati od dva glavna problema. Prvi problem bile su nedostane financije, odnosno financijska ovisnost vladara o plemstvu, a drugi problem bio je manjak motivacije u časničkom kadru, specifično među nižim časnicima.³⁰⁷ Niži časnici dolazili su iz osiromašenih plemićkih kuća ili bogatih građanskih obitelji i nisu imali sredstava za promaknuće, a bogate i utjecajne plemićke obitelji imale su *de facto* monopol na više položaje. Takva situacija dovela je do viška generala i visokih časnika.³⁰⁸ Problem se zadržao i za izbijanja Šestogodišnjeg rata kada je, prema Daunu, postojao jedan general na samo 1.750 vojnika.³⁰⁹

Navedeno loše stanje časničkog kadra zahtijevalo je reforme koje će implementirati i provesti niz reformatora uključujući Dauna, Haugwitzu i drugih visokih dužnosnika Dvora.³¹⁰ Prvim dijelom reformi nastojalo se unaprijediti kvalitetu novih generacija časnika. Reforme su bile u skladu s ranije navedenim procesom smanjivanja utjecaja *Inhabera*. Pravo promoviranja časnika na sebe je djelomično preuzeo *Hofkriegsrat*, tijelo koje je od tada unaprjeđivalo sve više časnike, dok je promoviranje nižih časnika ostavljeno u rukama *Inhabera*.³¹¹ Na taj je način moć *Inhabera* oslabljena, a centralna je vlast kvalitetne časnike mogla promovirati na najbitnije

³⁰¹ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 18

³⁰² Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 19

³⁰³ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 136

³⁰⁴ Millar. *Kolin 1757: Frederick the Great's first defeat*. str. 15

³⁰⁵ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 136

³⁰⁶ Millar. *Kolin 1757: Frederick the Great's first defeat*. str. 15

³⁰⁷ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 136

³⁰⁸ *ibid*

³⁰⁹ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 138

³¹⁰ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 142

³¹¹ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 8

položaje. Nadalje, osnovano je nekoliko vojnih škola kako bi se osigurala kvalitetna edukacija novih generacija časnika. Najvažnija škola bila je vojna akademija osnovana u Bečkom Novom Mjestu 1752. godine te je iste godine u Beču osnovana i vojna pripravnicička škola kao pripravna škola za vojnu akademiju. Uz njih je i reformirana inženjerska škola u Beču 1747. godine koja je postojala još od 1717. godine.³¹² Visoki časnici koji nisu bili plemićkog podrijetla jesu postojali, ali su bili rijetkost te se položaj smatrao gotovo plemićkom privilegijom. Oni časnici koji nisu bili plemići su uglavnom bili iz bogatih građanskih obitelji koje su mogle priuštiti kupovinu čina. Međutim, s profesionalizacijom časničkog korpusa, postalo je jasno da se časnički položaji ne mogu popuniti samo plemstvom. Zbog toga pristup vojnoj akademiji nisu imali samo sinovi plemića nego i svi sinovi časnika u aktivnoj službi i civilnih dužnosnika neovisno jesu li imali plemićki status.³¹³ Moderno ratovanje nije uključivalo samo generalno poznavanje taktike i strategije, nego je kvalitetan časnik morao posjedovati sve specijalizirana znanja, posebno časnici artiljerije. Kako se pokazalo, više plemstvo nije pokazivalo interes za izučavanje tih specijaliziranih znanja, tako da je inženjerska škola bila otvorena za sve.³¹⁴ Rezultati osnivanja tih škola bili su brzo vidljivi te su uskoro trećinu časnika činili diplomirani časnici kako vojne akademije, tako i inženjerske škole.³¹⁵

Cilj drugog dijela reforme bilo je poboljšanje socijalnog statusa novih časnika te vezivanje njihove lojalnosti uz krunu. Odustalo se od ideje novčane kompenzacije za službu i uvedeno je socijalno napredovanje kao nagrada za dobru službu. Novčana kompenzacija ne bi privukla više časnika iz bogatog dijela plemstva jer im novac ne bi bio faktor odluke, dok osiromašenim plemićima i građanima ta naknada ne bi bila dovoljna za kupovinu većeg čina ili znatnije poboljšanje društvenog položaja. Međutim, Dvor je osigurao sredstva za naknade časnicima u mirovini i invalidima.³¹⁶ Najvažnija odluka vezana za unaprjeđenje socijalnog statusa časnika bila je donesena 1751. godine. Tada je svim časnicima dozvoljena prezentacija na dvoru.³¹⁷ Aristokrati su bili nezadovoljni odlukom, no ona je definitivno učinila časnički položaj prestižnijim i poželjnim za niže plemstvo, a posebno za časnike građanskog podrijetla. Nadalje, dodatna nagrada za dobru službu postao je plemićki status. Plemićki status nije dolazio s posjedom pa su tako novi plemići bili izravno vezani i odani osobi vladara, a ne drugim

³¹² Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 143; Shek Brnardić, Teodora. "Upbringing of Competent and Patriotic Officers: Military Education at the Theresian Military Academy in Wiener Neustadt (1752-1805)." *Povijesni prilozi* 53 (2017), str. 109-132

³¹³ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 157

³¹⁴ Black, Jeremy. *Eighteenth Century Europe 1700 - 1789*. Macmillan Education LTD: Singapur, 1990. str. 310

³¹⁵ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 8.

³¹⁶ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 20

³¹⁷ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 143

političkim i obiteljskim vezama kao aristokracija.³¹⁸ Navedene reforme dodatno su osnažene nakon početka Sedmogodišnjeg rata. Nagrađivanje časnika plemićkim statusom proglašeno je standardnom praksom dekretom iz 1757. godine prema kojem su svi časnici pučkog podrijetla automatski nagrađenim plemićkim statusom nakon 30 godina službe.³¹⁹ Sam socijalni status časnika dodatno je poboljšan osnivanjem Vojnog reda Marije Terezije nakon bitke kod Kolina iste 1757. godine.³²⁰ Uz sve navedene reforme časničkog kadra, nije bila zaboravljena misao vodilja ovih reformi čiji je cilj bio profesionalizirati vojsku. Centralna vlast sada je bila izravno uključena u časnički kadar i financirala ga pa je mogla vršiti veću kontrolu nad disciplinom. Ona je primarno bila vezana uz disciplinu u treningu i na bojnom polju, ali Dvor se počeo miješati i u privatne živote časnika, primjerice potiskivanjem i zabranjivanjem dvoboja.³²¹ Vojna je karijera diljem Europe, pa tako i u Monarhiji, postala sve popularnija u ovom periodu. Prilikom za napredovanje u vojnoj karijeri sada je imalo i siromašnije plemstvo i pučani. Časnički položaji bili su otvoreni i za strano siromašno plemstvo koje bi u tome vidjelo priliku za napredovanje i slavu. Habsburška je vojska u načelu bila otvorena prema stranim časnicima što je vidljivo u imenima *Inhabera* u promatranom periodu, od kojih je manje od 43% bilo njemačkog podrijetla.³²² Reforme časničkog kadra omogućile su takvim stranim časnicima napredovanje na najviše vojne položaje. Najviši položaji nisu više bili rezervirani za utjecajno domaće plemstvo jer je novo vodstvo stavljalo prioritet na zasluge i prema meritokratskim načelima gradilo svoj vojni vrh.³²³ Domaća aristokracija je i dalje bila reprezentirana, primjerice Leopold von Daun, no velik dio zapovjednika koji se proslavio u Sedmogodišnjem ratu bili su stranog i siromašnijeg podrijetla. Primjerice Ernst Gideon von Laudon bio je baltički Nijemac i bez novca je došao u Beč, Franz Moritz von Lacy bio je iz englesko-irске obitelji, rođen u Rusiji, a Maximilian Ulysses von Browne bio je iz osiromašene irske plemićke obitelji.³²⁴

5.2.4. Reforme organizacijske strukture vojske

Reforme vojske bile su u skladu sa generalnim europskim trendovima. S provedenim ekonomskim reformama, Dvor je izravno financirao vojsku pa je, slično kao i s reformama časničkog kadra, mogao vršiti veću kontrolu nad vojskom. Fokus je bio na povećanju discipline

³¹⁸ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 8

³¹⁹ Black. *Eighteenth Century Europe 1700 - 1789*. str. 310

³²⁰ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 144

³²¹ *ibid*

³²² Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 7

³²³ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 145

³²⁴ Barker. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. str. 19

i utreniranosti vojske. Prvi korak bilo je uvođenje priručnika *Regulament und Ordnung des gesamten Kaiserlich-Königlichen Fuss-Volcks* pod vodstvom Dauna 1749. godine.³²⁵ Regulament je služio kao univerzalni priručnik za uvježbavanje i osnovne taktike za čitavu vojsku.³²⁶ Uvedeno je redovito održavanje manevara kao i intenzivniji treninzi za sve rodove vojske.³²⁷ Kvalitetniji časnički kadar nastao osnivanjem časničke akademije omogućio je lakše uvođenje i provođenje treninga i manevara. Rezultat ovih izmjena bila je veća disciplina generalno, ali još važnije, veća razina discipline pucanja. Disciplina i stega nisu bili na pruskoj razini, no to je imalo i svojih prednosti. Vojnici možda nisu bili toliko mirni pod vatrom kao pruski, ali je vjerojatno i sklonost dezertiranju bila manja.³²⁸ Nadalje, fokus je bio na standardizaciji, kako opreme, tako i treninga. Ranije spomenuti *Inhaberi* su imali potpunu kontrolu nad treningom i opremom svojih pukovnija. Raznolika oprema i uvježbanost pukovnija stvarali su probleme. Raznolika oprema rezultirala je logističkim problemima, no njih se moglo nadvladati jer u opticaju bilo relativno malo kalibara mušketa. Razlike u disciplini stvarale su probleme u bitkama što je bilo opasnije. Standardizacija treninga i discipline provedena je ranije navedenim reformama uvježbavanja i uvođenjem priručnika. Standardizacija opreme omogućila je brže širenje inovacija te dodatno naglašavala disciplinu. Uvedene su nove uniforme, sva je oprema standardizirana, a 1754. godine uvedene su nove muškete nazvane *Comissflinte*.³²⁹

Organizacija pješačkih jedinica nije doživjela veće promjene, međutim, povećala se brojnost samih jedinica. U periodu između početka Austrijskog nasljednog rata i završetka Sedmogodišnjeg rata broj pukovnija vojske Habsburške Monarhije nije se previše promijenio. Godine 1740. habsburška je vojska brojala 52 pukovnije, dok je 1769. godine, kada su uvedeni brojevi za pukovnije, broj pukovnija porastao na 57, samo 5 više.³³⁰ Naravno, to su brojevi pukovnija u vremenu mira i ne govore o brojčanom stanju pukovnija za vrijeme rata. Ovisno o ratnim potrebama i gubitcima na bojištu taj broj znatno bi porastao ili se smanjio. Nemojmo zaboraviti ranije navedeni podatak da je Haughwitzov plan kao cilj imao financirati mirnodopsku vojsku od 108.000 vojnika koja bi se u vrijeme rata povećala na 208 000 vojnika. Toliko povećanje značilo je veći broj dodatnih pukovnija. Međutim, manje oscilacije tijekom sukoba češće bi rezultirale povećanjem ili smanjenjem broja vojnika unutar pukovnija, a ne

³²⁵ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 156

³²⁶ Szabo. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. str. 26

³²⁷ Marston. *The Seven Years' War*. str. 23

³²⁸ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 7

³²⁹ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 156

³³⁰ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 3

nužno regrutacijom nove. Dakle broj pukovnija nije se znatno promijenio u promatranom periodu, ali njihov izvor jest. Godine 1740., od navedene 52 pukovnije, tri su pukovnije bile ugarske, tri nizozemske i jedna talijanska.³³¹ Međutim, stanje je bilo znatno drugačije nakon Sedmogodišnjeg rata. Godine 1769., od navedenih 57 pukovnija, jedanaest je bilo ugarskih, pet nizozemskih i dvije talijanske.³³² Kako možemo vidjeti, kontribucija drugih dijelova Habsburške Monarhije je porasla, posebno kontribucija Ugarske. Većinu pukovnija je regrutirao i plaćao Dvor, no i relativno malo povećanje kontribucije drugih pokrajina ipak je donekle smanjilo pritisak na državnu blagajnu, posebice za vrijeme rata kada bi troškovi porasli zbog gubitaka ljudi i logističkih potreba. Popis pukovnija habsburške vojske korištenih kroz razmatrani period nalazi se u Prilogu³³³.

Organizacija strukture samih pukovnija doživjela je manje preinake koje su bile u skladu sa ciljem povećanja brojnosti pojedinačnih pukovnija. Početkom Austrijskog nasljednog rata pukovnije su bile strukturirane na način da se svaka pukovnija sastojala od tri bojne, a svaka bojna od pet satnija fusilira i dvije satnije grenadira.³³⁴ Struktura pukovnije je promijenjena 1748. godine na način da je svakoj pukovniji dodana još jedna satnija fusilira i dvije satnije grenadira.³³⁵ Prema navedenoj promjeni, novu strukturu pukovnije činile su četiri bojne, svaka bojna sa četiri satnije fusilira i dvije satnije grenadira.³³⁶ Jedini izuzetak bile su ugarske pukovnije u kojima se svaka bojna sastojala od pet satnija fusilira umjesto četiri.³³⁷ Navedenom reorganizacijom strukture pukovnija stvorene su veće i taktički efektivnije pukovnije. Pukovnija se sada sastojala od četiri taktička elementa što je omogućavalo veću fleksibilnost na bojišnici. Izvršavanje zapovijedi također je efektivnije jer je u ovom sustavu jedan bojnik zapovijedao s manje vojnika nego ranije, što je značilo jasniju komunikaciju unutar zapovjednog lanca. Sama udarna moć pukovnije povećana je dodavanjem dvije dodatne satnije grenadira. Grenadiri su ipak bili bolje utrenirani i sposobniji vojnici naspram ostatka fusilira, a kako je omjer broja satnija grenadira naspram satnija fusilira unutar bojne povećan, time je i povećana prosječna udarna moć svake bojne. Ne smijemo zaboraviti da su grenadiri, u skladu sa generalnom praksom europske vojne doktrine, često izdvajani iz svojih bojni i formirani u zasebne bojne grenadira.³³⁸ Time bi se dobio ne samo dodatni taktički element, nego i elitna

³³¹ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 3

³³² *ibid*

³³³ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. (34 - 40) i Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. (20, 24, 33 - 42)

³³⁴ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 9

³³⁵ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 10

³³⁶ *ibid*

³³⁷ *ibid*

³³⁸ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 11

jedinica najboljih vojnika neke pukovnije za specifične borbene ciljeve i teže zadatke. Rezultat ovih promjena bila je brojčano veća i taktički efektivnija pukovnija, veće udarne i vatrene moći i s efikasnijim zapovjednim lancem. Sve korisne kvalitete za vojsku koja želi vratiti Šlesku.

Lako pješastvo i specijalizirani strijelci bili su specijalnost vojske Habsburške Monarhije. Te borbene uloge preuzimali su krajišnici, najčešće korišteni kao lako pješastvo. Na pohodima su korišteni za izviđanje, traženje hrane i čarkanje, čemu ih je poučilo višestoljetno iskustvo gerilskog ratovanja na granici sa Osmanskim Carstvom. U bitkama su generalno bili postavljeni na krilima vojske sa ciljem navlačenja neprijateljske vatre i raspršivanja neprijateljske formacije.³³⁹ Između krajišnika bili bi odabrani najbolji strijelci od kojih bi se stvarale zasebne satnije. Svaka krajiška pukovnija imala je satniju strijelaca koja se sastojala od 256 vojnika.³⁴⁰ Zanimljivost ustroja vojske Habsburške Monarhije bile su jedinice pješastva koje je davala Ugarska. Kako je ranije navedeno, Ugarska je poprilično povećala svoju kontribuciju u pješastvu kroz promatrani period. Na početku Austrijskog nasljednog rata samo su tri pukovnije bile regrutirane iz Ugarske. Kao i sve ostale pukovnije, nazivale su se prema *Inhaberu* - Leopold Palffy, Kökenyesdy de Vettes i Gyulay.³⁴¹ Nakon što je Marija Terezija zamolila ugarske staleže za pomoć 1741. godine, Ugarska je odobrila formiranje trinaest novih pukovnija. Na koncu je mobilizirano samo šest zbog poteškoća u novačenju.³⁴² Organizacija ugarskih pukovnija odudarala je od ostatka vojske. Svaka bojna imala je pet satnija fusilira, za razliku od standardnih četiri. Takva pukovnijska struktura uvedena je 1744. godine za sve ugarske pukovnije, stare i nove.³⁴³ U pogledu mobilizacije, bojne unutar pukovnije bile su podijeljene na jednu garnizonsku bojnu i tri poljske bojne koje bi bile mobilizirane.³⁴⁴ Garnizonska bojna služila je, kao što ime nalaže, za garnizonske potrebe, a u isto vrijeme i kao rezerva ljudstva za popunjavanje gubitaka u poljskim bojnama. Tako organizirana pukovnija brojala je oko 3.000 vojnika.³⁴⁵ Dodatna zanimljivost ugarskih pukovnija ležala je u činjenici što je latinski jezik bio službeni jezik Ugarske. Zbog toga su nazivi vojnih jedinica i činova službeno bili zapisivani na latinskom. Pukovnije se nisu nazivale pukovnije nego legije, a primjerice, pukovnik se vodio kao *collonelus*.³⁴⁶ Latinsko nazivlje koristilo se i za imena i titule samih časnika pa je tako grof Wolfgang Bethlen, pukovnik šeste legije zapisan kao *comes Wolfgangus Bethlen, collonelus*

³³⁹ Marston. *The Seven Years' War*. str. 24

³⁴⁰ Seaton. *The Austro-Hungarian Army of the Seven Years War*. str. 36

³⁴¹ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 12

³⁴² *ibid*

³⁴³ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 13

³⁴⁴ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 12

³⁴⁵ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 13

³⁴⁶ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*. str. 12

legio sex.³⁴⁷ Organizacija konjaništva vojske Habsburške Monarhije bila je u skladu s generalnom europskom praksom promatranog perioda, kao što je opisano u drugom poglavlju. Konjaništvo je bilo podijeljeno u tri vrste. Kirasiri su činili tešku konjicu namijenjenu za snažne udare. U slučaju Habsburške Monarhije kirasiri su uglavnom bili Nijemci.³⁴⁸ Sve brojniji draguni vršili su svoju specifičnu ulogu mobilnog pješastva kao i u drugim europskim vojskama te su također bili uglavnom regrutirani iz njemačkih dijelova Habsburške Monarhije.³⁴⁹ Laka konjica bila je specijalnost vojske Habsburške Monarhije. Habsburški husari bili su najbolja laka konjica Europe te su ih kopirale ostale europske države. Imali su ulogu sličnu krajišnicima, a to je bilo izviđanje, napadi na logistiku iza neprijateljskih linija i generalno čarkanje. Kako su i nastali u Ugarskoj, većinu husara činili su Mađari.³⁵⁰ Unutarnja organizacija konjaničkih pukovnija bila je drugačija od pješačkih pukovnija. Na početku rata za Austrijsko nasljeđe svaka konjanička pukovnija bila je podijeljena na 13 satnija.³⁵¹ Pukovnije kirasira i draguna imale su u svojem ustroju i jednu elitnu satniju. Kirasiri su imali satniju karabinjera koji su bili slično opremljeni kao draguni i vršili sličnu ulogu, a draguni su imali satniju grenadira na konjima.³⁵² Struktura konjaničkih pukovnija promijenjena je 1751. godine.³⁵³ Satnije su organizirane u eskadroni koji su postali osnovni taktički element pukovnije, slično kako je bataljun bio osnovni taktički element pješačkih pukovnija. Eskadroni su se sastojali od dvije satnije te je tako konjanička pukovnija sada bila podijeljena na šest eskadrona, svaki od dvije satnije. Kod pukovnija kirasira i draguna elitna satnija je i dalje ostala odvojena, opet slično kao grenadiri u pješačkim pukovnijama.³⁵⁴

5.2.4.1. Reforme artiljerije

Najznačajnije reforme među rodovima vojske Habsburške Monarhije dogodile su se u artiljeriji. Fokus na artiljeriju ne čudi. Artiljerija je postajala sve ključniji dio europskih vojski, zauzimala je i najveći dio logistike. Za efikasno topništvo bila je potrebna velika količina baruta, kugli i životinja za vuču, a da ne govorimo o povećem broju različitih kalibara koji su stavljali dodatan teret na logistiku. Nakon Austrijskog nasljednog rata postala je jasna potreba za reformama

³⁴⁷ *ibid*

³⁴⁸ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 9

³⁴⁹ *ibid*

³⁵⁰ *ibid*

³⁵¹ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*. str. 11

³⁵² *ibid*

³⁵³ *ibid*

³⁵⁴ *ibid*

artiljerije jer se taj rod vojske pokazao manjkavim.³⁵⁵ Za osmišljavanje i implementaciju tih reformi bio je zaslužan Joseph Wenzel, princ od Lichtensteina. Wenzel je 1744. godine postavljen na položaj direktora-generalna artiljerije.³⁵⁶ Princ je uistinu bio prava osoba za taj položaj. On je energično pristupio reformiranju artiljerije te je čak uložio dio svog osobnog bogatstva kako bi osigurao implementaciju svojih reformi.³⁵⁷ Reformirani su gotovo svi aspekti artiljerije. Izdan je priručnik za uvježbavanje topnika kako bi se povećala njihova profesionalnost, disciplina i efikasnost, što je bilo u skladu sa generalnim ciljevima reformi vojske Habsburške Monarhije.³⁵⁸ Reformirana je izrada i konstrukcija topova kako bi postali lakši i mobilniji bez žrtvovanja njihove efektivnosti, a to je postignuto kroz redizajniranje cijevi i postolja.³⁵⁹ Wenzelove reforme donijele su ne samo kvalitetnije časnike i vojnike te efektivnije topove, nego i jednostavno nove načine korištenja artiljerije što je dovelo do toga da se na kraju vladavine Marije Terezije artiljerija Habsburške Monarhije smatrala najboljom artiljerijom u Europi.³⁶⁰ Artiljerija je dugo vremena bila gledana ne kao dio vojske nego kao tehnička služba koja je pomagala vojsci. Tako je bilo i u Habsburškoj Monarhiji gdje je artiljerija bila izdvojena od standardne vojne organizacije i strukture sa zasebnom organizacijom te specifičnom hijerarhijom činova i sustavom promoviranja časnika.³⁶¹

Prvi problem artiljerije koji je trebalo riješiti bilo je ljudstvo. Kada je Wenzel preuzeo upravljanje artiljerijom 1744. godine u službi je bilo samo 800 topnika.³⁶² To je bio nedovoljan broj topnika za potrebe veće i modernizirane vojske Habsburške Monarhije koju se htjelo stvoriti svim navedenim reformama. Na sreću po Habsburšku Monarhiju, regrutacija nije bila problem za artiljeriju. Topnici su bili bolje plaćeni od običnih vojnika pa je, jasno, biti topnik bilo poprilično primamljivo.³⁶³ Velik broj potencijalnih novaka omogućio je artiljerijskim časnicima za novačenje luksuz odabira kvalitetnijih regruta. Kako je artiljerija bila dosta tehnički orijentirana grana vojske Habsburške Monarhije, od topnika se zahtijevalo određeno tehničko znanje tako da je minimalni preduvjet za potencijalne regrute bila pismenost.³⁶⁴ Artiljerija je bila rod vojske u kojem se događalo najviše tehničkih inovacija koje bi često bile

³⁵⁵ Haythornthwaite, Philip. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 6

³⁵⁶ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 3

³⁵⁷ *ibid*

³⁵⁸ Zöllner, Erich, Therese Schüssel. *Povijest Austrije*. prevele Vlatka-Ana Dujić, Sonja Ledinčić. Barbat: Zagreb, 1997. str. 203

³⁵⁹ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 6

³⁶⁰ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 3

³⁶¹ *ibid*

³⁶² Seaton. *The Austro-Hungarian Army of the Seven Years War*. str. 33

³⁶³ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 5

³⁶⁴ *ibid*

od ključne važnosti za uspjeh na bojištu. Dobar primjer bio bi ranije spomenuti redizajn konstrukcije topova i cijevi. Takve inovacije davale su prednost jednoj strani što je značilo da je suparnička strana željela saznati detalje tih inovacija. Zbog sigurnosnih razloga izbjegavalo se novačenje stranaca, uz poneku iznimku za časnike.³⁶⁵ Operiranje artiljerijom je, osim tehničkog znanja, zahtijevalo i veliku količinu fizičkog napora, posebno za operiranje težih topova s teškim kuglama. Za potrebe takvih fizički zahtjevnijih zadataka, artiljerija je novačila ljude koji su onda bili pripojeni posadama svakog topa.³⁶⁶ Treba naglasiti da ti ljudi nisu bili dio artiljerije nego u osnovi težaci koje bi se regrutiralo prema potrebi kada bi se kretalo u pohod. Zahvaljujući relativno lakoj regrutaciji, potrebi za većom vojskom i zalaganjem Wenzela, broj topnika je eksplodirao. Netom prije početka Sedmogodišnjeg rata 1755. godine topnički korpus sastojao se od tri brigade, svaka s osam satnija te od 33 nezavisne satnije koje su služile na bojnom polju ili u utverdama. U tom je trenutku vojska Habsburške Monarhije brojala nešto više od 4.000 topnika.³⁶⁷ Časnički kadar artiljerije dobrim je dijelom bio odvojen od časničkog kadra ostatka vojske. Budući da plemstvo generalno nije pokazivalo interes za tehnički orijentiranu artiljeriju, časnički je kadar uglavnom bio građanskog podrijetla. Također, zbog navedene tehničke prirode službe, visoki časnici artiljerije promovirani su iz redova nižih časnika artiljerije.³⁶⁸ Praksa promoviranja iz redova same artiljerije garantirala je kvalitetu časničkog kadra te su viši časnici bili svjesni situacije i poteškoća nižih što im je omogućavalo efektivnije rukovođenje jedinicama artiljerije na bojnom polju. Takav časnički kadar odudara je od časničkog kadra ostatka vojske gdje se moglo dogoditi da viši časnik iz bogate plemićke obitelji kupi čin bez da je do tada vidio mušketu. Dodatna posebnost časničkog kadra artiljerije bili su zasebni i jedinstveni nazivi činova umjesto standardnih naziva korištenih u pješastvu ili konjici.³⁶⁹ Primjerice satnik koji je zapovijedao satnijom je nosio čin *Stückhauptmann*, što bi značilo u prijevodu kapetan artiljerije, za razliku od standardnog čina *Hauptmann*.³⁷⁰ Međutim, posebnost artiljerije nije bila samo u nazivima činova časnika, nego su i obični vojnici topnici nosili poseban naziv *Büchsenmeister* što bi u prijevodu značilo majstor topnik.³⁷¹ Posebnost nazivlja činova gubila se s integracijom artiljerije s ostatkom vojske te su na koncu svi nazivi činova usklađeni, a termin *Büchsenmeister* zamijenjen je terminom *Kanonier*.³⁷² Kako je

³⁶⁵ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 4

³⁶⁶ *ibid*

³⁶⁷ Seaton. *The Austro-Hungarian Army of the Seven Years War*. str. 33

³⁶⁸ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 5

³⁶⁹ *ibid*

³⁷⁰ *ibid*

³⁷¹ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 4

³⁷² Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 5

edukacija časnika bila važnija za časnika artiljerije naspram časnika drugih rodova vojske, za potrebe edukacije časničkog kadra uspostavljene su škole slično kao i za časnike pješništva i konjaništva. Primarna časnička škola bila je dio sjedišta artiljerije Budweisu (danas Češke Budejovice).³⁷³ Češka je bila sjedište artiljerije jer je iz Češke dolazilo najviše topnika.³⁷⁴ Osim spomenute primarne škole u Budweisu koja je bila za više časnike, svaka pukovnija imala je vlastitu školu za niže časnike.³⁷⁵ Unutarnja struktura artiljerijskih jedinica bila je u osnovi ista kao i kod pješačkih jedinica, ali s drugačijom ulogom. Pukovnije, bojne i satnije unutar artiljerije bile su primarno administrativne formacije.³⁷⁶ Topnici se nisu borili u zbijenim formacijama nego su bili dio posada topova koji su bili raspoređeni po čitavom bojnom poretku za vrijeme bitaka tako da termin taktička formacija za neku jedinicu topnika nema smisla. Najbliža formacija koja bi odgovarala opisu taktičke jedinice bio bi mali odred topnika koji bi služio kao posada pojedinog topa. Jedinice topnika bile su organizirane po administrativnim regijama te su bile podijeljene na njemačku, nizozemsku i lombardsku artiljeriju.³⁷⁷ Svaka od tih regija bila je sastavljena od artiljerijskih pukovnija. Primjerice, njemačka je artiljerija nosila naziv *Deutches-Feldartillerie* te je nakon Wenzelovih reformi bila sastavljena od tri pukovnije, a svaka pukovnija od osam satnija.³⁷⁸ Svakom pukovnijom je zapovijedao pukovnik, a svakom satnijom ranije spomenuti *Stückhauptmann*. U nekim bi se slučajevima četiri satnije formirale u zasebnu grupu kojom bi zapovijedao *Obersstückhauptmann* koji je odgovarao činu *Obristwatchmeistera* u pješačkim jedinicama, odnosno činu bojnika u modernoj nomenklaturi.³⁷⁹ Osim satnija topnika, svaka artiljerijska pukovnija imala je i jednu inženjersku satniju koja je bila zadužena za opsadne operacije.³⁸⁰ Zasebnu skupinu topnika činili su topnici specijalizirani za operiranje haubicama i mužarima.³⁸¹ Haubice su detaljnije opisane gore, dok je mužar je bio vrsta topa koja je također služila za indirektnu vatru. Mužar je bio starija vrsta topa i sve do izuma haubice jedini oblik indirektna artiljerijske vatre. Poveznica između haubica i mužara bila je u tome što su te vrste topova, osim standardnih kugli, koristile i eksplozivne kugle slične bombama koje su nosili grenadiri. Zbog toga su topnici koji su njima operirali bili izdvojeni od standardnih artiljerijskih formacija - morali su imati i specijalizirano znanje kako bi mogli efektivno i sigurno baratati eksplozivima. Osim specijaliziranih topnika, svaka

³⁷³ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 4

³⁷⁴ *ibid*

³⁷⁵ *ibid*

³⁷⁶ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 5

³⁷⁷ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 3

³⁷⁸ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 4

³⁷⁹ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 5

³⁸⁰ *ibid*

³⁸¹ Seaton. *The Austro-Hungarian Army of the Seven Years War*. str. 33

administrativna regija artiljerije imala je i zasebna odjeljenja koja su služila kao logistička i administrativna podrška. *Artilleriestab* je bio zapovjedni stožer administrativne regije. Odjel *Haus-Artillerie* bio je zadužen za održavanje topova u garnizonima i u vrijeme mira. *Feldzeugamt* bio je zadužen za održavanje topova za vrijeme pohoda te je bio potpuno mobiliziran samo u slučaju rata. Na koncu, *Rosspartei* je bio zadužen za opskrbljivanje i nabavku konja i transporta za topove te je također bio potpuno mobiliziran samo u slučaju rata.³⁸² Ovakvom organizacijom artiljerije Wenzel je htio što više rasteretiti državu od primarnog problema artiljerije, a to je logistička podrška za istu. Svaka administrativna regija bila je zadužena za održavanje vlastitih topova i osiguravanje logistike za svoje topove tako da je barem na početku mobilizacije logistički teret bio manji. Naravno, na pohodu konji umiru, kola se raspadaju i streljivo ubrzano nestaje te se tada za logistiku brine zapovjednik, tj. država. Sami topovi koje je koristila artiljerija doživjeli su niz promjena. Kako je ranije navedeno, njihov dizajn i konstrukcija promijenjeni su ne bi li ih se učinilo lakšima i time jednostavnijima za transport. Topovi su se i dalje klasificirali prema težini kugli koje su ispucavali, izraženo u funtama. Broj vrsta topova drastično je smanjen te je od 22 vrste 1717. godine sveden na 14, od kojih su samo četiri vrste primarno korištene nakon 1750-ih godina.³⁸³ Topovi od tri i šest funti bili su najčešće korišteni na bojnom polju. Četiri ili šest topova bilo je pripojeno svakoj pješačkoj pukovniji za potrebe neposredne vatrene podrške, a većini pješačkih bojni bila su pripojena po dva dodatna topa. Iznimka su bile bojne koje su bile raspoređene u prvu crtu jer su njima bile pripojene dvije haubice od sedam funti umjesto dva obična topa. Ostatak topova od tri i šest funti bio bi raspoređivan u baterije od četiri topa i razmještan između pješačkih bojni.³⁸⁴ Najveći topovi korišteni na bojnom polju bili su laki 12-funtaši koje se raspoređivalo na bokove vojske za potrebe obrane od konjaničkih juriša ili za potrebe uzdužne vatre po neprijateljskim linijama ako bi se dogodio proboj ili zaokruživanje neprijateljskog boka.³⁸⁵ Raspoređivanje topova po jedinicama praksa je koja je polako nestajala sa sve popularnijom taktikom koncentrirane topovske vatre koja ju je do kraja 18. stoljeća i potpuno zamijenila.³⁸⁶ Osim navedenih vrsta topova, bile su u uporabi i druge vrste, ali za specifične zadatke. Tako su lake topove od jedne i dvije funte najčešće koristile jedinice krajišnika, no oni su se pokazali nedovoljno efektivnima te su ubrzo napušteni. U opsadama su bili korišteni teži topovi koji su bili manje pokretni i time neefektivni za bojno polje. Za potrebe direktne vatre korišteni su

³⁸² Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 4

³⁸³ Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*. str. 6

³⁸⁴ *ibid*

³⁸⁵ *ibid*

³⁸⁶ *ibid*

topovi od 18 i 24 funte te teža varijanta topa od 12 funti. Indirektnu vatru pružala je teža haubica od 10 funti te mužari od 10, 30, 60 i 100 funti.³⁸⁷

5.3. Vojna Krajina

5.3.1. Vojna Krajina do 18. stoljeća

Vojna Krajina nastala je kao odgovor na osmanska osvajanja u 15. stoljeću. Začetak budućeg organiziranog obrambenog pojasa prema Osmanskom Carstvu možemo vidjeti još za vladavine kralja Žigmunda Luksemburškog oko 1433. godine.³⁸⁸ On je naredio svim velikašima koji su imali feude na granici sa Osmanskim Carstvom da podignu svoje vojske i da budu spremni za obranu. Pogranični teritorij podijeljen je na tabore koji su primarno služili kao operativna područja za pojedine grupe.³⁸⁹ Sljedeći korak u razvoju dogodio se za vladavine Matije Korvina. Povod nove obrambene organizacije bio je pad Bosne 1463. godine. Korvin je mobilizirao vojsku i upao u Bosnu s nadom da osvoji što više područja prije nego Osmanlije napadnu u većem broju. Zauzeo je Jajce i sjeverni dio Bosne te je na tome području osnovao dvije obrambene banovine.³⁹⁰ Do kraja 1476. godine dovršen je obrambeni sustav koji se sastojao od četiri banovine: Jajačka, Srebrenička, Šabačka, Severinska. Jajačka je banovina pokrivala područje srednjeg Vrbasa i Usore sa sjedištem u Jajcu, Srebrenička je banovina pokrivala područje između rijeka Bosne i Drine sa središtem u Srebreniku, Šabačka banovina pokrivala je područje od donje Drine do Beograda sa središtem u Šabcu, a Severinska banovina područje južnog Banata sa središtem u Severinu.³⁹¹ Sustav banovina Matije Korvina bio je pravi početak Vojne Krajine. Kako se mijenjala situacija na granici, tako su se i mijenjala obrambena područja te su osnivana manja područja u obliku kapetanija, poput osnivanja Senjske kapetanije 1469. godine.³⁹² Banovine i kapetanije usporavale su osmanske prodore, no sve do sredine 16. stoljeća Osmanlije su zauzimale velike prostore te se obrambeni pojas sve više sužavao. Plemstvo je sve češće tražilo dodatnu financijsku i vojnu pomoć Beča jer zbog osvajanja i pustošenja vlastelinstava nisu mogli uzdržavati obranu. Organizacija Vojne krajine započela je 1540-ih, ubrzana je osnivanjem Dvorskog ratnog vijeća (*Hofkriegsrat*) 1556., a dovršena je

³⁸⁷ ibid

³⁸⁸ Antoljak, Stjepan. *Pregled hrvatske povijesti*. Orbis/Laus: Split, 1994. str. 94

³⁸⁹ Pavličević, Dragutin. *Povijest Hrvatske*. Naklada Pavičić: Zagreb, 2007. str. 123

³⁹⁰ Pavličević. *Povijest Hrvatske*. str. 124

³⁹¹ Pavličević. *Povijest Hrvatske*. str. 125

³⁹² Pavličević. *Povijest Hrvatske*. str. 126

1577-1578. godine.³⁹³ Na saboru zemlja Unutrašnje Austrije u Brucku na Muri 1578. godine dogovoreno je financiranje Vojne Krajine koje su preuzeli staleži Štajerske, Koruške, Kranjske i Goričke.³⁹⁴ Financiranje je od početka bilo problematično jer se nisu redovito uplaćivali puni iznosi. Ipak, ono se pokazalo dovoljnim za uspostavljanje čvrste defanzive linije utvrda, a od druge polovine 17. stoljeća uspostavljena obrambena zona poslužila je kao polazište za veća ofanzivna djelovanja protiv Osmanlija. Ključno za stabilizaciju obrane i snižavanje troškova bilo je doseljavanje Vlaha. Vlasi su bili kršćansko stanovništvo Osmanskog Carstva koje je vršilo vojnu službu u zamjenu za oslobođanje od nameta. Oni su se počeli u većem broju preseljavati na teritorij Habsburške Monarhije nakon 1530. godine.³⁹⁵ Naseljavalo ih se na opustošena područja gdje im je dana zemlja za obrađivanje u zamjenu za vojnu službu. Kako su dolazili u sve većem broju, moralo ih se organizirati što je prvi puta sustavno učinjeno 1530-ih kada im je Ferdinand dozvolio da se nasele na Žumberak, tada komorski posjed u Kranjskoj.³⁹⁶ Bilo im je dodijeljeno zemljište kao nasljedno leno u zamjenu za obavezu da moraju ratovati o svome trošku. Uz to su na 20 godina bili oslobođeni od svi feudalnih podavanja.³⁹⁷ Osim naseljavanjem Vlaha, granica je također stabilizirana izgradnjom utvrde Karlovac koje je započeto 1579. godine.³⁹⁸ Granica sa Osmanskim Carstvom je stabilizirana nakon Dugog rata (1593. - 1606.) nakon čega se ratovanje na granici pretvorilo u konstantno gerilsko ratovanje.³⁹⁹ Za vrijeme vladavine Ferdinanda II. (1619. - 1637.) Dvor je već naselio veći broj Vlaha u Vojnu Krajinu (naseljavanje se intenziviralo od sredine 1590-ih) kako bi se što više osigurala granica od osmanskih provala. Velik broj naselio se na opustošena područja Slavonske krajine te su se ubrzo počeli javljati problemi s njihovim statusom. Plemstvo je smatralo da bi novonaseljeni Vlasi morali davati standardna feudalna podavanja za uživanje njihovih posjeda. Međutim, vojne vlasti su ih željele naseliti i dati im zemlju zauzvrat za vojnu službu. Takvo stanje rezultiralo je sukobima između krajiškog stanovništva i plemstva. Sukobi su u konačnici prisilili Ferdinanda II. da 1630. donese Vlaške statute (*Statuta Valachorum*) za Slavonsku krajinu.⁴⁰⁰ Statutima su službeno uređeni krajiška prava i obaveze. Određeno je krajiško pravo na samoupravu preko ustanove kneza kojeg je imalo svako selo i vlastito sudstvo

³⁹³ Štefanec. *Država ili ne ...* passim

³⁹⁴ Štefanec. *Država ili ne ...* passim

³⁹⁵ Pavličević, Dragutin ur. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. Sveučilišna naknada Liber, Centar za povijesne znanosti sveučilišta u Zagrebu Odsjek za povijest: Zagreb, 1984. str. 26

³⁹⁶ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 27

³⁹⁷ ibid

³⁹⁸ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 30

³⁹⁹ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 34

⁴⁰⁰ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 37

na razini kapetanija te im je bilo dozvoljeno bavljenje trgovinom, a u zamjenu su svi krajišnici bili obvezani na vojnu službu.⁴⁰¹ Kako se ratovanje na granici smirivalo u intenzitetu, krajišnici su sve više korišteni za ratove u Europi gdje su se pokazali kao izvrsno lako pješastvo.

5.3.2. Reforme Vojne Krajine

Stanje Habsburške Monarhije koje je potaknulo reforme u ostatku države potaknulo je i reforme unutar Vojne Krajine. Reformiranje Krajine je bio dugotrajan proces koji je započeo prije perioda promatranog u ovom radu i koji se nastavio nakon njega. Krajina je bila vrijedan resurs za Habsburšku Monarhiju kao rezerva ljudstva za habsburšku vojsku. Svo područje Krajine bilo je pod upravom Dvora tako da je ta vojska mogla biti mobilizirana po želji. Reformama se željelo od Krajine stvoriti izvor kvalitetnih vojnika na razini stajaće vojske, ali koju se moglo uzdržavati za frakciju troškova ostatka stajaće vojske. Reforme obrađene u ovom radu osigurale su potrebne financije te se krenulo u stvaranje što kvalitetnije i brojnije vojske.

Promjene i reforme Vojne Krajine kreću s početkom 18. stoljeća, s proširenjem teritorija. Nakon propale osmanske opsade Beča 1683. godine, Leopold I. pokrenuo je veliku ofanzivu u teritorij Osmanskog Carstva što je rezultiralo velikim teritorijalnim dobitcima. Potpisivanjem mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine osvojeni su ostatak Ugarske i Slavonije, Lika i područje oko Krbavskog polja, Pounje i Transilvanija. U sljedećem ratu koji je završio mirom u Požarevcu 1718. godine, osvojeni su i Beograd te pojas južno od Save i Dunava, no to je područje vraćeno Osmanskom Carstvu nakon Beogradskog mira 1739. godine.⁴⁰² S tolikim širenjem teritorija stvorena je nova i duža granica sa Osmanskim Carstvom, no pojavio se prvi problem vezan uz Vojnu Krajinu. Opasnost od Osmanskog Carstva drastično se smanjila i pojavila su se pitanja među zemaljskim staležima ima li Krajina više smisla, posebice oni dijelovi Krajine poput Varaždinskog generalata koji više niti nisu bili na granici. Hrvatsko plemstvo očekivalo je da će novoosvojena područja u Slavoniji biti stavljena pod upravu Sabora, međutim to se nije dogodilo. Nova područja su 1702. godine došla pod zajedničku kontrolu vojnih vlasti i Dvorske komore.⁴⁰³ Dvorska komora bila je državno tijelo zaduženo za gospodarske i financijske poslove.⁴⁰⁴ Direktorij, osnovan kao dio Haugwitzovih reformi, kasnije je preuzeo većinu poslova i dužnosti Dvorske komore. Svo stanovništvo bilo je

⁴⁰¹ ibid

⁴⁰² Steindorff, Ludwig. *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas*. Preveli Renata Steindorff-Andrun, Srećko Lipovčan. Naklada Jesenski i Turk, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar: Zagreb, 2006. str. 87

⁴⁰³ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 275

⁴⁰⁴ Budak. *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku...* str. 80

podijeljeno na vojno i civilno, a teritorij na vojna lena i provincijalne zemlje.⁴⁰⁵ Civilno stanovništvo koje je uživalo provincijalne zemlje bilo je pod upravom Dvorske komore, a vojno stanovništvo koje je uživalo vojna lena bilo je pod upravom vojne vlasti. Vojna lena je vojno stanovništvo dobilo na doživotno uživanje prema standardnoj praksi u ostatku Vojne krajine te su od tih teritorija stvorene Posavska i Podunavska krajina.⁴⁰⁶ Međutim, takva dvojna jurisdikcija vojnih vlasti Vojne krajine i civilnih vlasti Državne komore dovodila je do sukoba i neefikasne uprave.⁴⁰⁷ Problem je počivao u tome što je Državna komora htjela i vojno stanovništvo staviti pod svoju upravu u upravno-pravnim i gospodarskim pitanjima, dok su vlasti Vojne Krajine htjele te iste sfere podvrgnuti sebi kao i u ostatku krajine.⁴⁰⁸ Sličan problem podjele novog teritorija pojavio se na novoosvojenom prostoru između Kupe i Une. Na lokalnoj razini odvijao se sukob između vojne uprave Varaždinske krajine čija utvrda Petrinja je bila na granici tog područja i uprave Sabora i Bana čija je vojska osvojila to područje. Na državnoj se razini sukob odvijao između Dvora koji nije smatrao da se Vojna Krajina treba proširiti na civilno područje i staleža Unutarnje Austrije koji su željeli proširiti Varaždinsku krajinu na to područje.⁴⁰⁹ Spor na lokalnoj razini odvijao se primarno zbog teritorija. Plemstvo je smatralo taj teritorij svojim jer im je bio oduzet kada je Osmansko Carstvo osvojilo to područje, ali samo je zagrebački biskup mogao zapravo dokazati svoja prava na teritorij. Dio plemića osigurao si je položaje krajiških zapovjednika. Za njih je to značilo ne samo dobit od feudalnih podavanja, nego i dobit od lukrativne trgovine s Bosnom.⁴¹⁰ Spor na državnoj razini odvijao se oko državne kontrole, tj. Dvor je razmatrao sporna područja staviti pod upravu Sabora kako se ne bi dodatno povećao utjecaj staleža Unutarnje Austrije, što bi se dogodilo da je područje dopalo Varaždinskoj krajini. Glede teritorija u Lici i Krbavi sukobile su se Dvorska komora i vojne vlasti Karlovačke krajine. Dvorska je Komora željela uvesti sličan sistem kao i u Slavoniji.⁴¹¹ Međutim, situacija na ovome području bila je znatno drugačija. Teritorij je bio mnogo manji pa se nije razmišljalo o novom dijelu Krajine nego pripojenju postojećoj Karlovačkoj krajini. Vojni zapovjednici imali su veliki interes za pripojenjem jer su imali znatne prihode od globa, mita i drugih izvora prihoda. Međutim, položaj Dvorske komore na ovom području bio je znatno slabiji. Stanovništvo je bilo izrazito nezadovoljno upravom pa se htjelo priključiti

⁴⁰⁵ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 275

⁴⁰⁶ Karaman. *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture.* str. 733

⁴⁰⁷ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 275

⁴⁰⁸ *ibid*

⁴⁰⁹ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave.* str. 46

⁴¹⁰ *ibid*

⁴¹¹ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave.* str. 44

Karlovačkoj krajini što je rezultiralo bunama 1702., 1704. i 1711. godine.⁴¹² Krajiški zapovjednici potpomagali su nemire tako da su aktivno ometali rad Dvorske komore. Sukob oko teritorija između Kupe i Une riješen je diplomom Leopolda I. koje je izdana 15. 06. 1703. godine.⁴¹³ Tom je diplomom sav taj teritorij predan pod upravu Bana čime je nastala Banska Krajina. Diplomom je također obećano ukidanje Varaždinske krajine i njegovo pripojenje civilnoj Hrvatskoj što je tražio Sabor, međutim ovaj dio diplome nikada nije proveden.⁴¹⁴ Teritorij Like i Krbave je 1712. godine priključen Karlovačkoj krajini jer je carska komisija zaključila da je jednostavno bilo previše otpora uvođenju uređenja sličnom onom u Slavoniji.⁴¹⁵ Uređenje teritorija u Slavoniji riješeno je tek dolaskom Marije Terezije na prijestolje. Na krunidbenom saboru u Požunu 1741. godine Marija Terezija obećala je Hrvatskom Saboru obnavljanje županija u Slavoniji i njihovo vraćanje pod kontrolu Sabora.⁴¹⁶ Ta je odluka donesena primarno radi osiguranja podrške hrvatskih staleža zbog teške situacije u državi. Obećanje je ispunjeno 1745. godine na način da su obnovljene Virovitička, Požeška i Srijemska županija koje su pripojene civilnoj Hrvatskoj, a pojas uz Savu na granici sa Osmanskim Carstvom preuređen je u Posavsku krajinu i pripojen Vojnoj Krajini.⁴¹⁷ Reforme Vojne Krajine bile su potaknute prestankom opasnosti od Osmanskog Carstva i potrebama ratovanja u Europi. Konstantni napad Osmanskog Carstva bili su originalni razlog nastanka Krajine, međutim, nakon ratova na početku 18. stoljeća, ta je opasnost znatno opala. S druge strane, krajiška je vojska sve češće korištena za ratove Habsburške Monarhije u Europi u kojima se pokazala njihova korisnost i efektivnost. Centralna vlast u Beču shvatila je potencijal Vojne Krajine kao izvora velikog broja vojnika za potrebe ratovanja u Europi što je postalo posebno važno nakon završetka Austrijskog nasljednog rata. Kako bi Vojna Krajina mogla izvršavati svoje nove funkcije, bilo je potrebno riješiti nekoliko problema. Prvo se trebala definirati nova uloga Vojne Krajine kao graničnog područja prema Osmanskom Carstvu. Opasnost od napada Osmanskog Carstva nije nestala ali je bila mnogo manja i do kraja stoljeća gotovo je u potpunosti prestala. Vojna Krajina sada je trebala preuzeti i ulogu sanitarnog i carinskog kordona. Primarna uloga sanitetskog kordona bilo je spriječiti širenje kuge s istoka na način da je putnicima s teritorija Osmanskog Carstva omogućen prijelaz granice samo na određenim mjestima i to nakon

⁴¹² ibid

⁴¹³ Buczynski, Alexander. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. Ur. dr. Mirko Valentić. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1997. str. 15

⁴¹⁴ Šokčević. *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*. str. 182

⁴¹⁵ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 44

⁴¹⁶ Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 1526. - 1918. drugi dio*. Marijan tisak: Split, 2004. str. 342

⁴¹⁷ ibid

određenog vremena provedenog u karanteni.⁴¹⁸ Carinski kordon imao je ulogu sprječavanja uvoza manje vrijednog stranog novca i izvoza vrijednijeg domaćeg novca.⁴¹⁹ Nadalje, problem je predstavljalo stanje pripravnosti i opremljenosti samih krajišnika. Vojni vrh Habsburške Monarhije smatrao je da su krajišnici nedovoljno disciplinirani i utrenirani za potrebe ratovanja u Europi.⁴²⁰ Problem se dodatno naglašavao potpunim manjkom standardizacije u opremi i odorama te jednostavno nisu mogli biti upotrijebljeni za linijsko ratovanje.⁴²¹ Ne smijemo zaboraviti da se, posebno sa početkom reformi u promatranom periodu, na Vojnu Krajinu počelo gledati kao na dio stalne vojske namijenjene za linijsko ratovanje, a ne kao na veliku količinu vojnika namijenjenih za čarkanje u ulozi lakog pješastva. To je bila specijalnost krajišnika, ali nisu bili potrebni u toj ulozi u tolikom broju tako da je većinu krajišnika trebalo obučiti i opremiti za linijsko ratovanje. Problem je također bila sama unutarnja organizacija Vojne Krajine. Struktura Vojne Krajine bila je različita ovisno koji bi se dio promatrao. Najočitiji primjer i opreka su Varaždinska krajina gdje su krajišnici, barem u teoriji, imali veća prava zahvaljujući Statuta Valachorum, dok su u novoosnovanim dijelovima Krajine njihova prava bila nešto manja, već i zbog dualne prirode jurisdikcije između Državne komore i vojnih vlasti. Kako bi se cijela Krajina mogla organizirati u jednu cjelinu i uspostaviti kao izvor vojnika, problemi organizacijske neusklađenosti morali su se riješiti.⁴²² Ne bi li se maksimizirala brojnost krajiške vojske bilo je potrebno ne samo obuhvatiti svo vojno sposobno stanovništvo vojnom službom, nego je trebalo u isto vrijeme minimizirati troškove te vojske, pogotovo u mirnodopsko vrijeme.⁴²³ Dvor je vidio kao najpraktičniju metodu minimalizacije troškova usklađivanje vojnih i poljodjelskih dužnosti krajišnika.⁴²⁴ Sve navedene reforme su zadirale u privatne živote krajišnika i počele ih mijenjati. Rezultat toga bio je otpor krajišnika koji se redovito javljao u obliku buna.⁴²⁵ Društvene nemire uglavnom se smirivalo silom i dugoročno sprječavalo uvođenjem veće discipline, no bilo je jasno da su nemire poticali i nesređeni društveni odnosi unutar krajine. Oni su se primarno pokazivali u obliku korupcije i samovolje časnika te se kroz reforme i ovome problemu pokušalo doskočiti.⁴²⁶ Čitav proces reformi Vojne Krajine jasan su dio generalnih reformi provedenih u ostatku Habsburške

⁴¹⁸ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 46

⁴¹⁹ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 47

⁴²⁰ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. str. 34

⁴²¹ Aralica, Tomislav, Višeslav Aralica. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća I. knjiga: Oprema, oružje i odore hrvatskih ratnika od oko 800. do 1918. godine*. Znanje: Zagreb, 2006. str. 129

⁴²² Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 275

⁴²³ Aralica. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća...* str. 129

⁴²⁴ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. str. 33

⁴²⁵ Goldstein, Ivo. *Hrvatska Povijest*. Novi Liber: Zagreb, 2013. str. 177

⁴²⁶ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 129

Monarhije. Vojna Krajina bila je teritorij nad kojim su se mogle provoditi centralizacijske težnje Dvora koje je jedino ograničavao utjecaj staleža Unutarnje Austrije, no koji su sve više gubili interes za poslove Vojne Krajine.⁴²⁷

5.3.2.1. Prvi pokušaji reforme

Prvi pokušaj reformiranja Vojne Krajine dogodio se nakon mira u Požarevcu 1718. godine te ga je pokrenuo general Rabatta.⁴²⁸ Poticaj za reformu bilo je njegovo nezadovoljstvo performansom krajišnika u ratu. Smatrao je da je za to kriv manjak discipline. Predlagao je popravljjanje utvrda i sjedišta kapetanija blizu granice, izgradnju puteva po Krajini kako bi se ubrzale komunikacije te provođenje veće discipline uz stroge kazne. Rabattin prijedlog reformi nije zaživio te one nisu implementirane.⁴²⁹ Pokušaji reformiranja krajine nastavit će se u 1730-ima. Reforme su bile prvenstveno fokusirane na Varaždinsku krajinu jer su tamo krajišnici imali najviše prava od 1630. Same reforme bile su potaknute ličkim bunama iz 1728. i 1732. godine, jer je zbog njih osnovano povjerenstvo koje je za cilj imalo reformirati Vojnu Krajinu.⁴³⁰ Caspar Ferdinand grof od Cordove (Cordua) bio je na čelu te komisije te je Varaždinska krajina odabrana kao pokusno područje za nove reforme. Reforme su pokrenute 1732. godine te je prvi cilj bio povećati snage krajine na konačnih 5.000 vojnika.⁴³¹ Vojne jedinice krajišnika trebale su biti reorganizirane u 30 vojvodstava organiziranih u četiri kapetanije te bi se uz njih organizirale četiri satnije Nijemaca zaduženih za nadgledanje krajiških jedinica.⁴³² Uz jedinice pješništva, trebalo je biti organizirano i pet konjaničkih eskadrone.⁴³³ Problemi su započeli kada je Cordova krenuo u regulaciju krajiških plaća. Plaće običnih vojnika snižene su, a plaće zapovjednika povećane. Cordova se nadao da to neće izazvati probleme jer je sa štajerskim staležima smjerao dogovoriti isplaćivanje trogodišnjeg zaostatka plaća.⁴³⁴ Međutim, Cordovine reforme smanjile bi utjecaj staleža u krajini pa su odbili isplatiti dug. Budući da im je smanjio plaće uz obećanje isplate koje na kraju neće biti, krajišnici su se pobunili te su počeli nemiri. Povod je bio prijedlog novih statuta kojima bi bila ukinuta krajiška samouprava. Car je potvrdio nove statute no kad je Cordova došao natrag u krajinu 1733. godine izbio je Rat za poljsko nasljeđe. Krajišnici su bili svjesni da će biti potrebni u ratu te da si mogu priuštiti oduprijeti se

⁴²⁷ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 274

⁴²⁸ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 100

⁴²⁹ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 101

⁴³⁰ ibid

⁴³¹ ibid

⁴³² Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 276

⁴³³ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 101

⁴³⁴ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave.* str. 48

reformama. Dvor je na koncu popustio i nije proveo Cordovine reforme, ali u krajini su izbili neredi koje je tek Hildburghausen uspio smiriti nekoliko godina kasnije.⁴³⁵

Tijekom Rata za poljsko nasljeđe 1734. godine pokušalo se pokrenuti reforme u Slavonskoj krajini. Za provedbu ovih reformi bio je zadužen grof Khevenhüller koji je tada vršio dužnost generala u Osijeku.⁴³⁶ Cilj reformi bio je povećati brojnost vojnika koje se moglo mobilizirati u krajini te urediti društveni položaj krajišnika koji je bio problematičan zbog ranije navedene dvostruke uprave. Krajišnike se htjelo podijeliti u tri skupine. Vojnici u aktivnoj službi bili bi mobilizirani u slučaju rata i služili gdje god bi bili potrebni, vojnici za zemaljsku obranu su služili na garnizonskim dužnostima u samoj Krajini. Treća skupina bili su krajišnici koji bi se posvetili poljoprivredi.⁴³⁷ Khevenhüller je računao da bi uvođenjem ovakvog sustava krajina mogla mobilizirati oko 11.000 vojnika.⁴³⁸ Krajišnicima bi bilo garantirano da ne mogu spasti na status seljaka ili oporezivih zemljoposjednika te bi bili oslobođeni svih davanja. U vrijeme mira morali bi se sami uzdržavati i nabavljati vlastitu opremu te obavljati svoje garnizonske dužnosti i besplatnu rabotu za potrebe održavanja utvrda.⁴³⁹ Međutim, i ovaj je pokušaj reformi propao s Khevenhüllerovim odlaskom na ratište 1735. godine.⁴⁴⁰

Proces reformiranja Vojne Krajine zaista počinje tek kada je Karlo V. poslao princa Hildburghausena u Varaždinsku krajinu s ciljem smirivanja nemira i reformiranja krajine. Vojna karijera Josepha Friedricha princa od Saxe-Hildburghausen zapravo počinje s njegovim zadatkom u Varaždinskoj krajini 1735. godine. Nakon provođenja reformi Vojne Krajine, nastavio je karijeru u vojsci Habsburške Monarhije te 1757. godine postao zapovjednik carske vojske. Njegova vojna karijera završava nakon bitke kod Rossbacha 1757. godine kada se povlači iz vojske.⁴⁴¹ Nakon Cordovina pokušaja reformiranja varaždinske krajine izbijaju nemiri u krajini. Kako bi se krajišnici smirili dane su im određene povlastice. Krajišnicima je dopušteno biranje sudaca čija bi zadaća bila rješavanje sporova i uspostava mira, a vojnicima su vraćene stare plaće.⁴⁴² Bez obzira na te ustupke, nemiri u Varaždinskoj krajini su se nastavili. Godine 1735. Dvor šalje Hildburghausena u Varaždinsku krajinu sa zadatkom da smiri neredu i provede reformu krajine.⁴⁴³ Nakon dolaska u Varaždinsku krajinu, Hildburghausen započinje

⁴³⁵ ibid

⁴³⁶ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 276

⁴³⁷ ibid

⁴³⁸ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 102

⁴³⁹ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 276

⁴⁴⁰ ibid

⁴⁴¹ Millar. *Rosbach and Leuthen 1757: Prussia's Eagle resurgent.* str. 14

⁴⁴² Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave.* str. 48

⁴⁴³ Holjevac, Željko, Nenad Moačanin. *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku.* Zagreb: Leykam international d.o.o., 2007. str. 41

s istragom nereda i zaključuje da su za nered odgovorni štajerski staleži.⁴⁴⁴ Takav zaključak je dijelom točan jer je jedan od pokretača nemira u krajini bila odluka štajerskih staleža da ne plate dug. Međutim, ovakav zaključak vjerojatnije je bio donesen kako bi se udobrovoljilo krajišnike jer je Hildburghausenov ultimativni cilj bio ukinuti *Statuta Valachorum* kako bi se reforme krajine mogle provesti. Okrivljavanje staleža je također bilo u interesu dvorskih reformi kojima se moć raznih staleških skupina u Monarhiji trebala držati u ravnoteži. Hildburghausen je kritizirao i dosadašnje postupanje prema krajišnicima, ne bi li ih pridobio na svoju stranu.⁴⁴⁵ Njegova je istraga u osnovi bila populistička kampanja kako bi mogao provesti reforme koje je želio. Čak je na samom proglasu novih statuta pozvao pravoslavnog episkopa ne bi li se umilio pravoslavnom dijelu krajišnika.⁴⁴⁶ Hildburghausen je na taj način uspio smiriti krajišnike koji su prihvatili nove statute. Statute je car sankcionirao 1737. godine.⁴⁴⁷ Statuti su u znatnoj mjeri ograničavali prava krajišnika naspram *Statuta Valachorum*. Ekonomske promjene zasnivale su se na očuvanju zadružnog života krajišnika jer je institucija odgovarala potrebama vojnih vlasti, što je dodatno bilo naglašeno odredbom da zemljišni posjedi mogu mijenjati vlasnika samo uz odobrenje zapovjednika. Osim toga, svo je sudstvo stavljeno u ruke vojnih auditora i uvedene su nove globe kao izvor prihoda za krajišku blagajnu.⁴⁴⁸ Dok se rješavalo pitanje krajiških prava, Hildburghausen je napravio plan reforme vojne strukture krajine. Dotadašnji sustav kapetanija trebao je biti napušten i zamijenjen organizacijom u pukovnije, koje bi, kao ranije kapetanije, vršile ulogu vojne i administrativne jedinice. Svaka pukovnija sastojala bi se od četiri bojne, a svaka bojna od pet satnija, s time da bi bojne bile isključivo taktičke jedinice bez ikakve administrativne uloge u krajini.⁴⁴⁹ U Varaždinskoj krajini bile bi organizirane dvije pukovnije pješastva i jedna husarska pukovnija. Vojna služba bila bi bazirana na rotacijama. U vrijeme mira krajišnici bi se bavili svojim poslovima i rotirali se za potrebe uvježbavanja i stražarske dužnosti. U vrijeme rata bi se mobilizacija također odvijala u rotacijama. Jedna bojna bila bi mobilizirana za aktivnu službu, dvije bi ostale u krajini za potrebe obrane, a četvrta bi ostala raditi svoje svakodnevne poslove i služila bi kao rezerva. Godine 1737. Hildburghausen je dobio odobrenje od cara za provedbu ovog plana, međutim, druge okolnosti prisilile su ga na odgađanje implementacije tog plana. Prvo je započeo rat s Osmanskim Carstvom, a pregovori sa štajerskim staležima su se odužili jer su od njih tražena dodatna sredstva za provođenje

⁴⁴⁴ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 48

⁴⁴⁵ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 48

⁴⁴⁶ ibid

⁴⁴⁷ ibid

⁴⁴⁸ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 49

⁴⁴⁹ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 104

reformi. Konačna odgoda došla je sa smrću Karla VI. i krize Austrijskog nasljednog rata.⁴⁵⁰ Iako reforma nije bila provedena zbog nastale situacije, plan reforme poslužit će kao plan reforme čitave Vojne Krajine. Kako možemo vidjeti, Hildburghausenov prijedlog organizacije vojne strukture krajina bio je u skladu sa težnjama Dvora da organizira krajišku vojsku kao dio stalne vojske, s pukovnijom kao osnovnom jedinicom.

5.3.2.2. Financiranje Vojne Krajine

Reformiranje Vojne Krajine na kratko je zaustavljeno s izbijanjem Austrijskog nasljednog rata. Jedna od prepreka reformama, *Statuta Valachorum*, uklonjena je Hildburghausenovim zaslugama. Zadnja važna prepreka bili su staleži Unutarnje Austrije. Njihov je utjecaj dijelom smanjen još početkom stoljeća kada je Dvorsko ratno vijeće u Gracu podvrgnuto bečkom 1705. godine.⁴⁵¹ Međutim, još uvijek su zadržali popriličan utjecaj u Vojnoj Krajini. Sa smanjenjem njezine obrambene uloge, staleži su Krajinu vidjeli i kao izvor prihoda. Dio novca koji su u Krajinu ulagali, vraćali su raznim kanalima natrag u svoju zemlju. Dodatni prihodi bili su oni u obliku mita, pronevjera i sličnih nelegalnih aktivnosti.⁴⁵² Postalo je jasno da takva politika staleža onemogućava prosperitet Vojne Krajine. Krajišnici se nisu mogli financijski osigurati od svoje službe, pa je velik dio njih bio prisiljen baviti se poljoprivredom samo kako bi imali hrane, a to je pak smanjivalo broj dostupnog ljudstva za aktivnu vojnu službu i onemogućavalo samodostatnost Vojne Krajine kojoj je Dvor težio. S druge strane, staleži su se opirali svim reformama Vojne Krajine jer bi one s jedne strane smanjile prihode, a s druge bi strane značile dodatna staleška ulaganja. Drugim riječima, dokle god su staleži bili zaduženi za financiranje Krajine, veće reforme teško se provodilo. U interesu Dvora bilo je smanjiti njihov utjecaj i ovlasti, kako zbog krajine, tako i zbog unutarnje politike. Prvi korak prema tome cilju bilo je potpuno ukidanje Dvorskog ratnog vijeća u Grazu 1743. godine.⁴⁵³ U isto je vrijeme osnovan Vojni direktorij (*Militär Direktorium*) koji je bio dio *Hofkriegsrata* te je na čelo direktorija postavljen sam Hildburghausen (1744.).⁴⁵⁴ Cijeli proces u potpunosti je završen 1748. godine kad je Dvor u potpunosti ukinuo staleško financiranje Varaždinske i Karlovačke krajine te se troškovi financiranja čitave Vojne Krajine prebaćeni na Dvor. Staležima je bilo rečeno da je do toga došlo jer oni nisu podmirivali troškove Vojne Krajine, no pravi su razlozi već navedeni

⁴⁵⁰ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 105

⁴⁵¹ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 46

⁴⁵² Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 45

⁴⁵³ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 131

⁴⁵⁴ ibid

gore.⁴⁵⁵ Za potrebe financiranja Vojne Krajine iste je godine osnovana Krajiška proventna zaklada (*Gränz-Proventen-Fond*) koja je vršila ulogu proračuna Vojne Krajine.⁴⁵⁶ Zaklada se nije financirala iz državne blagajne, nego preko oporezivanja stanovništva Vojne Krajine.⁴⁵⁷ Osim krajiškog proračuna, ona je u isto vrijeme bila i izvor prihoda za Dvor. Svaki godišnji suficit Zaklade nije se prebacivao na iduću godinu nego je bio izravno prebačen državnoj blagajni, ali je državna blagajna morala pokrivati i svaki deficit.⁴⁵⁸ S osiguranim financijama za Vojnu Krajinu i s uklonjenim preprekama, moglo se početi provoditi reforme Vojne Krajine.

5.3.2.3. Reforme Karlovačke krajine

Hildburghausen je na svojem novom položaju zapovijedao Karlovačkom i Varaždinskom krajinom te je bio u položaju završiti reforme koje je započeo u Varaždinskoj krajini. Reforme je sada započeo i u Karlovačkoj krajini. Te će reforme poslužiti kao primjer za ostatak Krajine. Vojni dio reformi ticao se same vojne organizacije vojske, a usput se reformirao i teritorijalni ustroj zbog dualne vojno-teritorijalne prirode vojnih jedinica. Sve krajine bit će podijeljene na pukovnije čiji su manji dijelovi činili i manje dijelove teritorijalnog ustroja. Nadalje, bile su potrebne reforme društvenog uređenja (sudstvo, položaj časnika, obaveze krajišnika i uvođenje njemačkog jezika kao službenog). Na koncu trebalo je riješiti pitanje financiranja Krajine. Cilj je bio postići samodostatnost Vojne Krajine.

Hildburghausen je svoju reformu Karlovačke krajine započeo 1744. godine s naređenjem da se popiše stanovništvo krajine kako bi se moglo vidjeti s koliko ljudstva krajina raspolaže i procijeniti veličinu budućih postrojbi.⁴⁵⁹ Popis je završen 1746. godine. Saznalo se da u Karlovačkoj krajini živi 98.392 ljudi. Od tog broja muškaraca je bilo 50.645, od toga 24.892 muškarca sposobna za mobilizaciju.⁴⁶⁰ Na temelju obavljenog popisa stanovništva, Hildburghausen je izradio plan o podjeli generalata na četiri pukovnije te je taj plan potvrdio *Hofkriegsrat* 1746. godine.⁴⁶¹ U novu vojnu organizaciju nisu ulazile postojeće jedinice njemačkih vojnika koje su do tog trenutka služile za kontrolu krajiških jedinica. Sve te strane trupe izbačene su iz Krajine kako bi se ostavio dojam povjerenja Dvora prema krajišnicima i smanjili troškovi.⁴⁶² Svi muškarci između 16 i 60 godina bili su obvezani na vojnu službu te su

⁴⁵⁵ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. str. 39

⁴⁵⁶ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga druga*. str. 237

⁴⁵⁷ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. str. 39

⁴⁵⁸ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga druga*. str. 237

⁴⁵⁹ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 132

⁴⁶⁰ Holjevac. *Hrvatsko-slavonska vojna krajina...* str. 44

⁴⁶¹ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 132

⁴⁶² Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 134

bili popisivani po rođenju. Oni su nadalje bili podijeljeni u dvije skupine. Prva skupina bili su oni upisani, odnosno popisani za aktivnu službu, a druga skupina oni prekobrojni koji su činili rezervu. Omjer te dvije skupine ovisio je o vojnim potrebama.⁴⁶³ Muškarac se mogao osloboditi vojne službe samo ako je postao invalid ili na temelju neke druge službene odredbe.⁴⁶⁴ Svaka obitelj morala je dati minimalno jednog, a maksimalno tri vojnika za aktivnu službu i dva vojnika za obrambene jedinice.⁴⁶⁵ Takav sistem novačenja bila je velika olakšica naspram starog sustava u kojem su velike obitelji morale davati pet ili šest vojnika. Velike obitelji koje su imale više muškaraca za službu od dozvoljenog maksimuma mogle su dati najamničke vojnike. Njih bi plaćale obitelji koje su bile oslobođene od davanja vojnika kroz godišnji porez od 12 forinti.⁴⁶⁶ Na temelju broja vojno sposobnih ljudi, 1746. godine formirane su četiri pukovnije pješastva koje su se dalje dijelile na bojne i satnije po uzoru na regularni dio vojske Habsburške Monarhije. U Vojnoj Krajini vojne su jedinice imale dvostruku ulogu vojne i teritorijalne jedinice. Temeljem teritorijalne podjele na području Ličke i Krbavske kapetanije osnovana je Lička pukovnija sa središtem u Gospiću. Otočka pukovnija osnovana je na području Primorske kapetanije sa središtem u Otočcu. Na području Ogulinske, Tounjske i Tržičke kapetanije osnovana je Ogulinska pukovnija sa središtem u Ogulinu. Na koncu, na području Slunjske, Barilovićke, Turanjske i Žumberačke kapetanije osnovana je Slunjska pukovnija koja je prvo imala središte u Slunju, ali je ono kasnije prebačeno u Karlovac. Sjedište, svježe imenovanog Karlovačkog generalata ostalo je u Karlovcu.⁴⁶⁷ Osim standardne podjele pukovnija na bojne i satnije, satnija se još dijelila na općine i odrede. Pukovnija i satnija bile su vojno-teritorijalne jedinice. Bojna je bila isključivo vojna jedinica od kojih su bile sastavljene pukovnije za aktivnu službu.⁴⁶⁸ Općina je bila isključivo teritorijalna jedinica, a odred isključivo vojna, ali ne nužno taktička jedinica. Razina odreda bila je osnova rotacije službe krajišnika. Svaka satnija bila je podijeljena na četiri odreda. Tri odreda bila su grupirana u zasebnu skupinu aktivne službe te se svaki odred izmjenjivao u graničarskoj službi i službi u bojnama za aktivnu službu u polju. Četvrti odred bio je sastavljen od starijih ljudi za koje se procijenilo da su sposobni samo za lokalnu obranu.⁴⁶⁹ Časnici pukovnije su, kao i sama pukovnija, imali dvostruke vojne i civilne dužnosti.⁴⁷⁰ Lička pukovnija bila je izuzetak u organizaciji jer je bila

⁴⁶³ Hollins, David. *Austrian Frontier Troops 1740-98*. Oxford: Osprey Publishing Ltd., 2005. str. 11

⁴⁶⁴ Holjevac. *Hrvatsko-slavonska vojna krajina...* str. 46

⁴⁶⁵ Hollins. *Austrian Frontier Troops 1740-98*. str. 11

⁴⁶⁶ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 136

⁴⁶⁷ Holjevac. *Hrvatsko-slavonska vojna krajina...* str. 44

⁴⁶⁸ Holjevac. *Hrvatsko-slavonska vojna krajina...* str. 46

⁴⁶⁹ Hollins. *Austrian Frontier Troops 1740-98*. str. 11

⁴⁷⁰ ibid

veća zbog većeg broja stanovnika.⁴⁷¹ Za vrijeme aktivne službe, krajišnici bi bili plaćeni kao redovne pukovnije vojske, a u vrijeme mira bi ih uzdržavala zadruga koja je za te potrebe dobivala carsko leno na korištenje. U vrijeme mira svi su krajišnici imali obavezu odlaska na vojne vježbe.⁴⁷² Osim jedinica običnog pješastva, dio novoosnovanih pukovnija bili su i grenadiri. Isto kao i regularna vojska, svaka pukovnija imala je dvije satnije grenadira. U Vojnoj Krajini za grenadire se upotrebljavao termin sulak, što je originalno bio turski naziv za pripadnika sultanove straže. Grenadiri su bili dio pukovnija Vojne Krajine sve do 1769. godine kada su ukinuti i zamijenjeni strijelcima.⁴⁷³ Dana 23. 04. 1747. godine Marija Terezija izdala je proglas kojim je sve pukovnije Karlovačkog generalata, i one Varaždinskog, proglasila regularnim pukovnijama vojske Habsburške Monarhije, no na taktičkoj razini one su i dalje korištene u ulozi lakog pješastva.⁴⁷⁴ Osim pješačkih pukovnija, u Karlovačkom je generalatu bila osnovana i jedna husarska pukovnija. Ona se sastojala od četiri eskadrona, a svaki eskadron od četiri satnije, od kojih je svaka brojala sto konjanika.⁴⁷⁵ U husarskim jedinicama mogli su služiti samo pripadnici imućnijih obitelji koje su imale sredstva za kupovinu i prehranjivanje konja. Zbog tog razloga broj konjanika bio je relativno malen. Međutim, jedinice husara su u generalatu postojale samo do 1780. godine kada su bile ukinute, a dotadašnji konjanici uključeni su u postojeće jedinice pješastva.⁴⁷⁶ Osim reformiranja vojnog ustroja generalata, reformama se pokušalo poboljšati i društveno uređenje. Cilj je bio uspostaviti pravedan sustav koji bi jamčio prava krajišnika, ali bi i osiguravao da se krajišnici drže svojih obaveza. Hildburghausen je smatrao da je ključ takvog sustava u časničkom kadru. Prvi zadatak bio je uspostavljanje ravnoteže između stranih i domaćih časnika. To je postignuto definiranjem broja stranih časnika u svakoj pukovniji. Pukovnik i bojnik bili su stranci, u svakoj je bojni jedan satnik bio stranac, a u svakoj satniji jedan potporučnik. Osim na pukovnijskoj razini, u vrhovnom zapovjedništvu postavljen je upravitelj generalovog ureda koji je imao zadaću nadzirati stožerne časnike.⁴⁷⁷ Zlouporabe časnika se pokušalo minimizirati, a sudovi su preuređeni kako bi se što više smanjila uloga osobnih interesa časnika i uplitanje zapovjednika.⁴⁷⁸ Sudske parnice vodile su se bez troškova za krajišnike te je postojala mogućnost priziva na pukovnijski sud, generalov auditorij i na najvišu razinu što je bio

⁴⁷¹ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 137

⁴⁷² Pavličević. *Povijest Hrvatske*. str. 211

⁴⁷³ Aralica. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća...* str. 147

⁴⁷⁴ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 134

⁴⁷⁵ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 135

⁴⁷⁶ Aralica. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća...* str. 138

⁴⁷⁷ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 132

⁴⁷⁸ *ibid*

Hofkriegsrat.⁴⁷⁹ Problem preopterećenosti vojnom službom riješen je ranije navedenom odlukom o maksimalnom i minimalnom broju vojnika po obitelji.⁴⁸⁰ Sve reforme pratio je proces germanizacije te je njemački proglašen službenim jezikom generalata, zakoni su bili objavljivani na njemačkom i u svim se školama predavalo na njemačkom jeziku.⁴⁸¹ Time su i obični krajišnici mogli početi napredovati u službi. Financiranje krajine i reformi bile su problem od početka. Hildburghausen se još 1743. godine žalio da staleži Unutarnje Austrije uskraćuju sredstva za uzdržavanje krajine.⁴⁸² Prvi veliki problem pojavio se 1746. kada je Dvor zatražio mobilizaciju 18.000 krajišnika za potrebe ratovanja.⁴⁸³ Staleži su odbili platiti troškove te mobilizacije, pa je Marija Terezija morala narediti da se 132.000 forinti godišnje uplaćuje u generalat iz prihoda Austrijskog primorja.⁴⁸⁴ Kako je ranije navedeno, problem je ultimativno riješen ukidanjem financiranja staleža dvije godine kasnije. Generalat se na višoj razini financirao iz Proventne zaklade, a na nižoj je razini svaka pukovnija imala vlastitu blagajnu.⁴⁸⁵

5.3.2.4. Reforme Varaždinske, Slavonske i Banske krajine

Reforme provedene u Karlovačkom generalatu bile su skica za provođenje reformi u drugim generalatima. Razlike su se primarno svodile na period kada su reforme provedene, broj organiziranih pukovnija i na specifične prilike pojedinih dijelova Vojne Krajine. Varaždinska krajina reformirana je u Varaždinski generalat 1745. godine.⁴⁸⁶ Reforme su ovdje provedene prije samog Karlovačkog generalata jer je Hildburghausen u osnovi samo trebao završiti reforme koje je pokrenuo i za koje je napravio većinu priprema 1737. Formirane su dvije pješačke pukovnije, Križevačka i Đurđevačka te uz njih 34 topnika.⁴⁸⁷ Središte generalata bilo je u Koprivnici, ali je kasnije prebačeno u Bjelovar koji je osnovan po naređenju Marije Terezije 1756. godine.⁴⁸⁸ Husarska je pukovnija organizirana godinu dana kasnije 1746. godine.⁴⁸⁹ Brojnost husarskih jedinica smanjena je na 2 satnije 1749. godine i u konačnici ukinuta kada i sve ostale, 1780. godine.⁴⁹⁰ Varaždinski generalat je ukupno brojio 8.544 vojnika.⁴⁹¹ Reforme

⁴⁷⁹ Šišić. *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 1526. - 1918. drugi dio*. str. 343

⁴⁸⁰ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 132

⁴⁸¹ Šišić. *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 1526. - 1918. drugi dio*. str. 343

⁴⁸² Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 131

⁴⁸³ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 133

⁴⁸⁴ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 134

⁴⁸⁵ Šišić. *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 1526. - 1918. drugi dio*. str. 343

⁴⁸⁶ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. str. 34

⁴⁸⁷ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 104

⁴⁸⁸ Holjevac. *Hrvatsko-slavonska vojna krajina...* str. 45

⁴⁸⁹ Aralica. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća...* str. 138

⁴⁹⁰ Hollins. *Austrian Frontier Troops 1740-98*. str. 36

⁴⁹¹ Balić. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." str. 104

Posavske krajine mogle su biti provedene samo nakon ranije spomenutog odvajanja civilnih dijelova od vojnih. Time je formiran teritorij Krajine čije se uređenje onda moglo uskladiti s već postojećim krajinama. Reforme su se mogle mnogo lakše provesti jer su krajine bile nove i nije postojala duga povijest krajiških prava ili staleških uprava preko kojih se moralo prijeći. S druge strane, društveno je uređenje bilo problematičnije zbog ostataka dvojne uprave vojnih i civilnih vlasti. Reforme u Posavskoj krajini započeo je general Engelshofen 1747. Kao dio novog Slavonskog generalata formirane su Gradiška pukovnija sa središtem u Novoj Gradišci, Brodska pukovnija sa središtem u Vinkovcima i Petrovaradinska pukovnija sa središtem u Petrovaradinu. Sjedište zapovjedništva bilo je u Osijeku.⁴⁹² Karakteristika Slavonskog generalata bila je veća brojnost konjaničkih postrojbi nego u drugim dijelovima Vojne Krajine. U generalatu su bile formirane dvije husarske pukovnije, svaka od deset satnija. Broj je smanjen na jednu pukovnicu u kasnijoj reformi 1753. godine.⁴⁹³ Kao i u ostalim generalatima, husarske pukovnije ukinute su 1780. godine. Reforma društvenog uređenja bila je nešto drugačija u Slavonskom generalatu. Stanovništvo generalata bilo je podijeljeno u četiri klase. Tri klase bile su u aktivnoj vojnoj službi i bile su oslobođene kontribucije i rabote. Četvrtu klasu činili su tzv. kontribuenti koji su plaćali dodatne poreze i bili obavezani na rabotu. Kontribuenti su trebali činiti ekonomsku osnovu generalata. Međutim, i tri klase koje su vršile aktivnu službu morale su plaćati desetinu u naturi i doprinos za izdržavanje časnika.⁴⁹⁴ Kako možemo vidjeti, krajišnici Slavonskog generalata bili su opterećeniji s podavanjima nego drugdje. Takvo je stanje sprječavalo ekonomski prosperitet i onemogućavala generalni cilj reformi – samodostatnost Krajine. Kako bi se popravili ovi problemi, pokrenuta je još jedna reforma koju je vodio general Serbelloni 1753. godine.⁴⁹⁵ On je htio popraviti ekonomsko stanje krajišnika i samim time generalata. Krajišnicima koji su imali posjed s lošom zemljom taj je posjed povećan. Ukinuo je desetinu i doprinos za pripadnike tri klase koje su vršile aktivnu službu.⁴⁹⁶ Kako bi dodatno rasteretio financije generalata, smanjio je husarske snage generalata na jednu pukovnicu, kako je ranije navedeno. Njegov najvažniji doprinos reformama Vojne Krajine bilo je uvođenje Pripomoćnog sustava (*Beihelfersistem*). Sustav se temeljio na porezima, glavarini i zemljarini, koje se plaćalo za svakog krajišnika u obitelji koji nije bio u aktivnoj službi. Tim bi sustavom bogate obitelji koje su bile oslobođene vojne obaveze financijski pomagale siromašniji obitelji koje nisu. Ideja je bila postići ekonomsku ravnotežu između bogatih i

⁴⁹² Holjevac. *Hrvatsko-slavonska vojna krajina...* str. 45

⁴⁹³ Hollins. *Austrian Frontier Troops 1740-98*. str. 36

⁴⁹⁴ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 49

⁴⁹⁵ *ibid*

⁴⁹⁶ *ibid*

siromašnih. Pripomoćni su sustav preuzeli i drugi generalati te je on postao temelj za oporezivanje stanovništva Vojne Krajine i važan dio financijske strukture.⁴⁹⁷ Unatoč Serbellonijevim reformama, krajišnici Slavenskog generalata su i dalje bili znatno opterećeni podavanjima, primjerice za gradnju čardaka ili popravljjanje cesta i mostova. Ni časnički kadar nije bio u boljem položaju jer često nisu dobivali cijelu plaću pa bi zato tjeroali krajišnike na vršenje rabote neovisno o legalnosti tog postupka.⁴⁹⁸

Banska je krajina imala specifičan položaj unutar Vojne Krajine. Ona je bila pod jurisdikcijom Hrvatskog sabora s hrvatskim banom kao zapovjednikom te je smatrana dijelom Hrvatsko-Slavenskog Kraljevstva. Sabor je tvrdio isto i za ostale dijelove Vojne Krajine, no u slučaju Banske krajine to je bilo mnogo bliže stvarnom stanju. Iako je imala poseban položaj, Banska je krajina i dalje bila dio Vojne Krajine te je Dvor tražio da se njezin ustroj uskladi sa novim ustrojem u ostatku Vojne Krajine. Na reformu Banske krajine gledalo se primarno kao na prostor preko kojega je Sabor pokušao povećati svoj utjecaj na Dvoru. Možda i važnije, Banska je krajina omogućavala hrvatskim i slavonskim plemićima, posebno magnatima, lakše doći do Dvora, ostvariti socijalnu i vojnu promociju i zaraditi. Dio tih magnata išao je na strana bojišta lobirajući za svoju promociju i sklapajući prijateljstva i poznanstva koja bi im kasnije mogla koristiti, o čemu svjedoče njihova pisma.⁴⁹⁹ S druge strane Dvor je pokušao povećati svoj utjecaj kako u Banskoj krajini, ali i u Saboru. Reforme je inicirao sam Sabor na čelu sa banom grofom Batthyányem. Sabor se nadao da će s tom inicijativom povećati svoj utjecaj na Dvoru, a u isto vrijeme staviti se u položaj da reforme ograniči na zahvate koji bi odgovarali domaćem plemstvu. Za provođenje same reforme bio je zadužen banov pobočnik barun von Kleefeld.⁵⁰⁰ Planiranje reforme započeto je 1749. godine. Sabor je prihvatio prijedloge preuređenja, ali pod uvjetom da se časnici imenuju među banovim pristašama i da Dvor osigura pripomoć od 34.000 forinti za časničke plaće. Plaćanje pripomoći Dvor je odbio, ali se uspjelo ishoditi imenovanje novih časnika što je potvrđeno 1750. godine.⁵⁰¹ Nakon imenovanja časnika trebalo je još odabrati sjedište glavnog stožera novog Banskog generalata. Kleefeld je prvo predlagao Zagreb no to je bilo odbijeno od strane velikaša. Umjesto toga, Sabor je predložio

⁴⁹⁷ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga druga*. str. 239

⁴⁹⁸ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 50

⁴⁹⁹ Štefanec, Nataša. "Velikaš hrvatskog sjevera Petar Troilo Sermage (1722.-1771.)." u *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*. Lovorka Čoralić et al, ur. Zagreb: HIP, 2016, str. 37-49.;

Štefanec, Nataša. "Visoki vojni časnik iz redova hrvatskog plemstva: grof Ivan Krsto Oršić (1718.-1782.)." u *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*. Lovorka Čoralić et al, ur. Zagreb: HIP, 2016, str. 156-165.

⁵⁰⁰ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. str. 36

⁵⁰¹ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. str. 37

Petrinju, koja je bila dio Varaždinskog generalata. Sabor je ovaj prijedlog smatrao pozitivnim bez obzira na ishod. Ako se ne bi moglo naći mjesto za stožer, Sabor se nadao da će se odustati od reformi, a ako bi Dvor pristao to bi značilo još jedan teritorij izdvojen iz Vojne Krajine i stavljen pod saborsku jurisdikciju. Dvor je pristao te je Petrinja 1753. godine ustupljena Kraljevini Hrvatskoj koja ju je odmah prebacila jurisdikciji Banskog generalata.⁵⁰² Reforma krajine nije promijenila pravni položaj novog generalata te je on ostao sastavni dio Kraljevine Hrvatske pod upravom i zapovjedništvom bana, ali je stavljen pod vrhovno zapovjedništvo *Hofkriegsrata*. Ovakav rezultat reformi smatran je velikom pobjedom za Sabor Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Pravni status generalata ostao je nepromijenjen, Petrinja je sada, tehnički gledano, vraćena Kraljevini i plemstvo je imalo osigurane časničke položaje u novim pukovnijama, do razine generala. Međutim, ako pogledamo širu sliku, Sabor nije dobio ništa. Iz perspektive Dvora, jedan je manji grad promijenio jurisdikciju, plemstvo je osiguralo časničke položaje koje bi dijelom ionako dobilo, a poseban status Banskog generalata je zapravo bio poprilično ugrožen. Naime, *Hofkriegsrat* je tražio da Sabor, kako je generalat ipak imao poseban položaj i nominalno bio pod ingerencijom Sabora, plaća troškove održavanja generalata koji bi iznosili 131.958 forinti godišnje.⁵⁰³ Hrvatski staleži toliki iznos nisu mogli plaćati duže vrijeme pa je Dvor stvorio stanje slično onome u Varaždinskom i Karlovačkom generalatu koje su nedostatno financirali staleži Unutarnje Austrije. Dakle, stvoreni su uvjeti da Dvor u jednom trenutku preuzme potpunu kontrolu nad Banskim generalatom. Novi Banski generalat sastojao se od Prve banske pukovnije sa središtem u Glini i Druge banske pukovnije sa središtem prvotno u Kostajnici, a zatim u Petrinji.⁵⁰⁴ Uz dvije pješake, u generalatu je bila i formirana jedna husarska pukovnija 1746. godine (ukinuta 1780.).⁵⁰⁵

Posljednji reformski korak u promatranom periodu bilo je donošenje Vojno-krajiških prava (*Militär-Gränitz-Rechten*) 1754. godine.⁵⁰⁶ Vojno-krajiška prava imala su cilj definirati obaveze i prava krajišnika kako bi ona bila u skladu sa ostalim provedenim reformama. Prava su originalno donesena samo za Varaždinski i Karlovački generalat, ali su se kroz period od 15 godina proširila na čitavu Vojnu Krajinu. Uređeno je sudstvo i sudski postupci te pravo krajišnika na zemljišni posjed. Većina odredbi bila je preuzeta iz dotadašnjeg krajiškog sustava, ali su odredbe usklađene sa novim potrebama Vojne Krajine i Dvora. Krajišnicima je zajamčeno

⁵⁰² Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. str. 38

⁵⁰³ *ibid*

⁵⁰⁴ Holjevac. *Hrvatsko-slavonska vojna krajina...* str. 45

⁵⁰⁵ Aralica. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća...* str. 138

⁵⁰⁶ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. str. 34

pravo na korištenje zemlje kao vojnog lena, ali kroz većinu drugih odredbi ukinuta je krajiška samouprava iz ranijih perioda postojanja Vojne krajine.⁵⁰⁷

5.3.3. Problem samodostatnosti Vojne Krajine

Jedan od osnovnih ciljeva reformi Vojne Krajine bilo je postizanje ekonomske samodostatnosti Krajine. Sve troškove reformi Krajina je trebala plaćati sama kako bi se što više smanjio pritisak na državni proračun. Kako bi se to postiglo, prvo je trebalo povećati ekonomsku moć Vojne Krajine. Gospodarstvo krajine bilo je dobrim dijelom naturalno, a kako bi se omogućila ekonomska samodostatnost bilo je potrebno prijeći na novčano gospodarstvo. Međutim, novca je bilo vrlo malo u Krajini. Poljoprivrednih viškova koje bi krajišnici mogli prodavati također, a djelatnosti poput obrtništva i trgovine jedva da je bilo pa i to malo novca nije moglo cirkulirati kako bi se postigla zdrava ekonomija.⁵⁰⁸ Treba naglasiti da je problem bio u intenciji ekonomske samodostatnosti. Vojna Krajina bila je samodostatna u tradicionalnom smislu. To nije bila vojska utaborena u Krajini, nego vojska koja je živjela u Krajini. Krajišnici su imali zemlju koju su obrađivali i sve kućne radinosti koje dolaze s poljoprivrednim gospodarstvom tako da hrana i osnovne potrepštine nisu bile najveći problem. U ranijim periodima niti sama ratna oprema nije bila problem jer bi se do nje došlo na neki način. Novca je bilo malo, ali ga se moglo skupiti tako da se oprema mogla kupiti ili naslijediti, a i ne smije se zaboraviti na provale u teritorij Osmanskog Carstva gdje se u obliku ratnog plijena dolazilo do opreme ili do novca za kupovinu iste. Ekonomski problem nastao je s dolaskom reformi. Za provođenje reformi i organizaciju generalata bio je potreban novac. Problem je dodatno naglašen uvođenjem standardizacije u opremi. Krajišnici se sada nisu mogli samo snaći, nego su trebali sami kupiti točno određenu ratnu opremu za što je, opet, bio potreban novac. Standardizacija opreme bila je redoviti razlog buna u Vojnoj Krajini o čemu će biti više rečeno malo kasnije. Kako bi se postigla ekonomska samodostatnost, a bez ugrožavanja tradicionalne samodostatnosti, ekonomskim reformama Krajine moralo se pristupiti iz dva smjera. Prvim se smjerom krajišnike moralo vezati za zemlju i poljoprivredu. Taj se cilj htio postići na način da je život u zadrugi postao zakonski određen. Više obitelji živjelo je u jednom kućanstvu tj. zadrugi te su zajednički obrađivali zemlju koja im je pripadala. Na taj se način, barem u teoriji, trebalo olakšati poljoprivredu i prehranjivanje, a u isto je vrijeme jedna zadruga mogla davati više vojnika jer bi ostalo dovoljno nemobiliziranih za obradu zemlje. Osim toga, krajišnici se

⁵⁰⁷ ibid

⁵⁰⁸ Buczynski. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. str. 41

nisu smjeli baviti trgovinom niti odseljavati iz zadruga i preseljavati u gradove.⁵⁰⁹ U teoriji ovaj je sustav funkcionirao, ali postojao je praktični problem balansa. Država je morala balansirati svoju potrebu za vojskom s potrebom zadruga da imaju dovoljno ljudi za obradu zemlje. Državu često nije zanimalo održavanje tog balansa. Drugi smjer bio je osnivanje vojnih komuniteta. Komuniteti su bili mjesta koja je Dvor odredio kao obrtničke i trgovačke centre Vojne Krajine kako bi se moglo započeti cirkulaciju gotovog novca.⁵¹⁰ Njihovim osnivanjem htjelo se potaknuti stanovništvo tih mjesta na aktivnije bavljenje tim aktivnostima, a Dvor je dodatno računao na doseljavanje stranih obrtnika.⁵¹¹ Svi stanovnici vojnih komuniteta bili su oslobođeni vojne službe i rabote te su bili podijeljeni na građane i kontribuyente. Građane su činili bogatiji građani, a kontribuyente siromašniji obrtnici, zemljoradnici i nadničari.⁵¹² Prvi osnovani komunitet bila je Stara Gradiška 1748. godine, a s vremenom su sva središta pukovnija i druga važnija mjesta dobila status komuniteta.⁵¹³ Ipak, komuniteti se nisu mogli razvijati. Nisu imali ekonomsku važnost izvan Krajine, a k tome su se iznimno sporo povećavali jer se krajišnici nisu smjeli useljavati. Velik dio njih je zadržao obilježja sela te su ukinuti već 1787.⁵¹⁴

5.3.4. Krajiške bune - reakcija na reforme

Proces reformiranja Vojne Krajine koji je iznesen u prethodnim poglavljima nije tekao bez problema. Reforme su mijenjale ne samo vojnu ulogu krajišnika, nego i njihov način života. Vojne su vlasti htjele ukinuti krajiška prava na samoupravu na koja su krajišnici bili naviknuti generacijama. Nove odredbe o nabavci opreme stavljali su veliki financijski pritisak na krajišnike te je to često bio jedan od važnijih razloga buna. Kakav god razlog bio, krajišnici su u ovom reformskom periodu često bili nezadovoljni te se to nezadovoljstvo često iskazivalo bunama. U ovom poglavlju bit će iznesene one najvažnije.

Prva krajiška buna koja izbija kao rezultat provođenja reformi dogodila se u Karlovačkom generalatu te je poznata kao Brinjsko-Lička buna. Buna je izbila krajem srpnja 1746. godine u Brinju te se do druge polovice kolovoza proširila na Ličko područje. Osnovni zahtjev pobunjenika bilo je prekidanje reformi, što se primarno odnosilo na formiranje pukovnija i uvođenje standardiziranih vojnih uniformi. Uz to se tražilo i istjerivanje svih stranih časnika. Uz pobunjene krajišnike stalo je i nekoliko časnika koji su također bili nezadovoljni reformama

⁵⁰⁹ Steindorff. *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas*. str. 90

⁵¹⁰ Mirošević. *Povijest Hrvata, Druga knjiga...* str. 279

⁵¹¹ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 54

⁵¹² Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 55

⁵¹³ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 54

⁵¹⁴ *ibid*

te su oni preuzeli vodstvo bune. Krajem kolovoza formirana je deputacija pod vodstvom auditora Mateše Kuhačevića koja je poslana u Beč kako bi prenijela Dvoru pritužbe krajišnika. Ta je deputacija odmah uhićena te se nije dogodila nikakva daljnja eskalacija. Početkom jeseni buna se stišala nakon čega su vođe bune uhićene. Na koncu je osuđeno 24 krajišnika. Trinaestorica su osuđena na smrt, a sedam časnika, među kojima Mateša Kuhačević, bilo je osuđeno na doživotni zatvor.⁵¹⁵ Zanimljiva je izjava Mateše Kuhačevića da su krajišnici s ličkog područja poslali dopis bosanskom paši kojim su mu nudili pokornost uz određene uvijete.⁵¹⁶

Banski generalat bio je sljedeće područje izbijanja nereda. Osim standardnog nezadovoljstva sa reformama, krajišnici Banskog generalata su se još bunili i zbog novih podavanja koja su trebali davati časnicima, primjerice dovoz drva i košnju livada. Kada su se pročule vijesti o novoj reformi, krajišnici su prišli banu Karlu Batthyányju sredinom 1750. godine od kojeg su dobili obećanje da će moći iznijeti svoje pritužbe.⁵¹⁷ Međutim, strahovi od novih podavanja s provedbom reforme ponukali su krajišnike da se okupe. Prvo su početkom jeseni poslali deputaciju u Beč koja je trebala Dvoru iznijeti njihove pritužbe. Međutim, deputacija je bila uhićena i pritvorena u Zagrebu. Krajišnici su nakon toga poslali još jednu deputaciju u rujnu, no i ona je uhićena i zatvorena u Zagrebu. Zadnja deputacija poslana je u listopadu te je došla u Beč gdje su njeni članovi bili ispitani.⁵¹⁸ Uhićenja deputacija i generalno nezadovoljstvo prerasli su u otvorenu pobunu u lipnju 1751. godine s pobunom krajišnika iz Kostajničke kapetanije pod vodstvom kneza Todora Kijuka. Prema njemu je buna nazvana Kijukova buna. Važno je naglasiti da buna nikada nije eskalirala dalje od stadija masovnijeg okupljanja.⁵¹⁹ Ubrzo su se buni pridružile ostale kapetanije. Časnici koji se nisu pridružili buni bili su protjerani nakon čega su se krajišnici okupili blizu Kostajnice i sastavili popis svojih zahtjeva u tzv. *Punkta Krajinah Banskih* te ga odnijeli u generalat u Karlovcu. Osim u Banskom generalatu, izbile su i manje bune podrške u Varaždinskom i Karlovačkom generalatu, no one su bile brzo ugušene.⁵²⁰ Vojne su se vlasti pribojavale scenarija bune u čitavoj Vojnoj krajini te je predsjednik *Hofkriegsrata*, grof Harrach, predlagao Mariji Tereziji da se pošalje vojska i nasilno uguši buna. Međutim, Dvor se odlučio na diplomatski pristup. Sabor je formirao komisiju pod vodstvom grofa Ljudevita Erdődyja koja je imala zadatak saslušati krajiške pritužbe te ih smiriti. Međutim, komisija nije uspjela smiriti pobunjenike te je početkom

⁵¹⁵ Karaman. *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*. str. 48

⁵¹⁶ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 49

⁵¹⁷ Štefanec, Nataša. "Culture of Disobedience on the Military Frontier in the 18th Century: Survival of Ringleaders Simeon Filipović and Todor Kijuk." *Historijski zbornik* 75 (2022), 55 – 83, str. 70

⁵¹⁸ Štefanec. "Culture of Disobedience on the Military Frontier." str. 70

⁵¹⁹ *ibid*

⁵²⁰ Štefanec. "Culture of Disobedience on the Military Frontier." str. 72

kolovoza poslana vojska sastavljena od 5.000 krajišnika iz Varaždinskog i Karlovačkog generalata koja se utaborila kod Petrinje. Svi ulazi u generalat bili su zatvoreni te je vojna intervencija bila sve bliža.⁵²¹ Međutim, eskalaciju se uspjelo spriječiti i započeli su pregovori, u velikoj mjeri zahvaljujući banu koji je zagovarao mirno rješenje. Pobuna je smirena pod uvjetom da se provede istraga o zlouporabama časnika, da se Dvor obavijesti o problemima u generalatu te da se garantira siguran dolazak deputacije krajišnika u Beč. Zauzvrat su se krajišnici vratili svojim dužnostima i ponovili zakletvu vjernosti Mariji Tereziji.⁵²² Dio vojske ostao je u generalatu za održavanje mira, no i on je povučen početkom rujna kada se smatralo da se situacija smirila. Čitavo vodstvo bune bilo je uhićeno. Šestorica su bila osuđena na smrt, a Todor Kijuk na robiju.⁵²³ Na primjeru ove bune možemo primijetiti sklonost diplomaciji s obje strane. Nasilno gušenje buna nije bilo strano Dvoru i mnoge ranije bune upravo su tako završavale.⁵²⁴ Međutim, nasilno gušenje značilo bi smrt većeg broja vojnika što bi bilo suprotno interesu Dvora da se u Vojnoj krajini stvori što više vojnika. S druge strane, krajišnici nisu samo digli oružanu pobunu i počeli loviti časnike i paliti njihove kuće, nego su se organizirali, sastavili svoje pritužbe i slali deputacije. Čak i kada je vojska bila poslana s namjerom gušenja pobune, i dalje se situacija riješila pregovorima. I u drugim bunama u ovom poglavlju možemo također vidjeti tendenciju ka diplomatskim rješenjima. Krajišnici su svoje probleme s reformama pokušavali riješiti legalnijim načinima jer su na taj način možda i mogli nešto postići. S druge strane, Dvor je bio svjestan tendencije časnika ka zlouporabi položaja te su se takvi primjeri istraživali i sprječavali kako bi se smanjilo nezadovoljstvo u Krajini. Također, novi nameti, posebno u pogledu nabavke opreme, bili su velik financijski pritisak na krajišnike čega je i Dvor bio svjestan te je bio voljan blaže reagirati na nemire.

Najveća i posljednja buna izbila je u Varaždinskom generalatu 1755. godine. Nezadovoljstvo krajišnika je kao i drugdje bilo izazvano reformama, ali je to bilo posebno naglašeno u Varaždinskom generalatu zbog duge povijesti veće samouprave u ovom dijelu Krajine. Sam povod bune bio je pokušaj zapovjedništva generalata da silom prikupi novac za nove uniforme.⁵²⁵ Buna je izbila krajem siječnja 1755. godine. Vodstvo bune preuzeo je kapetan Petar Ljubojević zajedno s drugim starijim časnicima i velikim brojem knezova.⁵²⁶ Dodatni problem za Dvor bilo je izbijanje seljačke bune na križevačkom području samo mjesec dana

⁵²¹ Štefanec. "Culture of Disobedience on the Military Frontier." str. 73

⁵²² Štefanec. "Culture of Disobedience on the Military Frontier." str. 74

⁵²³ Karaman. *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*. str. 283

⁵²⁴ Štefanec. "Culture of Disobedience on the Military Frontier." str. 74

⁵²⁵ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 51

⁵²⁶ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 50

kasnije.⁵²⁷ Dvije bune nisu se spojile niti koordinirale, no odjednom je država bila suočena s povećim teritorijem u otvorenom revoltu usred svih političkih napetosti pred izbijanje Sedmogodišnjeg rata. Velik broj pobunjenih krajišnika okupio se u Severinu gdje su njihovi zahtjevi sastavljeni u tzv. Poteščice i poslani deputacijom u Beč. Zbog mjesta sastanka, buna je dobiva i naziv Severinska buna. Pobunjenici su zahtijevali prekid reformi, gospodarske ustupke poput slobodnog lova i iskorištavanja šuma, smanjenje vojne obaveze, prekid zloupotrebe časnika. Časnici su dodatno zahtijevali prestanak favoriziranja stranih časnika, a knezovi oslobođenje njihovih kuća od vojne obaveze.⁵²⁸ Iako se krenulo s pregovorima, Dvor je koncentrirao vojsku u Štajersku za slučaj da bude potrebna intervencija. Razmatralo se da se prihvate određeni zahtjevi pobunjenika koji su se slagali sa reformama i da se istraži pitanje časničkih zloupotreba, međutim, krajiška delegacija dugo se nije vraćala iz Beča i izbili su nemiri.⁵²⁹ Vojska je bila poslana u generalat i buna je ugušena sredinom travnja. Vođe su bile uhićene te je sveukupno bilo osuđeno 108 krajišnika od kojih šest časnika. Među njima je bio i Ljubojević koji je osuđen na prisilni rad i konfiskaciju imovine. Severinska buna bila je najveća, ali ujedno i zadnja veća buna u Vojnoj Krajini.⁵³⁰

6. Zaključak

Reforme provedene u Habsburškoj Monarhiji bile su uspješne, ali ne i bez problema. Uspješnost se posebno vidi u činjenici da je većina njih provedena u kratkom periodu od malo više od deset godina. Reforme administracije i ekonomije bile su posebno uspješne. Centralistička politika Dvora uspješno je provedena, staleži su izgubili svoju moć, država je preuzela kontrolu nad vojskom, a državna je blagajna stabilizirana i napunjena. Međutim, Direktorij je centralizirao državnu upravu, a ogromna količina poslova koju je preuzeo u isto vrijeme rezultirala je sve većom sporošću i neefikasnošću uprave. Vojne reforme bile su također uspješne, no ne smijemo se zavaravati da je novostvorena stalna vojska bila inovativni vrhunac Europe. Habsburška je Monarhija na početku stoljeća bila na vrhuncu svoje moći, a nakon reformi je samo vratila taj položaj, nije ga nužno unaprijedila. Nova vojna organizacija bila je u skladu s europskim prosjekom, ne nužno iznad njega. Samo postojanje stajace vojske poprilično je osiguralo državu. Potrebe modernog ratovanja jednostavno nisu dozvoljavale ovisnost o staležima kakva

⁵²⁷ Karaman. *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*. str. 323

⁵²⁸ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 52

⁵²⁹ *ibid*

⁵³⁰ Pavličević. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. str. 54

je postojala do tada. No, opet, to je ipak bio samo europski standard. Vrhunac je bila Pruska sa svojom pretećom moderne opće vojne obaveze. Časnički je kadar, zahvaljujući školama i novom socijalnom statusu bio sposobniji te činio vojnu službu privlačnom. Ovdje se očituje jedna od posebnosti Habsburške Monarhije, a to je bila sposobnost privlačenja kvalitetnih stranih časnika koji nisu nužno dolazili iz dobrostojećih obitelji. Oni su, ako su se pokazali sposobnima, sada mogli napredovati i steći ugled na europskoj sceni. Ni sama struktura vojske nije mnogo odudarala od europskog standarda. Međutim, posebnost su činila tri elementa: krajišnici, husari i artiljerija. U artiljeriju je uloženo mnogo truda i resursa te je, primarno zahvaljujući princu od Lichtensteina, ona bila dio vojske koji je predstavljao vrh europske vojne doktrine. Husari su bili laka konjica Europe, no potekli su iz Monarhije pa su s razlogom habsburški husari bili najbolji. Krajiška je vojska Vojne Krajine činila najbolje lake trupe Europe. Svi su ih pokušavali kopirati no jednostavno se nisu mogli mjeriti s višestoljetnim kolektivnim iskustvom gerilskog ratovanja koje su posjedovali krajišnici. I sama Vojna Krajina bila je posebnost Habsburške Monarhije. Ona je bila izvor velike količine ljudstva za frakciju cijene. Krajiški način ratovanja je u svojoj niši bio najbolji u Europi, međutim, niti jednoj vojsci ne treba više desetaka tisuća lakih trupa. Cilj Dvora bio je od većine krajišnika stvoriti vojsku sposobnu za linijsko ratovanje, a one najспособnije izdvojiti za specifične zadatke lakog pješništva. Krajiška vojska trebala je biti ekonomski samodostatna, sposobna i u doba mira besplatna, a opet sposobna za trenutnu mobilizaciju kad bi to potreba zahtijevala. Reformski proces bio je dugotrajan te se nastavljao i nakon perioda razmatranog u ovom radu. Temelji reformi stvoreni su još početkom stoljeća, no tek kada je država preuzela izravnu kontrolu nad Vojnom Krajinom uistinu su mogli biti provedeni. Organizacija Vojne krajine bila je usklađena s ostatkom vojske, a cijeli prostor militariziran i pretvoren u vojarnu na otvorenom. Otpor reformama je postojao. Krajišnici su generacijama uživali zasebne privilegije i prava koja su se s vremenom sve više smanjivala. Njihov odgovor bile su bune u svim dijelovima Vojne Krajine. Međutim, jednostavno je bilo prekasno. Dvor je imao kontrolu, bune su bile ugašene i reforme provedene. Habsburška Monarhija oporavila se od ranije krize, stvorila administraciju, financije i vojsku dostojnu sile njezinog kalibra. Ostalo je samo pitanje Šleske.

7. Prilog

Izvor podataka: Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry.* (34 - 40) i Haythornthwaite. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry.* (str. 20, 24, 33 - 42)

PJEŠAČKE PUKOVNIJE

Broj pukovnije: 1

Ime pukovnije: 1740. Lothringen / 1745. Kaiser

Inhaber: Franjo Stjepan Lotarinški

Godina osnutka: 1726.

Prostor novačenja: Sveto Rimsko Carstvo, Moravska

Bilješka: budući car

Broj pukovnije: 2

Ime pukovnije: 1741. Ujvaryi, 1749. Erzherzog Carl

Inhaber: nadvojvoda Karlo Lotarinški

Godina osnutka: 1741.

Prostor novačenja: zapadna Ugarska

Broj pukovnije: 3

Ime pukovnije: Carl von Lothringen

Inhaber: princ Karlo Lotarinški

Broj pukovnije: 4

Ime pukovnije: Deutchsmeister

Inhaber: Veliki Meštar Teutonskog reda

Godina osnutka: 1696.

Prostor novačenja: zemlje Teutonskog reda

Bilješka: osnovana iz osobnih trupa Velikog Meštra Franza Ludwiga od Pfalz-Neuberga

Broj pukovnije: 7

Ime pukovnije: 1740. Neipperg

Broj pukovnije: 8

Ime pukovnije: Sachsen-Hildburghausen

Inhaber: princ od Saxe-Hildburghausena

Broj pukovnije: 9

Ime pukovnije: 1740. Los Rios

Prostor novačenja: Nizozemska

Broj pukovnije: 10

Ime pukovnije: Braunschweig-Wolfenbüttel

Inhaber: princ od Braunschweig-Wolfenbüttela

Bilješka: poznata kao Jung-Wolfenbüttel

Broj pukovnije: 11

Ime pukovnije: Wallis

Broj pukovnije: 12

Ime pukovnije: 1740. Botta d' Adorno

Broj pukovnije: 13

Ime pukovnije: 1740. Moltke

Godina osnutka: 1630.

Prostor novačenja: Austrijske Alpe

Bilješka: najstarija pješačka pukovnija

Broj pukovnije: 14

Ime pukovnije: 1740. Salm-Salm

Broj pukovnije: 15

Ime pukovnije: 1740. Pallavicini

Broj pukovnije: 16

Ime pukovnije: 1740. Livingstein / 1741. Königsegg-Rothenfels

Broj pukovnije: 17

Ime pukovnije: 1740. Kollowrat-Krakowsky

Broj pukovnije: 18

Ime pukovnije: 1740. Seckendorff / 1742. Marshal von Biberstein

Broj pukovnije: 19

Ime pukovnije: 1740. Leopold Palffy

Prostor novačenja: Ugarska

Broj pukovnije: 20

Ime pukovnije: 1740. Diesbach / 1744. Colloredo-Waldesee / 1754. Alt-Colloredo

Broj pukovnije: 21

Ime pukovnije: 1740. Schulenberg / 1754. Arenberg

Broj pukovnije: 22

Ime pukovnije: 1740. Suckow / 1741. Roth / 1748. Hagenbach

Broj pukovnije: 23

Ime pukovnije: 1740. Baden-Baden

Inhaber: grof Ludwig od Baden-Badena

Prostor novačenja: Baden

Broj pukovnije: 24

Ime pukovnije: 1740. Stahremberg

Godina osnutka: 1632.

Prostor novačenja: Unutarnja Austrija

Broj pukovnije: 25

Ime pukovnije: 1740. Wachtendonk / 1741. Piccolomini

Broj pukovnije: 26

Ime pukovnije: 1740. Grünne / 1751. Puebla

Prostor novačenja: Rajnski carski okrug

Broj pukovnije: 27

Ime pukovnije: 1740. Hessen-Cassel / 1753. Baden-Durlach

Broj pukovnije: 28

Ime pukovnije: 1740. Arenberg / 1754. Scherzen / 1754. Weid-Runkel

Broj pukovnije: 29

Ime pukovnije: 1740. Braunschweig-Wolfenbüttel

Bilješka: poznata kao Alt-Wolfenbüttel

Broj pukovnije: 30

Ime pukovnije: 1740. Prie-Turinetti / 1753. Sachsen-Gotha

Prostor novačenja: Nizozemska

Broj pukovnije: 31

Ime pukovnije: 1741. Haller von Hallerstein

Godina osnutka: 1741.

Prostor novačenja: Ugarska

Broj pukovnije: 32

Ime pukovnije: 1741. Forgach

Godina osnutka: 1741.

Prostor novačenja: Ugarska

Broj pukovnije: 33

Ime pukovnije: 1741. Andrassy / 1753. Nikolaus Esterhazy

Godina osnutka: 1741.

Prostor novačenja: Ugarska

Broj pukovnije: 34

Ime pukovnije: 1740. Kökenyesdy de Vettes / 1756. Batthiany

Prostor novačenja: Ugarska

Broj pukovnije: 35

Ime pukovnije: 1740. Waldeck

Prostor novačenja: Frankonija, Švabija

Broj pukovnije: 36

Ime pukovnije: 1740. Browne

Inhaber: Maximilian Ulysses von Browne

Broj pukovnije: 37

Ime pukovnije: 1741. Szirmay / 1744. Josef Esterhazy

Godina osnutka: 1741.

Prostor novačenja: Slovačka

Broj pukovnije: 38

Ime pukovnije: 1740. Ligne

Prostor novačenja: Nizozemska

Broj pukovnije: 39

Ime pukovnije: 1756. Palffy

Godina osnutka: 1756.

Prostor novačenja: Ugarska

Broj pukovnije: 40
Ime pukovnije: 1740. Damnitz / 1754. Carl Colloredo
Prostor novačenja: Nasljedne zemlje
Bilješka: poznata kao Jung-Colloredo

Broj pukovnije: 41
Ime pukovnije: 1740. Bayeruth
Inhaber: princ Friedrich od Bayerutha
Prostor novačenja: Bavarska, Frankonija

Broj pukovnije: 42
Ime pukovnije: 1740. O'Nelly / 1743. Gaisruck
Prostor novačenja: Frankonija

Broj pukovnije: 43
Ime pukovnije: 1740. Platz

Broj pukovnije: 44
Ime pukovnije: 1744. Clerici
Godina osnutka: 1744.
Prostor novačenja: Lombardija

Broj pukovnije: 45
Ime pukovnije: 1740. Heinrich Daun
Prostor novačenja: Moravska, Šleska

Broj pukovnije: 46
Ime pukovnije: Tiroler Land-und-Feld-Regiment / 1745. Spauer / 1748. Ogilyy /
1751. Sincere / 1752. Macquire
Godina osnutka: 1745.
Prostor novačenja: Tirol
Bilješka: formirana iz Tirolske milicije (Tiroler Land-Batallion)

Broj pukovnije: 47
Ime pukovnije: 1740. Harrach
Prostor novačenja: Šleska

Broj pukovnije: 48
Ime pukovnije: 1740. Vasquez de Binas / 1755. Luzan
Prostor novačenja: Lombardija

Broj pukovnije: 49
Ime pukovnije: 1740. Walsegg / 1743. Bäarnklau / 1747. Kheul
Prostor novačenja: Baden-Durlach
Broj pukovnije: 50
Ime pukovnije: 1740. Wurmbrand / 1749. Harsch
Godina osnutka: 1642.
Prostor novačenja: Češka
Bilješka: treća najstarija pješačka pukovnija

Broj pukovnije: 51

Ime pukovnije: Gyulai

Inhaber: grof Stjepan Gyulai

Godina osnutka: 1702.

Prostor novačenja: Transilvanija

Bilješka: poznata kao transilvanska nacionalna pukovnja (*Siebenburgischen National-Regiment*), najstarija ugarska pješачka pukovnja

Broj pukovnije: 52

Ime pukovnije: 1741. Bethlen

Godina osnutka: 1741.

Prostor novačenja: Ugarska

Broj pukovnije: 53

Ime pukovnije: 1756. Simbschen

Godina osnutka: 1756.

Prostor novačenja: Ugarska

Bilješka: formirana od Trenkovih pandura kao linijska pukovnja

Broj pukovnije: 54

Ime pukovnije: 1740. Königsegg-Rothenfels / 1751. Sincere

Prostor novačenja: Donja Austrija, Moravska

Broj pukovnije: 55

Ime pukovnije: 1742. Chanclos / 1746. Arberg

Godina osnutka: 1742.

Prostor novačenja: Nizozemska

Bilješka: formirana kao prva nizozemska nacionalna pukovnja (*Niederländisches National-Regiment*)

Broj pukovnije: 56

Ime pukovnije: 1740. Daun / 1741. Merci-Argentaui

Prostor novačenja: Šleska

Broj pukovnije: 57

Ime pukovnije: 1740. Thüngen / 1745. Andlau

Prostor novačenja: Saxe-Coburg

Broj pukovnije: 59

Ime pukovnije: 1740. Daun

Inhaber: Leopold von Daun

Prostor novačenja: Gornja Austrija, Donja Austrija

Ime pukovnije: Arenberg

Godina osnutka: 1743.

Prostor novačenja: Nizozemska

Godina raspuštanja: 1748.

Bilješka: regrutirana kao druga nizozemska nacionalna pukovnja (*Niederländisches National-Regiment*)

Ime pukovnije: Göldlin / 1741. Kheul

Godina raspuštanja: 1747.

Ime pukovnije: Heister

Godina raspuštanja: 1747.

Ime pukovnije: Marulli
Prostor novačenja: Lombardija
Godina raspuštanja: 1751.

Ime pukovnije: O'Gilly
Prostor novačenja: Češka
Godina raspuštanja: 1748.

Ime pukovnije: Schmettau
Inhaber: Carl Cristoph von Schmettau
Godina raspuštanja: 1741.
Bilješka: raspuštena kada je inhaber prešao Friedrichu Velikom

Ime pukovnije: Sprecher
Godina osnutka: 1743.
Prostor novačenja: Graubünden (istočna Švicarska)
Godina raspuštanja: 1749.

Ime pukovnije: Traun
Godina raspuštanja: 1748.

Ime pukovnije: Wallis / 1746. Hagenbach
Bilješka: spojena u pukovniju Roth (br. 22) koja je tada preimenovana u Hagenbach

UGARSKE LEGIJE

Broj legije: 1
Ime legije: Primam
Inhaber: Forgach

Broj legije: 2
Ime legije: Secundam
Inhaber: Andrassy

Broj legije: 3
Ime legije: Tertiam
Inhaber: Ujvary

Broj legije: 4
Ime legije: Quartam
Inhaber: Haller

Broj legije: 5
Ime legije: Quintam
Inhaber: Szirmay

Broj legije: 6
Ime legije: Sextam
Inhaber: Bethlen

KONJANIČKE PUKOVNIJE

Kirasiri

Broj pukovnije: 3

Ime pukovnije: 1740. Hohenzollern-Hechingen / 1750. Erzherzog Leopold

Broj pukovnije: 4

Ime pukovnije: 1740. Hohenembs / 1756. Erzherzog Ferdinand

Godina osnutka: 1619.

Prostor novačenja: Nasljedne zemlje

Bilješka: originalno firentinska jedinica novačena iz Nasljednih zemalja

Broj pukovnije: 8

Ime pukovnije: 1740. Carl Palffy

Broj pukovnije: 10

Ime pukovnije: 1740. Lobkowitz / 1753. Stampach

Broj pukovnije: 12

Ime pukovnije: 1740. Seher / 1743. Saint-Ignon / 1745. Serbelloni

Broj pukovnije: 14

Ime pukovnije: 1740. Cordua / 1756. O'Donell

Prostor novačenja: Sveto Rimsko Carstvo, Nizozemska

Broj pukovnije: 20

Ime pukovnije: 1740. Miglio / 1745. Schmerzing

Prostor novačenja: Češka

Broj pukovnije: 21

Ime pukovnije: 1740. Bernes / 1751. Trautmannsdorff

Broj pukovnije: 22

Ime pukovnije: 1740. Saint-Ignon / 1750. Kalckreuth

Broj pukovnije: 23

Ime pukovnije: 1740. Birkenfeld

Godina osnutka: 1636.

Bilješka: treća najstarija konjanička pukovnija

Broj pukovnije: 25

Ime pukovnije: 1740. Lanthieri / 1745. Bentheim / 1751. Stampach / 1753. Anhalt-Zerbst

Prostor novačenja: Češka

Broj pukovnije: 26

Ime pukovnije: 1740. Portugal

Inhaber: Don Emmanuel od Portugala

Prostor novačenja: Češka

Broj pukovnije: 27

Ime pukovnije: 1740. Johann Palffy / 1751. Radicati / 1756. Löwenstein

Prostor novačenja: Sveto Rimsko Carstvo, Češka

Broj pukovnije: 29
Ime pukovnije: 1740. Lubomirski / 1745. Bretlach

Broj pukovnije: 33
Ime pukovnije: 1740. Diemar / 1751. Anspach
Inhaber: markgrof Anspach-Bayerutha

Ime pukovnije: De Ville / 1740. Berlichingen / 1751. Gelhay
Prostor novačenja: Češka

Ime pukovnije: Caraffa / 1743. Lucchesi
Prostor novačenja: Vestfalija

Ime pukovnije: Alt-Modena / 1740. Podstatzky / 1743. Czernim / 1755. Alt-Modena
Inhaber: vojvoda od Modene Francesco D'Este
Prostor novačenja: Lombardija
Husari

Broj pukovnije: 2
Ime pukovnije: Kaiser
Inhaber: car Franjo Stjepan
Godina osnutka: 1756.
Prostor novačenja: Slovačka

Broj pukovnije: 11
Ime pukovnije: 1740. Csaky / 1741. Nadasdy
Godina osnutka: 1688.
Bilješka: najstarija husarska pukovnija

Broj pukovnije: 16
Ime pukovnije: 1740. Karolyi
Prostor novačenja: Slovačka, zapadna Ugarska

Broj pukovnije: 17
Ime pukovnije: Kalonoky
Godina osnutka: 1742.
Prostor novačenja: Transilvanija
Bilješka: poznata i kao Siebenbürgisches Huzaren

Broj pukovnije: 24
Ime pukovnije: 1742. Paul Esterhazy
Godina osnutka: 1742.
Prostor novačenja: zapadna Ugarska

Broj pukovnije: 30
Ime pukovnije: 1740. Baranyay

Broj pukovnije: 32
Ime pukovnije: 1740. Dessewffy / 1742. Festetics

Broj pukovnije: 34
Ime pukovnije: 1740. Havor / 1744. Dessewffy

Broj pukovnije: 35

Ime pukovnije: 1741. Beleznay / 1754. Morocz

Godina osnutka: 1741.

Broj pukovnije: 36

Ime pukovnije: 1756. Batthiany

Godina osnutka: 1756.

Bilješka: često nazivana palatinski husari ili Jazygier & Kumanier Regiment

Broj pukovnije: 40

Ime pukovnije: Carlstadter-Grenz-Huszaren

Godina osnutka: 1746.

Prostor novačenja: Hrvatska (Karlovački generalat)

Broj pukovnije: 41

Ime pukovnije: Warasdinier-Grenz-Huszaren

Godina osnutka: 1746.

Prostor novačenja: Hrvatska (Varaždinski generalat)

Broj pukovnije: 42

Ime pukovnije: Banalisten-Grenz-Huszaren

Godina osnutka: 1750.

Prostor novačenja: Hrvatska (Banski generalat)

Bilješka: pukovnicu unovačio grof Karlo Bathiany

Broj pukovnije: 43

Ime pukovnije: Slavonisches-Grenz-Huszaren

Godina osnutka: 1747.

Prostor novačenja: Hrvatska (Slavonski generalat)

Broj pukovnije: 44

Ime pukovnije: Siebenbürgisches-Grenz-Huszaren

Godina osnutka: 1742.

Prostor novačenja: Transilvanija (Vojna krajina)

Ime pukovnije: Pestvarmegyey / 1743. Trips

Godina raspuštanja: 1748.

Ime pukovnije: Splenyi

Ime pukovnije: Ghilanyi / 1753. Hadik

Prostor novačenja: Transilvanija

Draguni

Broj pukovnije: 1

Ime pukovnije: 1740. Althann / 1748. Erzherzog Joseph

Inhaber: budući car Josip II.

Broj pukovnije: 6

Ime pukovnije: Liechtenstein

Broj pukovnije: 7

Ime pukovnije: 1740. Bathianyi

Godina osnutka: 1631.

Prostor novačenja: 1631.

Bilješka: druga najstarija konjanička pukovnija i najstarija pukovnija draguna

Broj pukovnije: 9

Ime pukovnije: 1740. Aspremont-Linden

Bilješka: snažno povezana sa Eugenom Savojskim pa se nazivala Savoyen

Broj pukovnije: 13

Ime pukovnije: 1740. Khevenhüller / 1744. Holly / 1756. Jung-Modena

Inhaber: nasljedni princ Modene

Prostor novačenja: Češka, Sveto Rimsko Carstvo

Broj pukovnije: 19

Ime pukovnije: 1740. D'Ollone / 1746. Hessen-Darmstadt

Inhaber: originalni inhaber grof Hessen-Darmstadta Louis VIII.

Bilješka: nasljednik Louisa VIII, Louis IX. služio Friedrichu Velikom

Broj pukovnije: 28

Ime pukovnije: 1740. Sachsen-Gotha

Prostor novačenja: južna Njemačka

Broj pukovnije: 31

Ime pukovnije: 1741. Ligne

Prostor novačenja: Nizozemska

Bilješka: jedna od najpoznatijih pukovnija

Broj pukovnije: 37

Ime pukovnije: 1740. Römer / 1741. Philibert / 1753. Kolowrat

Prostor novačenja: Donja Austrija i Češka

Broj pukovnije: 38

Ime pukovnije: Württemberg

Inhaber: vojvoda Karlo Eugen od Württemberga

Broj pukovnije: 39

Ime pukovnije: Zweibrücken

Prostor novačenja: Palatinat

Broj pukovnije: 45

Ime pukovnije: Wallachisches-Grenz-Dragonier-Regiment

Godina osnutka: 1763.

Prostor novačenja: Transilvanija

Bilješka: krajiška pukovnija

Ime pukovnije: Limburg-Styrum

Godina raspuštanja: 1748.

Broj pukovnije:

Ime pukovnije: Preysing

Godina raspuštanja: 1750.

Ime pukovnije: Kohary

8. Bibliografija

- Antoljak, Stjepan. *Pregled hrvatske povijesti*. Orbis/Laus: Split, 1994.
- Aralica, Tomislav, Višeslav Aralica. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća 1. knjiga: Oprema, oružje i odore hrvatskih ratnika od oko 800. do 1918. godine*. Znanje: Zagreb, 2006.
- Balić, Juraj. "Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine." doktorska disertacija, Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu, 2019.
- Barker, Thomas M. *Monarchy: Essays on War, Society, and Government in Austria, 1618-1780*. Columbia University Press: New York, 1982.
- Black, Jeremy. *Eighteenth Century Europe 1700 - 1789*. Macmillan Education LTD: Singapur, 1990.
- Buczynski, Alexander. *Gradovi Vojne Krajine knjiga druga*. Ur. dr. Mirko Valentić. Hrvatski institut za povijest (Biblioteka Hrvatska povjesnica. Monografije i studije; knjiga 4), Zagreb, 1997.
- Buczynski, Alexander. *Gradovi Vojne Krajine knjiga prva*. Ur. dr. Mirko Valentić. Hrvatski institut za povijest (Biblioteka Hrvatska povjesnica. Monografije i studije; knjiga 4), Zagreb, 1997.
- Budak, Neven. *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku 1. svezak: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Leykam international: Zagreb, 2007.
- Cravetto, Enrico. *Povijest, 11. knjiga, Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. Urednik hrvatskog izdanja Ivo Goldstein. Zagreb: Europapress holding, 2007.
- Cravetto, Enrico. *Povijest, 20. knjiga, Kronologija svjetske povijesti*. Urednik hrvatskog izdanja Ivo Goldstein. Zagreb: Europapress holding, 2007.
- Goldstein, Ivo. *Hrvatska Povijest*. Novi Liber: Zagreb, 2013.
- Haythornthwaite, Philip. *The Austrian Army 1740-80: 1 Cavalry*.
- Haythornthwaite, Philip. *The Austrian Army 1740-80: 2 Infantry*.
- Haythornthwaite, Philip. *The Austrian Army 1740-80: 3 Specialist Troops*.
- Hollins, David. *Austrian Frontier Troops 1740-98*. Oxford: Osprey Publishing Ltd., 2005.
- Holjevac, Željko, Nenad Močanin. *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*. Zagreb: Leykam international d.o.o., 2007.
- Horbec, Ivana. *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj 18. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.
- Howard, Michael. *Rat u europskoj povijesti*. prevela Magdalena Najbar-Agičić. Srednja Europa: Zagreb 2002.
- Ingrao, Charles W. *The Habsburg Monarchy, 1618 - 1815*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Kann, Robert A. *A History of the Habsburg Empire 1526 - 1918*. University of California Press: Berkeley, Los Angeles, London, 1980.
- Karaman, Igor, ur. *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*. Školska Knjiga: Zagreb, 1980.
- Macan, Trpimir. *Povijest Hrvatskog naroda*. Nakladni zavod Matice hrvatske: Zagreb, 1992.
- Marston, Daniel. *The Seven Years' War*. Oxford: Osprey Publishing Limited, 2001.
- Millar, Simon. *Kolin 1757: Frederick the Great's first defeat*. Oxford: Osprey Publishing Ltd., 2001.

- Millar, Simon. *Rosbach and Leuthen 1757: Prussia's Eagle resurgent*. Oxford: Osprey Publishing Ltd., 2002.
- Mirošević, Franko ur. *Povijest Hrvata, Druga knjiga, Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*. Školska knjiga: Zagreb, 2005.
- Mirošević, Franko, Trpimir Macan. *Hrvatska i svijet u XVIII. i XIX. stoljeću*. Školska knjiga: Zagreb, 1994.
- Ogorec, Marinko. *Pješaštvo: povijesni razvoj i perspektive*. Alfa: Zagreb, 2011.
- Pavičić, Slavko. *Hrvatska vojna i ratna poviest i Prvi svjetski rat*. Nakladničko trgovačko poduzeće „Mato Lovrak“: Zagreb, 1943.
- Pavličević, Dragutin ur. *Vojna Krajina: Povijesni pregled, historiografija, rasprave*. Sveučilišna naknada Liber, Centar za povijesne znanosti sveučilišta u Zagrebu Odsjek za povijest: Zagreb, 1984.
- Pavličević, Dragutin. *Povijest Hrvatske*. Naklada Pavičić: Zagreb, 2007.
- Roberts, Andrew ur. *The Art of War: Great Commanders of the Modern World*. Quercus: London, 2009.
- Seaton, Albert. *The Austro-Hungarian Army of the Seven Years War*. Reading: Osprey Publishing Ltd., 1973.
- Shek Brnardić, Teodora. "Upbringing of Competent and Patriotic Officers: Military Education at the Theresian Military Academy in Wiener Neustadt (1752-1805)." *Povijesni prilozi* 53 (2017), 109-132.
- Steindorff, Ludwi *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas*. Preveli Renata Steindorff-Andrun, Srećko Lipovčan. Naklada Jesenski i Turk, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar: Zagreb, 2006.
- Szabo, Franz A.J. *Kaunitz and enlightened absolutism 1753 - 1780*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Szabo, Franz A.J. *The Seven Years War in Europe, 1756 - 1763*. London i New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2013.
- Šišić, Ferdo. *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 1526. - 1918. drugi dio*. Marijan tisak: Split, 2004.
- Šokčević, Dinko. *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*. Preveli Lea Kovacs, Ivan Tomek, Đurđa Bubre Durieux, Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj: Zagreb, 2016.
- Štefanec, Nataša. "Culture of Disobedience on the Military Frontier in the 18th Century: Survival of Ringleaders Simeon Filipović and Todor Kijuk." *Historijski zbornik* 75 (2022), 55-83.
- Štefanec, Nataša. *Država ili ne. Hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici i ustroj Vojne krajine 1578. godine*. Srednja Europa. Zagreb, 2011.
- Štefanec, Nataša. "Velikaš hrvatskog sjevera Petar Troilo Sermage (1722.-1771.)." u *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*. Lovorka Čoralić et all, ur. Zagreb: HIP, 2016, 37-49.
- Štefanec, Nataša. "Visoki vojni časnik iz redova hrvatskog plemstva: grof Ivan Krsto Oršić (1718.-1782.)." u *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*. Lovorka Čoralić et all, ur. Zagreb: HIP, 2016, 156-165.
- Treasure, Geoffrey. *The Making of Modern Europe, 1648 - 1780*. London i New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2003.

- Utješenović, Karl Marx. *Kućne zadruge. Vojna krajina*. Preveli Josip Brkić, Srđan Joka, Fedor Moačanin. Školska knjiga, Stvarnost: Zagreb, 1988.
- Wilson, H. Peter ur. *A Companion to Eighteenth-Century Europe*. Blackwell Publishing Ltd: Oxford, 2008.
- Zöllner, Erich, Therese Schüssel. *Povijest Austrije*. prevele Vlatka-Ana Dujić, Sonja Ledinčić. Barbat: Zagreb, 1997.